

Müslüman Dünyanın Gündemi 2024

TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

 platform.ilke.org.tr

 platform@ilke.org.tr

   [@platform_ilke](https://www.instagram.com/platform_ilke)

İLKE Vakfı Toplumsal Düşünce ve Araştırmalar Merkezi (TODAM), Türkiye’den başlayarak Müslüman toplumların gündemini oluşturan meseleleri analitik şekilde incelemeyi ve bu sorunlara toplumun birikimi ve İLKE tecrübesiyle somut çözüm önerileri getirmeyi hedefliyor.

Merkezden çevreye yayılan bir yöntemle ürettiği araştırma ve yayınlarla; Türkiye ve Müslüman toplumların önde gelen işsizlik, gelir eşitsizliği, beyin göçü, sığınmacı, kentleşme, insan hakları ihlalleri, aile içi şiddet, emeklilik sistemi ve konut gibi sorunlarını ele alıp nicel veriler ışığında çözüm önerileri sunmayı hedefliyor. TODAM; bilhassa 2000 sonrası Türkiye’de ve Müslüman toplumlarda hukuk, eğitim, ekonomi ve sosyal hizmet alanlarında yürütülen çalışmaların istatistiki verilerini ve katkılarını araştırmacıların, politika yapıcıların ve sivil toplumun istifadesine sunuyor.

PLATFORM

Platform: Müslüman Dünyanın Gündemi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemlerine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde çıkarılan dijital bir yayındır.

Müslüman Toplumlarında Düşünce ve Hareketler Projesi’nin bir çıktısı olan Platform, alanında uzman isimlerin kaleme aldığı derinlemesine analizlerle Müslüman toplumların gündemini geniş bir yelpazede ele alır. Analizlere ek olarak infografikler, röportajlar, söyleşiler, kitaplık ve çok kapsamlı bir veritabanı ile okuyucuya bütüncül bir perspektif sunar. Platform, tüm bu içerikleriyle, Müslüman toplumlara dair ekonomiden sanata, siyasetten düşünceye geniş bir alanda hem veri hem de analizlerle kapsamlı ve bütüncül bir perspektif sunmayı ve uluslararası bir kitleye seslenmeyi kendine vizyon edinmiştir.

Proje Yürütücüsü	Ahmet Sait Öner
Direktör	Ramazan Tiyek
Editör	Elif Sağır
Hazırlayanlar	Elif Sağır, Ayşenur Ergin
Yayın Koordinatörü	Mehtap Nur Öksüz
Katkıda Bulunanlar	Selvanur Demircan, Ceyda Bostancı, Büşra İslam
Tasarım	Seyfullah Bayram

İLKE Yayın No	243
E-ISBN	978-625-7684-33-0
DOI	http://dx.doi.org/10.71174/pmdg154

İçindekiler

VERİLERLE YÜKSEKÖĞRETİM

8

İslam Ülkelerinde Yükseköğretim, Bilimsel Üretim ve AR-GE

12

Nihat Erdoğmuş

Afrika'nın Beyin Göçü

20

Gökhan Kavak

Keşmir'de Korku, Siyaset ve Öğrenciler

24

Iymon Majid

VERİLERLE GÖÇ

29

Mülteciliğin Yeniden Üretimi: Ürdün'de Filistinli Mülteci Olmak

32

Sıtkı Karadeniz

Batı'daki Müslüman Diasporaların Tersine Göç Örüntüleri: Fransız Müslümanlar Örneği

37

Salim Refas

Kararsızlık ve Umut Arasında "Çekip Gidenler": İstanbul'daki Sürgün Mısırlılar

41

Mariam Agha

MÜSLÜMAN DÜNYADA DİJİTAL AKTİVİZM

46

Madun İnternette Konuşabilir mi?

48

Haldun Narmanlıoğlu

Yerleşimci Sömürgecilik ve Uygurların Yetersiz Medya Temsili

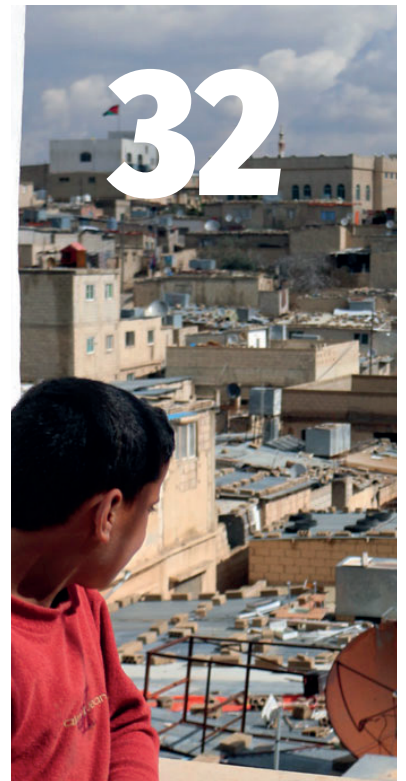
52

Ifat Gazia

Acıyı Görmek: Sosyal Medyada Felaketin Görsel Temsili ve Çevrimiçi Sansür

56

Aynülhayat Uygbadın

MÜSLÜMAN DÜNYADA DİRENİŞİN SİVİL YÜZLERİ

62

Adil Bir Bölüşüm: Müslüman Toplumlarda Sendikalaşma ve Toplu Pazarlık
Sayım Yorgun

67

Kuzey Makedonya'da Sivil Alanın Sivilleşmesi: Devlet, Uluslararası Ağlar ve Kültürel Var Olma
Sevba Abdula

73

Orta Asya'nın Demokrasi Adasında Sivil Toplum: Kırgızistan
Azamat Arpachiev

77

NOBEL ÖDÜLLÜ MÜSLÜMAN BİLİM İNSANLARI

82

Bilime Yön Verenler: Nobel Ödüllü Müslüman Bilim İnsanları
Cemile Özcan

84

Dijital Eşitsizliğin Neresindeyiz? Dijital Bölünme ve Eğitim
Cem Koray Olgun

90

2024: BİR BAKIŞTA MÜSLÜMAN DÜNYANIN GÜNDEMİ

94

İsrail'in Yargılanması ve Mevcut Uluslararası Hukuki Vaziyet
Hakkı Hakan Erkiner

96

Türkiye-Suriye Rejimi Normalleşme Girişimi: Zamanın Ruhu Uzlaşıya Yeter mi?
Mehmet Emin Cengiz

101

Bir Yılın Ardından Gazze Boykotu
Şükrü Çağrı Çelik

106

Dünyayı Kadınlar için Güvenli Hale Getirmek: Filistin İstisnası
Layla Saleh

111

Takdim

Elif Sağır & Ayşenur Ergin

Orta Doğu'dan Balkanlara, Avrupa'dan Asya'ya geniş bir coğrafyada Müslüman azınlıklı ve çoğunluklu tüm toplumların gündemi hızla değişip çeşitleniyor. Ekonomiden iklim krizine, uluslararası hukuktan kültür ve sanata kadar birçok konu, bu toplumların sosyal, ekonomik ve politik dinamiklerini etkilerken bu değişimin ne yönlü olduğunu anlamak ve tartışmak için bir platforma olan ihtiyaç da aynı oranda artıyor. İLKE Vakfı bünyesinde 2021 yılında başlatılan Müslüman Toplumlarda Düşünce ve Hareketler Projesi de böyle bir ihtiyacı karşılamak üzere hayata geçirildi. 2021-2023 yılları arasında bu projenin bir çıktısı olarak Müslüman Dünyadan Fikri Birikimler Bülteni, Müslüman toplumların gündemini aylık bir bülten olarak okuyucularla buluşturdu. 2023 yılında "Platform: Müslüman Dünyanın Gündemi" adıyla dijital bir yayın olarak yeni bir yüz kazanan proje, aynı misyon ve şiarla yoluna devam ediyor.

Müslüman toplumların gerçek gündemini kapsamlı ve derinlikli bir şekilde takip ve analiz etme hedefi, özellikle 7 Ekim ve sonrasındaki süreçte yaşanan dönüşümleri sahil bir perspektifle ele alma gerekliliğini tekrar gözler önüne serdi. 7 Ekim'de başlatılan Aksa Tufanı Operasyonu, sadece Müslüman coğrafyaları değil, tüm dünyayı etkileyen yeni bir dönemin de kapılarını araladı. Bu süreç, Batılı ülkelerin uluslararası hukuk ve insan hakları söylemlerini küresel bir norm haline getirme ve bu söylemlere liderlik etme iddiasını tam anlamıyla çürüttü. Filistin topraklarında 75 yılı aşkın bir süredir devam eden işgal ve son bir yılda daha da

hız kazanan Gazze soykırımı karşısındaki dünya devletlerinin İsrail'e koşulsuz desteği, uluslararası sistemin adalet ve eşitlik ilkelerine bağlılıklarının aciziyetini kanıtlarken mevcut güç ilişkilerinin yeniden tartışılmasına yol açtı. Tüm dünyada Filistin yanlısı söylem ve eylemlerin artışı ise Filistin meselesine dair algının yeniden şekillendiğini ve küresel düzeyde daha geniş bir destek bulunduğunu gösterdi. Özellikle Batı'daki Müslüman diasporaların, dünya genelinde sivil toplum kuruluşlarının, öğrenci hareketlerinin ve insan hakları savunucularının artan aktivizmi, Filistin meselesinin tüm propagandalara rağmen daha güçlü bir şekilde gündeme taşınmasını sağladı. Aynı zamanda, bu süreç Müslüman toplumların iç dinamiklerinde de yeni tartışmalar başlatarak Müslüman toplumları kendi siyasi ve fikri birikimlerine yönelik alternatif bir mekanizma arayışına itti.

Bu tartışmalar ekseninde Platform'da 2024 yılı boyunca, ülke ve bölge odaklı yaklaşımla güncel dinamikleri ve ilişkileri dikkate alarak çeşitli analizlere ve söyleşilere yer verdik. Yükseköğretim temasıyla uluslararası eğitim ve bilgi üretim konusuna odaklanarak Müslüman toplumlarda bilimsel üretkenliği sayısal göstergelerle inceledik. Göçler çağında Müslümanlar temasında diasporalardan göç yönetimine uzanan çok yönlü analizlere yer verdik. Müslüman dünyada medya temasıyla ise sosyal medyada İslamofobinin yansımalarından göçmenlerin temsiline, sömürgeci hegemonyanın medya ayağından çevrimiçi sansüre uzanan kapsamlı değerlendirmeler sunduk.

Çin'in Doğu Türkistan'da on yıllardır uyguladığı yerleşimci sömürgecilik politikaları, asimilasyon ve baskılarını, Uygurların sosyal medyada yaşadıkları yetersiz temsiliyet sorunuyla ilişkilendiren ve Platform'da yer verdiğimiz değerlendirme ile bu sorunu sistematik baskı politikasının bir parçası olarak inceledik. Sivil toplum temamızda Kuzey Makedonya'dan Kırgızistan'a, sivil alanın yapısını ve ne durumda olduğunu ele alarak Müslüman toplumlarda sivil toplum, sosyal hareketler ve sendikalaşma faaliyetlerine ışık tuttuk. Haziran 2024'te Bangladeş'te gerçekleşen öğrenci ayaklanmaları ve devrim süreci "Bangladeş'te yeni bir dönem mi?" tartışmaları ile öne çıkarken bu ayaklanmanın toplumsal hareket boyutuna Müslüman dünyada sivil toplum gündemimizle ilişkili olarak bir seminerle yer verdik. Senenin son konusu olarak da Müslüman dünyada özellikle sosyal bilim ve din bilimleri alanlarında çalışmalar ön plana çıkartılırken Müslümanlar tarafından geliştirilen bilimsel ve teknolojik yenilikler ve projelere odaklanmayı gerekli gördük. Bu amaçla, Müslüman dünyada bilim ve teknoloji teması ile Nobel ödüllü bilim insanlarından dijitalleşmeye, özellikle COVID-19'dan sonra Türkiye ve dünyada daha da artan aşı tartışmalarından iklim değişikliğine yönelik çalışmalar yapan kurumlara kadar pek çok bilimsel temelli analize yer verdik.

Platform olarak yakın takibe aldığımız ve öne çıkardığımız güncel konularda boykottan İsrail'in Uluslararası Adalet Divanında yargılanma sürecine, Türkiye'nin Suriye rejimiyle normalleşme

girişimlerinden ABD seçimlerinde kadın hakları söylemlerine kadar geniş bir yelpazeye odaklandık. Nitekim ABD'nin dış politikadaki soykırıma destek veren tutumu ve seçim sürecinde kadın hakları söylemlerini öne çıkarması karşısında Gazze ve Lübnan'da on binlerce kadın ve çocuğun öldürülmesi, araçsallaştırılan bu söylemlerin tutarsızlığını gözler önüne serdi. Öte yandan, Türkiye-Suriye normalleşme girişimleri uzun süreli tartışmalar yaratırken Uluslararası Adalet Divanında İsrail aleyhine açılan soykırım davasının çıktıkları, Gazze soykırımının öne çıkardığı önemli meselelerden biri oldu. 2024 yılını kapsayan tüm bu meselelere kapsamlı analizlerle dikkat çekerek okuyucularımızla buluşturduk.

Bu seçkide yer verdiğimiz analizlere ek olarak, artık bir dijital yayın formatına dönüşen Platform'da 2024 boyunca pek çok önemli isme de YouTube hesabımızdan yayımladığımız röportajlarımızda yer verdik. The Thinking Muslim Podcast'in kurucusu ve sunucusu Muhammad Jalal ile gerçekleştirdiğimiz röportajda Müslümanların sosyal medyadaki görünürlüğünü ve kendi söylemlerini oluşturmaları için sosyal medyayı etkin şekilde kullanmaları gerektiğini konuştuk. Filistinli aktivist ve Batı Şeria'daki Youth Against Settlements'in kurucusu Issa Amro ile bir Filistinli olarak var olmanın dahi nasıl bir direniş biçimi olduğunu ve özellikle 7 Ekim'den sonra tüm dünyaya yayılan ve "küresel intifada" olarak anılan Filistin yanlısı eylemleri değerlendirdik. 11 Eylül sonrası dönemle beraber başlayan "teröre karşı savaş" politikalarının

hedefi haline gelmiş ve temel insan hakları ihlal edilmiş bireylere yönelik destek ve farkındalık çalışmaları yapan CAGE International araştırmacısı Muhammad Mussa ile kurumun çalışmalarına dair bir röportaj gerçekleştirdik. 11 Eylül sonrası dönem temasını biraz daha genişleterek, Türkiye’de de farkındalık çalışmalarını yavaş yavaş artıran Free Aafia Movement’ı takipçilerimize tanıtmak üzere, 11 Eylül sonrası dönemde haksız yere tutuklanan ve hala ABD hapishanelerinde tutulan Aafia Siddiqui’nin ablası Fawzia Siddiqui ile yaptığımız röportajda, Aafia’nın davası ve adalet arayışı üzerine derinlemesine bir sohbet gerçekleştirdik.

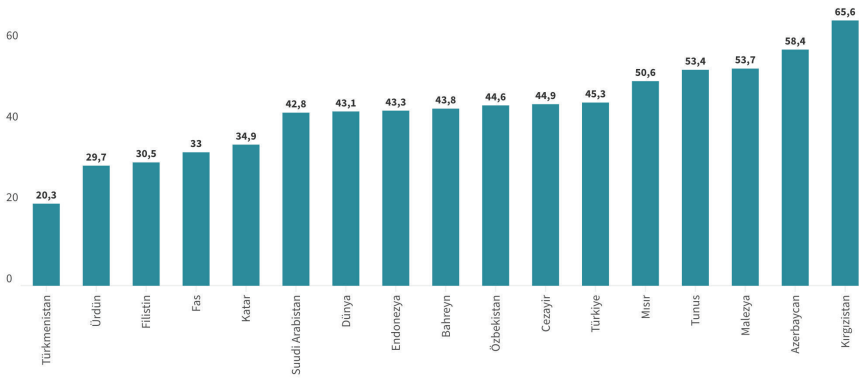
Dünyanın dört bir yanındaki Müslüman toplumlar-
da yaşanan gelişmeleri ve sorunları çeşitli temalar
altında ele aldığımız, son bir yılın öne çıkan ana-
lizlerinden oluşan **Platform: Müslüman Dünyanın
Gündemi 2024**’ü istifadenize sunuyoruz. Müslü-
manların mevcut gündemi ile küresel düzeyde
şekillenen koşullar arasında, özgün ve bütüncül
bir kavrayış sunmayı hedeflediğimiz Platform’u,
daha adil bir dünya düzenine ulaşma çabalarının
bir parçası kılmaya gayret ediyoruz. Seçkimizin,
okurlarımıza faydalı olmasını ve ilgililerine katkı
sağlamasını temenni ederiz.

PLATFORM

Verilerle Yükseköğretim

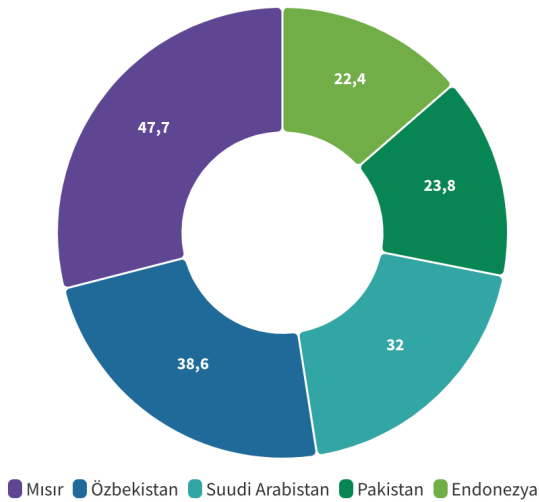
Yükseköğretimdeki Kadın Akademik Personel Oranı (2022)

Müslüman çoğunluklu 10 ülkenin, dünya ortalaması olan %43,1'in üzerinde kadın akademik personel oranına sahip olması oldukça dikkat çekicidir.

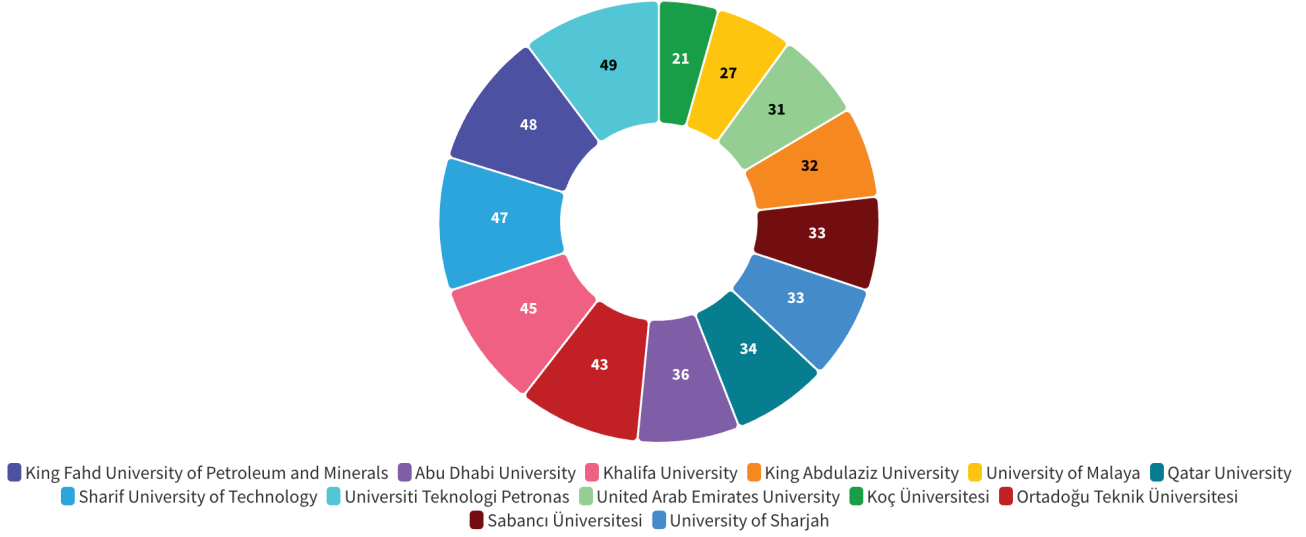
Kaynak: Our World in Data

Ülke Başına ISR'ye Ayrılan Araştırma Gelirinin Oranı (2023)

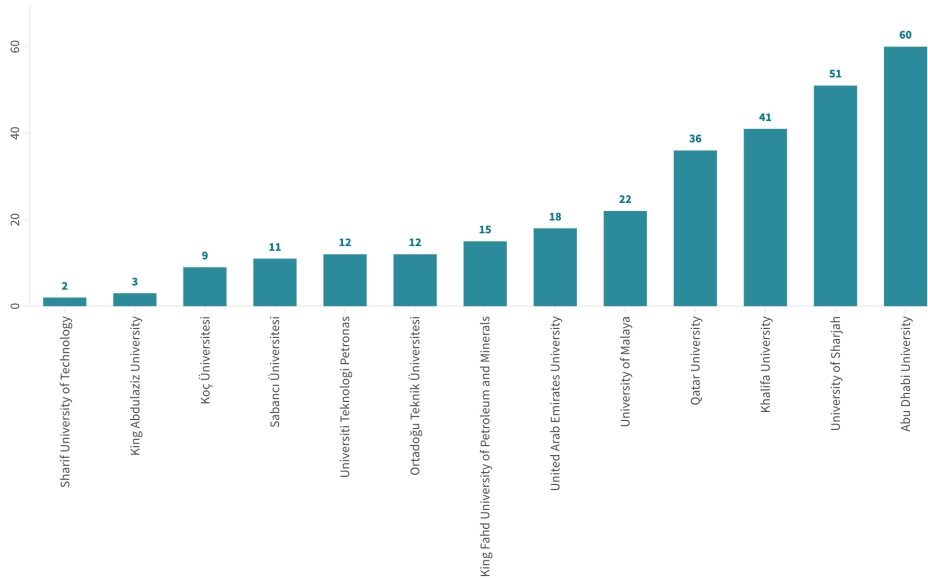
Mısır, Özbekistan, Suudi Arabistan, Pakistan ve Endonezya tek disiplinli yaklaşımdan senteze yönelerek Müslüman toplumların bilgi anlayışındaki dönüşümü ortaya koyuyor.

İlk 400'deki Üniversitelerin ISR Yayın Oranı (2024)

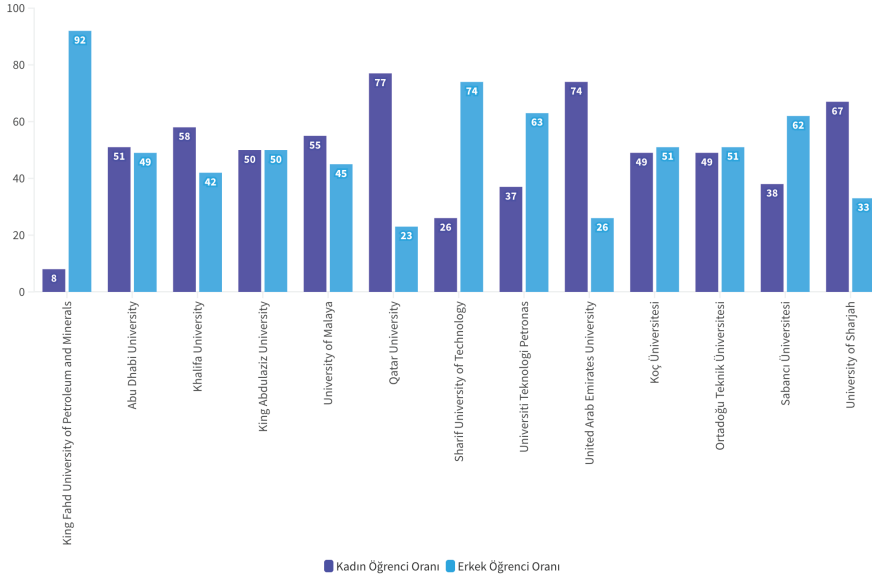
Müslüman dünyadaki üniversiteler incelendiğinde teknoloji ve fen bilimleri ağırlıklı üniversitelerin öne çıkması, disiplinler arası yaklaşımın fen bilimlerinde tercih edilen bir yöntem olduğunu göstermektedir.

Yükseköğretimde Uluslararası Öğrenci Oranı (2024)

BAE uluslararası öğrencilerin merkezi olurken, Suudi Arabistan ve İran'daki siyasi koşullar uluslararası öğrenci akışını sınırlandırıyor.

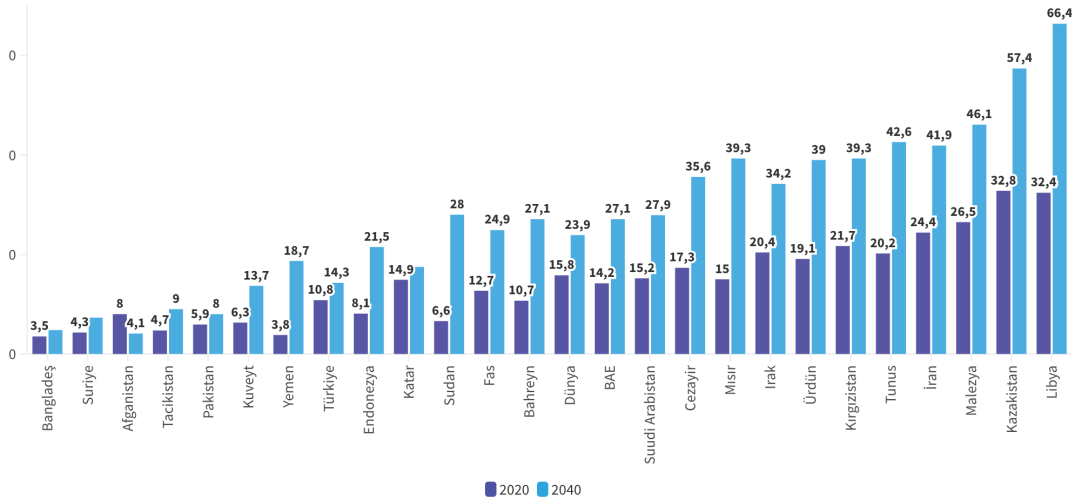
İlk 400'deki Üniversitelerde Kadın/Erkek Öğrenci Oranı (2024)

Kaynak: Times Higher Education

Sabancı Üniversitesi, King Fahd University of Petroleum and Minerals ve Sharif University of Technology'de teknoloji, mühendislik ve mimarlık bölümlerinin erkek öğrencilerce tercih edilmesi, cinsiyetin bölüm tercihlerinde belirleyici bir rol oynadığını gösteriyor.

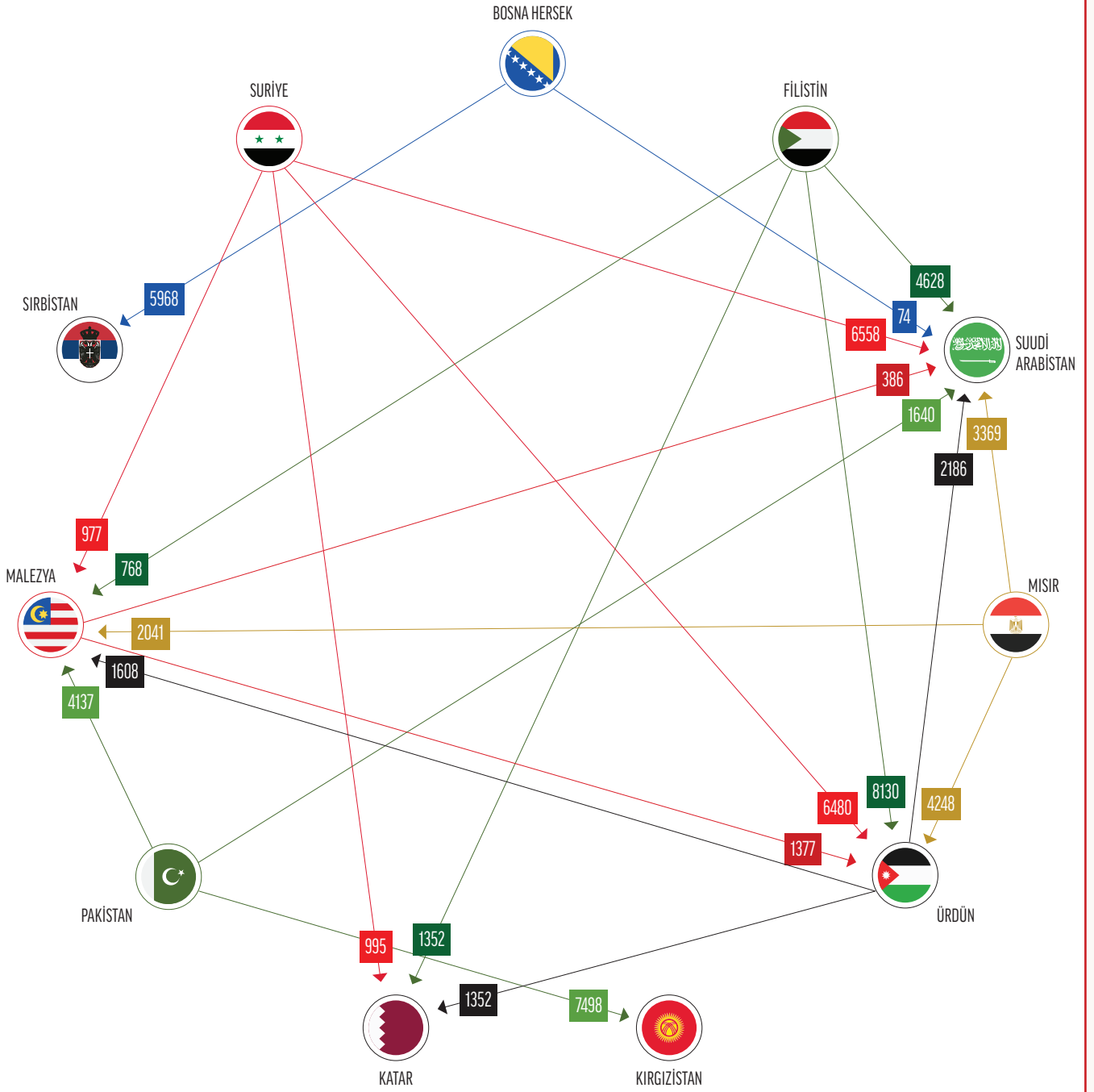
Yükseköğretim Mezunu Payı Tahmini (2020-2040)

Kaynak: Times Higher Education

2040'ta Tunus, Mısır, Kazakistan ve Libya'da yükseköğretim mezunu oranının artması beklenirken, Libya'da üniversite sayısının artışı mezun sayısını artırsa da kalite sorununu çözemiyor.

Öğrenciler nereye gidiyor?

Kaynak: UNESCO

2022'de Ürdün, Suudi Arabistan, Katar ve Malezya eğitimde tercih edilirken, Suudi Arabistan, Katar ve Malezya'daki üniversiteler de ilk 400'de yer almıştır.

İslam Ülkelerinde Yükseköğretim, Bilimsel Üretim ve AR-GE

Nihat Erdoğan

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İşletme

Günümüzde yükseköğretim kurumları araştırma, eğitim ve topluma hizmet başlıklarında faaliyet yürütmektedir. Yükseköğretim kurumları bu faaliyetleri sürdürürken bilgi üretimi, mesleki ve sosyal bilgi-beceri kazandırma yanında ekonomik ve toplumsal fayda da ortaya koymaktadır. Geçmişte öğrenim düzeyleri bugünkü kadar açık olmasa da yükseköğretim kurumları kendi dönemlerinde en üst eğitim ve bilgi üretimi yapılan kurumlar olup yükseköğretim işlevi görmüşlerdir. Bu bağlamda üniversitenin yaklaşık bin yıllık bir geçmişinden bahsedebiliriz. İslam dünyasında Nizamiye Medreseleri, Batıda ise Bologna, Oxford ve Paris üniversiteleri üniversitenin ilk örnekleri olarak zikredilmektedir. Pek çok dinî, siyasi, sosyal ve ekonomik mücadele sonucunda üniversite anlayışı ve işlevleri şekillenerek 11. yüzyıldan günümüze kadar gelmiştir. Üniversitenin gelişimindeki temel dönüşümler yaygın olarak Orta Çağ Üniversitesi, Humboldt Modeli ve Üçüncü Nesil Üniversite olarak tanımlanmaktadır. Günümüz üniversitelerinden eğitim ve araştırma yanında bilimsel üretimin ticarileşmesi ve ekonomik fayda üretme beklentisi de artmıştır (Erdoğan, 2023).

Günümüzde Müslümanların ve Müslüman ülkelerin ekonomik ve sosyal bakımdan gelişmeleri için araştırma, eğitim ve bilgi üretimine yatırım yapmaları önem arz etmektedir. Yine İslam ülkelerinin global bilim, eğitim ve insanlığın temel meselelerine çözüm için daha fazla katkı sunmaları ihtiyacı dikkat çekmektedir. Bu yazıda Müslüman ülkelerde yükseköğretim kurumlarıyla araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin mevcut durumu temel düzeyde ortaya konulmaktadır. Yazıda veri kaynakları ve tanımlama zorluğu sebebiyle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülkelerdeki duruma odaklanılmaktadır. Çünkü bu ülkelerin dışındaki Müslüman bilim insanlarının katkısını belirlemek mümkün görünmemektedir. İslam dünyasında bilimsel üretkenlik ve performans bakımından özellikle son otuz yılı kapsayan farklı dönemlere ve farklı bilim alanlarına yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmaların güncel ve kapsamlı olanlarından yola çıkarak mevcut durum ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İslam Ülkelerindeki Üniversiteler ve Sıralamalardaki Yerleri

Ülkelerdeki üniversite sayılarını tam olarak belirlemek kolay olmayıp bu konuda yaklaşık sayılar ve tahminler bulunmaktadır. *Statistica.com* adresinde ülkelerin tahmini üniversite sayıları yer almaktadır. Bu adresteki sayılardan yola çıkarak öne çıkan İslam ülkelerinde üniversite sayıları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Ülkelere Göre Dünya Çapındaki Tahmini Üniversite Sayısı (Temmuz 2023)

Ülke	Üniversite Sayısı
Endonezya	3.277
İran	440
Pakistan	359
Malezya	351
Nijerya	278
Tunus	236
Türkiye	208

Kaynak: “Estimated number of universities worldwide as of July 2023, by country”, Statista.

Yukarıdaki tabloyu değerlendirirken ülkelerdeki üniversite büyüklüklerinin dikkate alınması gerekir. Bu kapsamda Türkiye’deki üniversiteler görece daha büyük olduğu için nüfus ve üniversite öğrenci sayıları bakımından kendisinden daha düşük rakamlara sahip bazı ülkelere göre üniversite sayısı daha az görünmektedir.

Tartışmalara konu olmaya devam eden üniversite sıralamaları, son yıllarda yakından takip edilmektedir. Üniversite sıralaması yapan kuruluşlar farklı metodolojiler kullanmaktadır. The Times Higher Education (THE) Sıralama sistemi araştırma yoğunluklu üniversitelere odaklanmaktadır. Buna karşılık QS Dünya Üniversiteleri (QS World University Rankings) sıralama sisteminde itibar kriteri daha ağırlıklı olup araştırma boyutu THE’ye göre daha az etkiye sahiptir. Bu bölümde bu iki sıralama sistemine göre İslam ülkelerindeki üniversitelerin ilk 500 üniversite sıralamalarındaki yerleri ortaya konulmaktadır.

The Times Higher Education 2024 sıralamasına göre ilk 500’de yer alan İslam ülkelerindeki üniversiteler Tablo 2’de yer almaktadır.

2024 sıralamasındaki İT mensubu ülkelere ait üniversitelerin 6’sı Malezya, 5’i Suudi Arabistan, 5’i BAE, 3’ü Türkiye, 3’ü İran üniversitesidir. Sıralamada Pakistan, Katar ve Brunei 1’er üniversiteyle yer almaktadır. Türkiye ve İran gibi yükseköğretim sistemi daha büyük ülkelerin, yükseköğretim sistemi daha küçük ülkelere göre bu sıralamada daha az üniversitesi bulunduğu dikkat çekmektedir.

Tablo 2. The Times Higher Education 2024 Sıralamasına Göre İlk 500’de Yer Alan İslam Ülkelerindeki Üniversiteler

Sıralama Aralığı	Üniversite ve Ülke	Ülke
201-250	King Fahd University of Petroleum and Minerals	Suudi Arabistan
251-300	Abu Dhabi University	BAE
	Khalifa University	BAE
	Qatar University	Katar
	King Abdulaziz University	Suudi Arabistan
	University of Malaya	Malezya
301-350	Universiti Teknologi Petronas	Malezya
	United Arab Emirates University	BAE
351-400	Amirkabir University of Technology	İran
	University of Sharjah	BAE
	Koç Üniversitesi	Türkiye
	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	Türkiye
	Sabancı Üniversitesi	Türkiye

401-500	Universiti Brunei Darussalam	Brunei
	Zayed University	BAE
	Quaid-i-Azam University	Pakistan
	King Saud University	Suudi Arabistan
	Prince Sultan University (PSU)	Suudi Arabistan
	Imam Mohammad Ibn Saud Islamic University	Suudi Arabistan
	Iran University of Science and Technology	İran
	University of Tehran	İran
	Universiti Utara Malaysia	Malezya
	Universiti Kebangsaan Malaysia	Malezya
	Universiti Teknologi Malaysia	Malezya
	Universiti Sains Malaysia	Malezya

Kaynak: Yazar tarafından The Times Higher Education 2024 sıralaması listesinden oluşturulmuştur.

Bir diğer sıralama sistemi QS World University Rankings 2024: Top Global Universities listesinde yer alan İslam Ülkelerindeki (İİT) ilk 50 üniversite Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. QS World University Rankings 2024: Top Global Universities Listesinde Yer Alan İslam Ülkelerindeki (İİT) İlk 50 Üniversite

İİT Sırası	Dünya Sıralaması	Üniversite	Ülke
1	65	Universiti Malaya (UM)	Malezya
2	137	Universiti Sains Malaysia (USM)	Malezya
3	143	King Abdulaziz University (KAU)	Suudi Arabistan
4	158	Universiti Putra Malaysia (UPM)	Malezya
5	159	Universiti Kebangsaan Malaysia (UKM)	Malezya
6	173	Qatar University	Katar
7	180	King Fahd University of Petroleum & Minerals	Suudi Arabistan
8	188	Universiti Teknologi Malaysia	Malezya
9	203	King Saud University	Suudi Arabistan
10	226	American University of Beirut (AUB)	Lübnan
11	230	Al-Farabi Kazakh National University	Kazakistan
12	230	Khalifa University	BAE
13	237	Universitas Indonesia	Endonezya
14	263	Gadjah Mada University	Endonezya
15	281	Bandung Institute of Technology (ITB)	Endonezya
16	284	Taylor's University	Malezya
17	290	United Arab Emirates University	BAE
18	300	UCSI University	Malezya
19	307	Universiti Teknologi PETRONAS (UTP)	Malezya
20	310	Hamad bin Khalifa University	Katar
21	315	Quaid-i-Azam University	Pakistan
22	334	Sharif University of Technology	İran
23	345	Airlangga University	Endonezya

24	355	L.N. Gumilyov Eurasian National University (ENU)	Kazakistan
25	360	University of Tehran	İran
26	364	American University of Sharjah	BAE
27	367	National University of Sciences And Technology (NUST) Islamabad	Pakistan
28	371	Cairo University	Mısır
29	375	Amirkabir University of Technology	İran
30	387	Universiti Brunei Darussalam (UBD)	Brunei
31	404	Istanbul Technical University	Türkiye
32	415	The American University in Cairo	Mısır
33	431	Koç University	Türkiye
34	454	Sultan Qaboos University	Umman
35	465	University of Sharjah	BAE
36	489	IPB University (Aka Bogor Agricultural University)	Endonezya
37	502	Bilkent University	Türkiye
38	514	Bogaziçi Üniversitesi	Türkiye
39	525	Universiti Teknologi Brunei	Brunei
40	526	Sabancı University	Türkiye
41	538	Universiti Utara Malaysia (UUM)	Malezya
42	540	Lahore University of Management Sciences (LUMS)	Pakistan
43	551	Ajman University	BAE
44	551	Canadian University Dubai	BAE
45	555	Universiti Teknologi MARA - UITM	Malezya
46	582	Applied Science University - Bahrain	Bahreyn
47	586	Sunway University	Malezya
48	590	Prince Mohammad Bin Fahd university	Suudi Arabistan
49	595	Imam Abdulrahman Bin Faisal University (IAU)	Suudi Arabistan
50	605	American University in Dubai	BAE

Kaynak: Yazar tarafından “QS World University Rankings 2024: Top Global Universities” listesinden oluşturulmuştur.

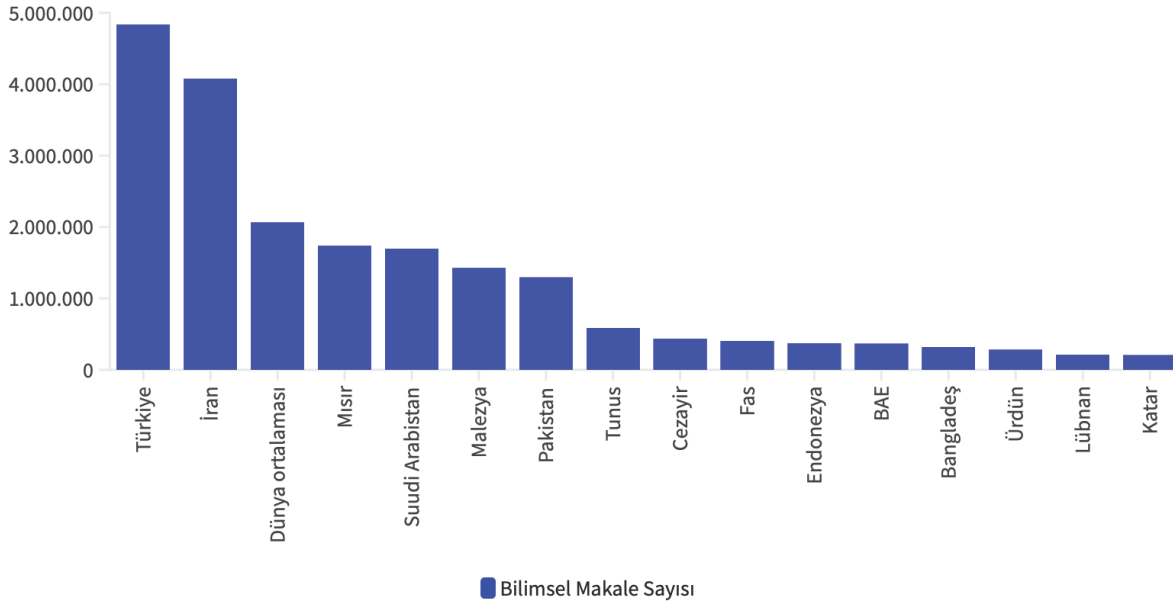
QS World University Rankings 2024: Top Global Universities listesi ilk 500 üniversite sıralamasında İslam Ülkelerinden (İİT üyesi) 36 üniversite yer almaktadır. QS 2024 sıralamasındaki İİT mensubu ülkelere ait üniversitelerin 8'i Malezya, 5'i Endonezya, 4'ü BAE üniversiteleridir. Bu sıralamada Suudi Arabistan ve İran 3'er; Türkiye, Mısır, Katar, Kazakistan, Pakistan 2'şer; Lübnan, Umman ve Brunei 1'er üniversite ile yer almaktadır. THE sıralamasında olduğu gibi Türkiye ve İran gibi yükseköğretim sistemi daha büyük ülkelerin yükseköğretim sistemi daha küçük ülkelere göre bu sıralamada daha az üniversitesi bulunduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık Malezya bu sıralamada da en fazla üniversiteye sahipken, THE sıralamasında üniversitesi bulunmayan Endonezya QS sıralamasında 5 üniversite ile yer almaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi sıralama sistemlerinin metodolojileri farklılık gösterdiği için ülkelerin sıralamalarındaki üniversite sayıları farklılaşmaktadır. Dikkat çeken bir gelişme her iki sıralamada da yer alan İslam dünyası ülkelerindeki üniversite sayısı yıllar itibarıyla artmaktadır. İslam ülkelerindeki üniversitelerin sıralamalardaki sayısının artması önemli olmakla birlikte daha kapsamlı analizleri gerektirmektedir. Bundan sonraki bölümde İslam ülkelerindeki üniversitelerin üretkenliği ele alınmaktadır.

İslam Ülkelerinde Bilimsel Üretkenlik ve Performans

Sarwar ve Hassan (2015), Müslüman dünyada bilim ve teknoloji alanındaki üretkenlik ve işbirliklerine dair SCOPUS'ta 2000-2011 yılları arasında yayınlanan makaleler üzerinden bir analiz yapmıştır. Bu çalışmada bilimsel çıktılar bakımından Türkiye ilk sırada yer alırken daha sonra sırasıyla İran, Malezya, Mısır ve Pakistan gelmektedir. Araştırma çıktılarının ağırlığı sırasıyla veterinerlik, kimya mühendisliği, kimya, dişçilik ile tarım ve biyo-bilim alanlarındadır. 2000-2011 yılları arasında bütün bilim ve teknoloji alanlarında %10'dan fazla artış olmuştur. Artışın en fazla olduğu alanlar ekonomi, ekonometri ve finans, bağışıklık ve mikrobiyoloji, tarım ve biyoloji bilimleri, matematik ve bilgisayar bilimleridir. Tunus ve Cezayir'in Fransa'yla işbirliği istisna tutulursa İslam ülkeleri iş birliklerini kendi aralarında yapmışlardır. Türkiye ve İran dışındaki yazarlar daha geniş gruplarla çalışmıştır. Bu dönemde dikkat çeken bir gelişme de 2009 yılında Müslüman dünyadaki araştırma çıktıının dünya ortalamasının üzerine olmasıdır.

Oldaç'ın (2022) WoS'da yayımlanan makaleler üzerinden yaptığı son 30 yılı kapsayan çalışmada dünya sıralamasında Türkiye 21, İran 23, Mısır 39, Suudi Arabistan 40, Malezya 43 ve Pakistan 46. sırada yer alan İslam ülkeleridir. Aşağıdaki grafikte son 30 yılda İslam ülkelerinde bazılarında toplam yayın sayıları görülmektedir (Grafik 1).

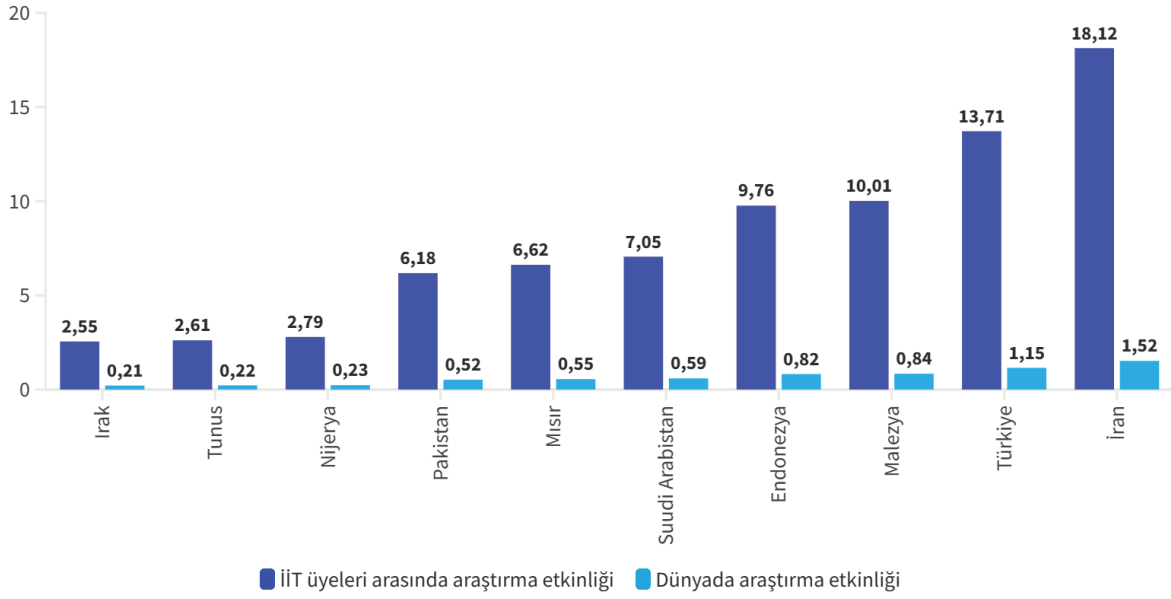

Grafik 1. İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Ülkelerde WoS Veritabanında Yer Alan Bilimsel Makalelerin Dağılımı (1990-2020)

Kaynak: Oldac, 2022

Bu grafiğe göre Türkiye ve İran dünya ortalamasının üzerinde ve diğer Müslüman ülkelerden açık ara öndedir. Bu iki ülkeyi Mısır, Sudi Arabistan, Malezya ve Pakistan izlemektedir. Müslüman ülkelerin nüfuslarına göre global bilime katkıları 2010'lu yıllara kadar daha düşük iken 2010'lu yıllarda bir artış görülmektedir.

İslam ülkelerinin yayın sayılarının 2009 yılından itibaren dünya ortalamasının üzerine çıktığı ve 2010'lu yıllar itibarıyla araştırma çıktıında artış olduğu daha önce belirtilmişti. Bu dönemde bazı değişiklikler de yaşanmıştır. 2014 yılına kadar Türkiye bilimsel üretkenlikte ilk sırada iken bu tarihten sonra İran öne geçmiştir. 2018 yılına geldiğimizde İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ilk on ülkenin araştırma üretkenliği aşağıda Grafik 2'de görülmektedir. Grafikte ülkelerin hem İİT ülkeleri arasındaki yeri hem de dünyadaki araştırma etkinliği yeri verilmiştir. Dünya araştırma etkinliği bakımından ABD (17,30) ve Çin (15,18) ile ilk iki sıradadır. İİT ülkeleri arasında ise İran (1,52) ve Türkiye (1,15) ile ilk sıralardadır.

Grafik 2. İİT Ülkelerinde Araştırma Etkinliği (% , 2018)

Kaynak: Haq and Tanveer, 2020

Haq ve Tanveer (2020) ile Oldaç'ın (2022) çalışmalarındaki bulgulara göre son yıllarda İslam ülkelerinde yayın eğilimleri değişmektedir. 2014'ten sonra İran birinci; Türkiye ise ikinci sıradadır. Yine bu yıllarda Suudi Arabistan, Mısır ve Pakistan'ın da yükselişte olduğu ve Malezya'yı geçtiği görülmektedir. Bu sıralamalar nüfusa göre ele alındığında ülkelerin yayın etkinliği bakımından sırası farklılaşmaktadır. Bu bağlamda Malezya'nın sıralamadaki yeri aşağıya inmiş görünse de bu ülkedeki üretim sistemi göz ardı edilmemelidir. Yayınların yapıldığı dergilerin yüzdelik dilimdeki yerlerine göre sıralama yapıldığında daha fazla yayın yapan ve bilim sistemi geniş ülkeler (Türkiye, İran ve Pakistan) daha aşağılarda yer almaktadır. Buna karşılık bu sıralamada daha küçük ülkeler (Örneğin Katar, BAE ve Lübnan) veya yükselen ülkeler (örneğin Endonezya ve Bangladeş) daha yukarılardadır.

İslam Ülkelerinde Bazı AR-GE Göstergeleri

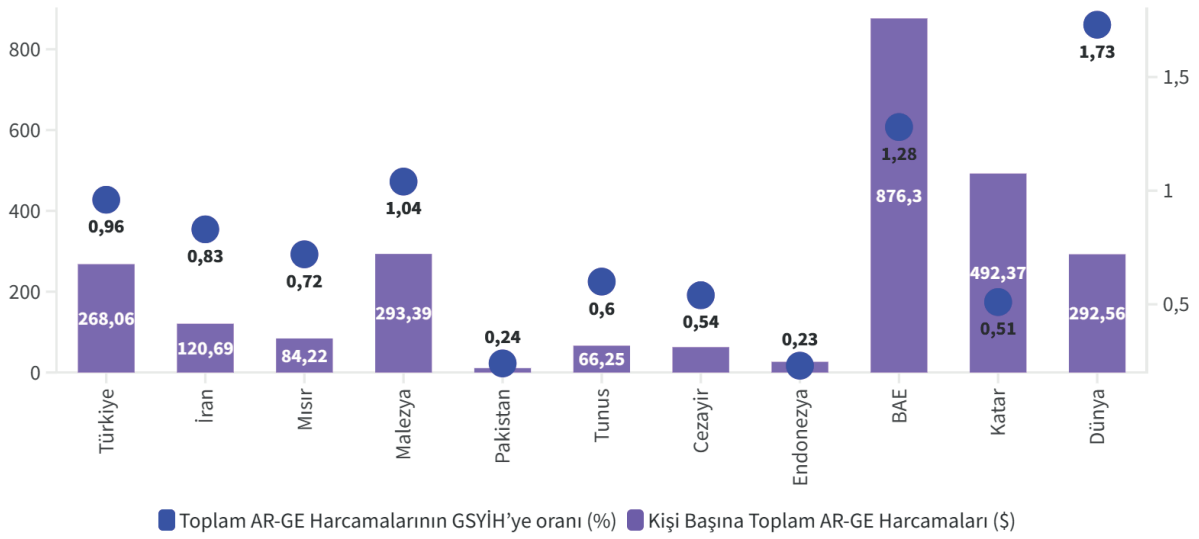
Hamid'e (2015) göre İİT ülkeleri GSYH'lerin %0,5'ini AR-GE için harcamaktadır. Bu konuda dünya ortalaması %1,78, gelişmiş ülkelerin ise %3'tür.

Oldaç'ın çalışmasına göre (2022) 2017-2018 yıllarında WoS veritabanında yer alan bilimsel yayınlarına göre öne çıkan 15 İslam İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkedeki bazı AR-GE göstergeleri Grafik 3 ve 4'te gösterilmiştir:

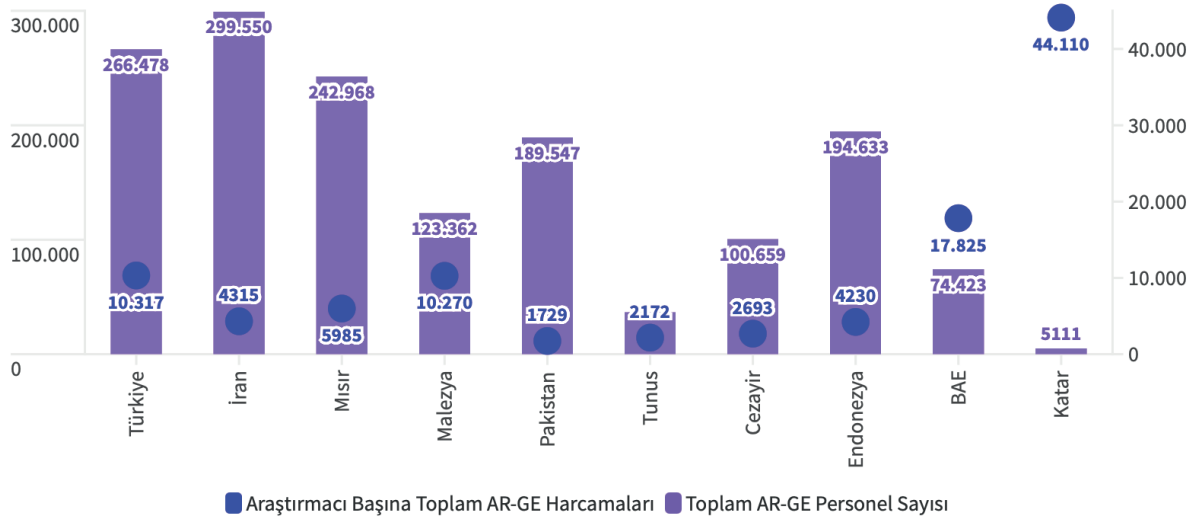
Yükseköğretim ve bilgi üretimini ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir faktörü olarak konumlandırmak gerekmektedir.

Grafik 3. WoS Yayınlarına Göre Öne Çıkan İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Bazı Ülkelerdeki AR-GE Harcamalarının GSYH'ye Oranı ve Kişi Başına Düşen Toplam Harcama Göstergesi

Kaynak: Oldac, 2022

Grafik 4. WoS Yayınlarına Göre Öne Çıkan İslam İşbirliği Teşkilatı Üyesi Bazı Ülkelerdeki Araştırmacılara Yönelik AR-GE Harcamaları Göstergesi (\$)

Kaynak: Oldac, 2022

Grafik 3 ve 4 incelendiğinde BAE ve Malezya %1'in üzerinde, Türkiye ise bu orana yakındır. Kişi başına toplam AR-GE harcamalarında BAE ve Katar en yüksek miktarlara sahip ülkeler olarak belirgin bir biçimde ilk sıralardadır. Bu ülkelerin peşinden gelen Malezya ve Türkiye dünya ortalamasına yakın oranlara sahiptir. Toplam AR-GE personeli sayısı bakımından ise İran, Türkiye ve Mısır ilk sıralardadır. Bu sonuçlar niceliksel büyüklüklerin otomatik olarak yayın ya da AR-GE çıktısına dönüşmediğini göstermektedir.

İİT ülkelerinin global patent başvurularındaki payı %1,8'dir. Dünyada bu konuda Çin, ABD ve Japonya ilk sıralardadır. İİT ülkeleri arasında ise İran, Endonezya, Türkiye, Malezya ve Suudi Arabistan ilk sıraları paylaşmaktadır. Bu 5 ülke İİT ülkelerindeki patent başvurularının %71'ini gerçekleştirmektedir (SESRIC, 2023).

Sonuç

Dünyadaki politik, ekonomik, sosyal, teknolojik, hukuki ve çevresel değişimler yükseköğretim alanını derinden etkilemektedir. Yükseköğretim alanındaki gelişmeler yükseköğretimi stratejik bir bakışla ele almayı ve bu perspektifle yapısal ve yönetsel değişim yapmayı gerekli kılmaktadır. Günümüzde yaşanacak değişimlere hızlı cevap vermek ve yükseköğretimden beklenen talepleri karşılamak önem arz etmektedir (Erdoğan, 2019). Yükseköğretim ve bilgi üretimini ekonomik ve sosyal kalkınmanın önemli bir faktörü olarak konumlandırmak gerekmektedir.

Ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişmelerinde üniversiteler ve bilgi üretimi önemli bir role sahiptir. Dünyadaki 200'den fazla devletten 57 tanesi ya da %28,5'lik kısmı İslam İşbirliği Teşkilatı ülkesidir. İslam İşbirliği Teşkilatı ülkeleri dünyada etki olabilecek bir nüfus oranına sahiptir. İİT ülkeleri, kurumsal olarak G20 ülkelerinden sonra dünyadaki en büyük nüfusa sahiptir. Dünyanın toplam nüfusunun da %24,56 karşılık gelmektedir. Diğer taraftan İİT ülkelerinin millî gelirleri toplamı dünya genelinde yeterince etkili olabilecek düzeye ulaşmamıştır. İİT ülkelerinin toplam millî gelirleri kurumsal olarak Avrupa Birliği'nin (AB) %35,29, Çin'in %49,24 ve ABD'nin %32,23'lik kısmına denk gelmektedir. Diğer bir ifadeyle Almanya'nın sadece 1,65 katına, Japonya'nın ise yaklaşık 1,33 katına eşittir. İİT ülkelerinin ekonomik büyüklüğü Dünya ekonomisinin sadece %7,81'lik kısmına karşılık gelmektedir. Bu değer dünyada yeterince etkili olmadığını açık bir biçimde sergilemektedir (Yıldırım ve Yeşilata, 2020).

Pakistan'dan fizik alanında Abdüssalam, Kimya alanında ise Mısır'dan Ahmet Zewail ve Türkiye'den Aziz Sancar Nobel bilim ödülü kazandılar. Yine ABD ve diğer ülkelerde yaşayan ve çalışan çok sayıda araştırmacı ve bilim insanı bulunmaktadır. Üretken ve öne çıkan araştırmacı ve bilim adamlarının önemli

bir kısmının Müslüman ülkelerin dışında yaşadıkları da bir gerçektir. Nobel bilim ödülü alan 3 bilim insanı da İngiltere ve ABD'de yaşamış ve çalışmıştır (Najam, 2015). Bu kapsamda Müslüman ülkelerde yenilikçi ve üretken araştırmalar için güncel bir alt yapı, iyi eğitilmiş bilim insanları, araştırma için kapsamlı araştırma izleme sistemi, araştırma geliştirme fonu ayrılması ve kültürel, politik ve güvenlik engellerini kaldırarak pratik araştırma politikaları oluşturmak gerekmektedir (Rizvi, 2005).

İslam ülkelerinin global bilime katkılarını değerlendirirken incelenen yayınların ve taranan endekslerin İngilizce ve Avrupa dillerinde yayınları ele aldığı, İİT ülkelerinin kullandığı dillerde yayınların yer almadığının altını çizmekte yarar var. Yine Müslüman dünya denildiği zaman bunu sadece İslam ülkeleriyle sınırlamak gerekir. Bunun en iyi örneği Hindistan'dır. Bu ülkede diğer ülkelere daha fazla Müslüman yaşamaktadır. Bu yüzden İslam ülkelerinin yayın üretkenliğini değerlendirirken bu faktörlerin de dikkate alınmasında yarar var. Bu kısıtlara ve son yıllarda yaşanan görece artışa rağmen İslam ülkelerindeki bilimsel üretimin ve performansın artması ve bunun için gerekli ortam ve kaynakların hazırlanması gereği açıktır.

İslam ülkelerinde yükseköğretimde araştırma, bilgi üretme, mesleki bilgi ve beceri kazandırma gibi alanlarda nitelik, kapasite ve verimliliği artırmaya odaklanılması gerekmektedir. Diğer yandan yükseköğretim kurumlarının insanın varoluş gayesi ve anlam arayışına cevap üretme, felsefi ve entelektüel birikim kazandırma gibi amaç ve önceliklerini kaybetmemesi önem arz etmektedir. İslam ülkeleri ve yükseköğretim kurumları yükseköğretimde ve bilgi üretiminde dünyadaki ana akım gelişmeleri izlerken bir yandan da özgün yaklaşım ve yöntemler geliştirme arayışında olmalıdır.

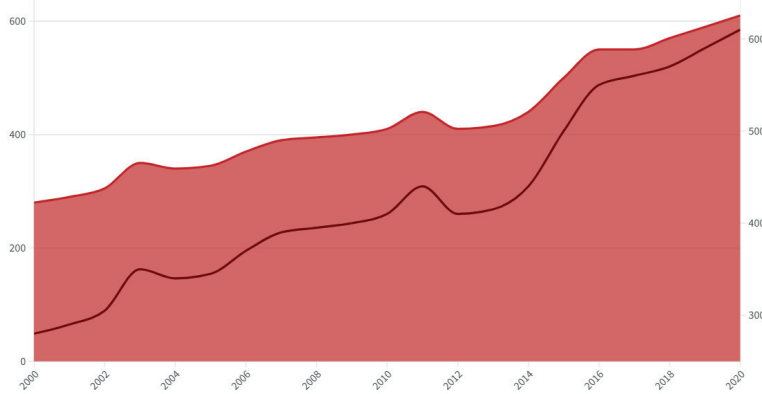
Afrika'nın Beyin Göçü

Gökhan Kavak
Dr., Anadolu Ajansı

Afrika, “Geleceğin Kitası” ya da “Yükselen Afrika” gibi tanımlamalarla gündeme gelmekte. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarının yanı sıra genç nüfusuyla da öne çıkan Afrika’da söz konusu genç nüfusun nasıl bir eğitim aldığı ve istihdamlarının sağlandığı ise konuşulması gereken önemli bir konu olarak masada duruyor. Zira 1,3 milyara varan nüfusu ve 19 olan yaş ortalamasıyla Afrika kıtasında farklı nedenlerden dolayı gençlerin önemli bir kısmı eğitim için kıta dışını tercih ediyor.

Afrika ülkelerinin iç siyasi, ekonomik ve güvenlik sorunları, eğitim sistemini olumsuz etkileyen ve Afrikalı gençlerin daha iyi eğitim için ülkelerini terk etmesine yol açan nedenlerin başında geliyor. Tabii ki her ülkenin kendine has sorunları bulunuyor ve aynı zamanda gençlerin de eğitim için kıta dışı ülkeleri tercih nedenleri sıralanıyor. ABD merkezli Carnegie Uluslararası Barış Vakfının yayımladığı *Afrikalı Öğrencilerin Yüksek Öğrenim için En İyi Küresel Destinasyonları* başlıklı raporuna göre, 2000’de 281 bin Afrikalı genç eğitim için kıta dışını tercih ederken, bu sayı 2010’da 441 bine, 2020 yılında ise 624 bine yükseldi. Afrika’da kıta dışında eğitimi tercih edenler arasında Faslılar ilk sırada gelirken, Sahra Altı Afrika’da ise Nijeryalılar başı çekiyor. Kıta dışında tercih edilen ülkeler arasında ilk sırayı Fransa koruyor. Sonrasında ise sırasıyla Çin, ABD, Almanya, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Kanada ve Türkiye bulunuyor.¹

Grafik 1. Kendi Ülkeleri Dışında Yükseköğretim Gören Afrikalı Öğrenciler (2000-2020)

Kaynak: “What Are the Top Global Destinations for Higher Education for African Students?”, Carnegie Endowment for International Peace

¹ Bkz.: “What Are the Top Global Destinations for Higher Education for African Students?”, <https://carnegieendowment.org/2023/07/13/what-are-top-global-destinations-for-higher-education-for-african-students-pub-90203>

Afrikanlı Gençler Neden Kıta Dışını Tercih Ediyor?

Afrikanlı gençlerin özellikle ABD ve Avrupa'daki ülkeler başta kıta dışı ülkeleri tercihlerinin farklı nedenleri bulunuyor. Kıta dışı ülkelerin sağladığı burs, kalacak yer, iş imkanları, laboratuvar ve sınıf şartlarına karşı birçok Afrika ülkesinde eğitime yeterli bütçenin ayrılmaması, müfredatın ve eğitim koşullarının iyi olmaması gibi nedenlerle gençler kıta dışı ülkeleri tercih ediyor. Ayrıca Batı ülkelerinde eğitim almanın Afrika'da bir "prestij" olarak algılandığını da hatırlatmakta fayda var. Bu noktada Afrikanlı gençler, kendi toplumlarında statü kazanmak ve kabul edilme seviyelerini yükseltmek için de kıta dışında eğitimi tercih ediyor.

Birçok Afrika ülkesinde üniversitelerin sayısı her geçen yıl artıyor. Son yıllarda devlet üniversitelerinin yanında birçok vakıf üniversitesi de faaliyete geçti. Uganda, Güney Afrika Cumhuriyeti ya da Kenya bu ülkelerden sadece birkaçını teşkil ediyor. Örneğin Uganda'da 1970'lerde sadece bir üniversite faaliyet gösterirken şimdi 60'a yakın üniversite eğitim veriyor. Nitekim faaliyetlerine 1988'de başlayan Uganda İslam Üniversitesinde bugün Afrika başta dünyanın farklı 22 ülkesinden 10 bin öğrenci eğitim alıyor.²

Afrika için üç örnek: Nijerya, Sudan ve Güney Afrika

Afrika'da 54 ülkenin bulunduğunu ve 1,3 milyar insanın yaşadığını düşündüğümüzde genelleme yapmadan ancak dikkat çeken örneklerle konuyu detaylandırmak gerekiyor. Bu noktada eğitim kalitesiyle öne çıkan Güney Afrika Cumhuriyeti'ni, iç savaş nedeniyle eğitim sistemi harap olan Sudan'ı ve çözülemeyen sorunları nedeniyle eğitim sisteminin ülke için adeta tehlike oluşturduğu Nijerya'yı örnek gösterebiliriz. Güney Afrika Cumhuriyeti de Afrika'da kaliteli eğitim ve öğrencilere sunduğu imkânlarla ön plana çıkıyor. Türkiye'den de birçok öğrencinin eğitim için bulunduğu Güney Afrika Cumhuriyeti, dünya sıralamasında ilk 500'ün içinde yer alan Cape Town, Witwatersrand, Pretorya ve Stellenbosch gibi üniversitelere ev sahipliği yapıyor. Bu ülke yüksek eğitim kalitesi ve uygun eğitim ücretleriyle Batı üniversiteleri karşısında önemli bir alternatif oluşturuyor. Eğitim kalitesiyle beraber hayat koşulları ve doğal güzellikleri nedeniyle de Afrikanlı gençlerin yanı sıra dünyanın farklı noktalarından gençler Güney Afrika Cumhuriyeti'ni tercih ediyor.

² Bkz.: "Afrikanlı gençler üniversitelerin yetersiz olması nedeniyle kıta dışına gidiyor", <https://www.aa.com.tr/tr/dosya-haber/afrikali-gencler-universitelerin-yetersiz-olmasi-nedeniyle-kita-disina-gidiyor/3034272>

Güney Afrika Cumhuriyeti eğitim kalitesiyle öne çıkarken ekonomik ve siyasi krizler nedeniyle birçok Afrika ülkesinde eğitim kalitesi son yıllarda gerileme yaşıyor. Buna en yakın ve sıcak örnek olarak Sudan'ı gösterebiliriz. Özellikle Arapça ve İslami eğitimler için tercih edilen Sudan'da son yıllarda yaşanan siyasi kriz ve iç savaş nedeniyle eğitim sistemi büyük zarar gördü. Afrika başta dünyanın farklı ülkelerinden Sudan'a eğitim için gelen gençler, iç savaş sonrası ülkelere dönmek zorunda kaldı. İslam dünyası için aslında bir eğitim mer-

kezi olan Sudan'da eğitim sistemi ekonomik krizle ve iç savaşla onarılması güç hasarlar aldı. Aslında Sudan'da Uluslararası Afrika Üniversitesi, El-Nileyn Üniversitesi, Bahri Üniversitesi, Sağlık Bilimleri ve Teknoloji Üniversitesi, El-Razi Üniversitesi, Sudan Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Kurdufan Üniversitesi, Umdurman İslam Üniversitesi, Cezire Üniversitesi ve Hartum Üniversitesi gibi birçok eğitim kurumu uluslararası yönüyle öne çıkıyor. Bu haliyle Afrika'da bir alternatif oluşturan Sudan'daki iç krizler, eğitim sistemini ve öğrencileri olumsuz etkiledi ve birçok öğrenci eğitimini yarıda bırakmak zorunda kaldı.

220 milyona yaklaşan nüfusu, dinî ve kültürel zenginlikleriyle Nijerya'da ise eğitim kurumları anaokulundan üniversiteye birçok sorunla mücadele ediyor. Eğitime ayrılan bütçenin yetersizliği, maaşların zamanında ödenmemesi, grevler, iç çatışmalar, terör saldırıları, yolsuzluklar ve yüksek eğitim ücretleri eğitimi olumsuz etkiliyor. Zengin ve fakir arasındaki uçurumun arttığı bir ülke olan Nijerya'da devlet okullarında eğitim yetersiz bütçe nedeniyle gerilerken özel okullarda dikkate değer bir artış gözlemleniyor. Bugün Nijerya'da 170'e yakın üniversite faaliyet gösteriyor. Eyalet sisteminin olduğu ülkede eğitim; eyalet

Yurt dışında eğitim alan Afrikalı gençler, ülkelerine döndüklerinde tecrübe ve bilgilerini kendi halklarına aktarma imkânı bulurken ülkesine dönmeyenler ise beyin göçüne neden oluyor.

yönetimleri, kiliseler, özel okullar ve medreseler etrafında toplanmış durumda ve ortak bir müfredat bulunmuyor. Nijerya, atılan adımlara rağmen eğitim sistemi istenilen seviyede gelişme göstermeyen ülkeler arasında bulunuyor. Bu nedenle ülkede ekonomik imkânı olanlar çocuklarını ya çok pahalı özel üniversitelere ya da Batı ülkelerindeki okullara gönderiyor.

Ülke çoğu zaman maaşlarının ödenememesi nedeniyle grev yapan akademisyenlerle gündeme geliyor ve bu akademisyenlerin birçoğu

yurtdışında görev yapmak istiyor. Tıp, eczacılık ya da mühendislik gibi alanlarda yurtdışında görev yapan Nijeryalılar ise ülkelere faydalı olamıyor. Nijeryalı gençler eğitim için Gana, Benin, Mısır ya da iç savaş öncesi Sudan'ı tercih ediyor. Bu durum Nijerya ekonomisini de olumsuz etkiliyor. Nitekim yurt dışında üniversite eğitimi alan öğrenciler yıllık yaklaşık 3 milyar dolar harcıyor.

Nijerya, Boko Haram saldırıları ve farklı nedenlerden dolayı dünyada okula gidemeyen en fazla çocuğa ev sahipliği yapıyor. Ayrıca ülkede 4-15 yaş arasında 7 milyondan fazla Almajiri bulunuyor ve bu çocuklar korumasız, mesleki ya da örgün eğitim almadan yetişiyor. Bir nevi hafızlık eğitim olan Almajirilik sistemi, sömürge yönetiminin politikaları ve ülkedeki Müslümanların ihmalleri nedeniyle işlevsiz hale geldi. Almajiri sistemindeki çocuklar dilenerek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyor ve ileriki süreçlerde istihdamları sağlanamadığında ise gerek silahlı örgütlerin eline düşerek gerekse de yasadışı yollara girerek hem kendi geleceklerini karartıyor hem de ülkenin kalkınmasını olumsuz yönde etkiliyor.³

3 Bkz.: "Bir Afrika Ülkesinin Tarihî Serencamı: Nijerya'da Eğitim Meselesi ve Almajirilik Sistemi", Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), <https://afam.org.tr/bir-afrika-ulkesinin-tarihi-serencami-nijeryada-egitim-meselesi-ve-almajirilik-sistemi/>.

Afrika'dan “Beyin Göçü” ve Sonuçları

Afrikanlı öğrencilerin kıta dışında eğitim almalarının olumlu ve olumsuz sonuçları bulunuyor. Nitekim yurt dışında eğitim alan Afrikanlı gençler, ülkelere döndüklerinde tecrübe ve bilgilerini kendi halklarına aktarma imkânı bulurken ülkesine dönmeyenler ise beyin göçüne neden oluyor. Eğitim sonrası gençlerin ülkesine dönmemesi, Afrika ülkelerindeki kalifiye işçi ihtiyacının karşılanamamasına da neden oluyor. Bu durum aynı zamanda, eğitilmiş gençlerin tecrübe ve birikimlerini kendi halklarına aktaramamasıyla sonuçlanıyor. Ülkelerine dönen gençlerin ülkelere dışarıdan bakma ve eksiklerini görme imkânı bulduğunu söylemek mümkün olsa da Afrikanlı gençlerin önemli bir kısmının eğitimleri sonrası ülkelere dönmek istemediği yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkıyor.

“Afrikanlı elitler” ve çocuklarının da kıta dışında eğitim talebini hatırlatmak yerinde olacak. Nitekim iktidarda bulunan Afrikanlı liderler, sermaye sahibi Afrikanlılar ya da toplumun ileri gelenleri, kısacası imkânı olan birçok Afrikanlı, çocuğunun eğitimi için yurt dışını tercih ediyor. Bu durum ise eğitim alınan ülkenin siyasi, ekonomik ve askerî alanda da Afrika ülkelerindeki nüfuzunu derinleştirmesi sonucunu

doğuruyor. Kamerun, Gabon, Nijerya gibi ülkelerde ya da son yıllarda darbelerle sarsılan Afrika ülkelerindeki siyasi ve askerî elitlerin önemli bir kısmı ABD ya da Avrupa’da eğitim aldı. Tabii bu durum adeta “bağımlılık” ilişkisini de ortaya çıkarıyor. Nitekim eğitim süreci beraberinde bu ülkelere ekonomik, kültürel ve siyasi bağımlılığı da beraberinde getiriyor.

Nijerya ve Sudan örneklerinde olduğu gibi eğitim sistemindeki sorunlar görmezden gelindiği müddetçe sorunlar büyüyerek toplum için daha büyük sorunlar ortaya çıkarıyor. Çatışmalar, yoksulluk ve ailelerin ilgisizliği çocukların eğitimi olumsuz etkiliyor. İyi eğitim alamayan ve istihdamları sağlanamayan gençler suça bulaşarak ülke ve toplumu olumsuz etkiliyor.

Afrika ülkelerinde eğitim sorununa bütüncül bir şekilde çözüm bulmak amacıyla devlet mekanizması, iş dünyası ve toplumun ileri gelenleri ekonomik, güvenlik ve mezuniyet sonrası istihdam için işbirliği yapmadığı müddetçe sorunlar kalıcı hale geliyor. Aynı zamanda çocuğun korunması için aile yapısının da korunması önem arz ediyor. Aksi durumda Afrika ve eğitim tarihi açısından zengin bir geçmişe sahip bu ülkeler, eğitim sisteminde yaşanan sorunlar nedeniyle ne kendi sorunlarını çözebilir ne de bölgesel ya da küresel sorunlara çözüm üretebilir.

Keşmir’de Korku, Siyaset ve Öğrenciler

Iymon Majid

Arş. Gör., The Institute for Advanced Study in the Humanities

2009 yılında, dönemin Hindistan Cumhurbaşkanı Pratibha Patil’in başkanlık edeceği Keşmir Üniversitesinin yıllık mezuniyet töreninin aksammasından korkan üniversite yönetimi Keşmir Üniversitesi Öğrenci Birliği’nin (Kashmir University Students Union-KUSU) faaliyetlerini yasakladı. Bir yıl sonra da birliğin ofisi yıkıldı. 2007 yılında “öğrenci sorunlarını ele almak üzere bir baskı grubu olarak” (Raina, 2007) kurulan birlik, kısa sürede insan hakları ihlalleri ve benzeri konularda farkındalık oluşturmak için protestolar düzenleyerek düzen karşıtı (anti-establishment) politikalar izlemeye başladı (Naqash, 2017). Bu idari kararlarda ve birliğin siyasi pozisyonlarında iki şey göze çarpmaktadır: Birincisi, öğrenci siyaseti devlet yetkililerinin emriyle üniversite yönetimi tarafından büyük ölçüde engellenmektedir. İkincisi, öğrenci siyaseti bölgedeki kendi kaderini tayin hakkı siyasetiyle yakından bağlantılıdır. Yine de yasağa rağmen, 2017 yılında örgüt protesto çağrısında bulunmuş ve binlerce öğrenci, hatta bazıları üniformalarıyla, özgürlük sloganları atarak sokaklara dökülmüştür (Masood & Ehsan, 2018).

KUSU’nun bu kısa tarihi ve etkisi, Keşmir’deki öğrenci siyasetinin kapsamının ne olduğuna dair bir fikir vermektedir. Bu yazıda, Keşmir’de devam eden kendi kaderini tayin hakkı mücadelesi bağlamında, (Keşmir’in Hindistan’a) katılımı sonrası dönemdeki öğrenci siyasetine odaklanacağım. 1947’de İngilizler Hint alt kıtasından ayrılırken Keşmir’in

eski yöneticisine Hindistan veya Pakistan’a katılma ya da bağımsız kalma seçeneği sunuldu. Toplumsal ayaklanmalar, katliamlar ve ardından gelen savaşın ortasında kalan yönetici de Hindistan’a katılmaya karar verdi. O zamandan bu yana kendi kaderini tayin hakkı için bir hareket devam etmekte olup bu hareket 1980’lerin sonunda bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Huzaifa

“

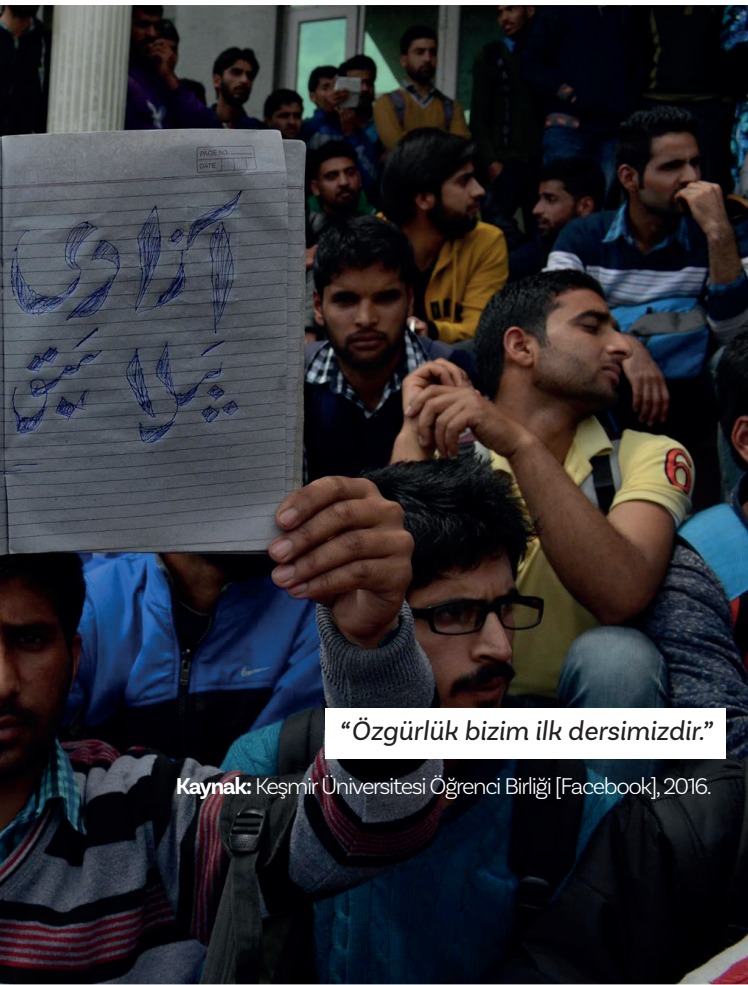
Keşmir’de öğrencilerin öncülük ettiği ayaklanmalar genellikle hükûmetin baskısına karşı başlatılmıştır.

”

Pandith, öğrenci siyasetinden beklenenin aksine, Keşmir’deki öğrenci siyasetinin öğrenci sorunlarını savunmaktan oldukça farklı olduğunu öne sürüyor. Pandith’e göre, “Keşmir Vadisi’ndeki öğrenci siyaseti, kendini doğrudan halkın kendi kaderini tayin etme mücadelesine ve sömürgecilik karşıtı duygular arasına yerleştirmektedir” (Pandit, 2019, s. 95). Bu nedenle, Keşmir’de öğrencilerin öncülük

ettiği ayaklanmalar genellikle hükûmetin baskısına karşı başlatılmıştır. 1970’lerin sonlarından itibaren öğrenci siyaseti daha hissedilir hale gelmiş ve İslami Jamiat Tulba (Cemaat-i İslami hareketinin öğrenci kanadı) ve Islamic Students League gibi örgütlerin yükselişiyle birlikte dinin siyasetteki rolü ön plana çıkmıştır. Fakat bu aynı zamanda kendi kaderini tayin hareketinin doğasına ilişkin tartışmaları da yoğunlaştırmıştır. Hareket on yıllar boyunca diyaloga ve ona eşlik eden çok düşük yoğunluklu bir isyana dayanmıştır. Ancak öğrenci siyaseti başta olmak üzere birçok nedenden ötürü mevcut isyan hareketini, özellikle de 1990’ların ortasında yüksek yoğunluklu dönemindeki yapısını değiştirerek kendini yeniden etkili bir şekilde dönüştürmüştür.

Keşmir’deki veya üniversite kampüslerindeki öğrenci hareketinin daha detaylı bir tarihçesini sunmaktan ziyade daha çok Keşmir gibi yüksek derecede şiddet içeren tartışmalı bir bölgede öğrenci bir aktivist olmanın ne anlama geldiğini irdelemek istiyorum. Ancak eğitimin yaygınlaşmasının, Keşmir toplumunu genel olarak etkilediğini ve öğrenci siyasetinin kendi kaderini tayin siyasetine bu kadar bağlı olmasının ana nedenlerinden biri olduğunu belirtmeliyim. Örneğin, Hz. Muhammed (s.a.v)’e ait bir eşyanın bir camiden çalınması büyük protestolara yol açtığında, öğrenciler Birleşmiş Milletler Ofisi önünde eylem düzenlemiş ve bir referandum talep etmiştir (Naqash, 2017). Bu konuda, Mohd

“Özgürlük bizim ilk dersimizdir.”

Kaynak: Keşmir Üniversitesi Öğrenci Birliği [Facebook], 2016.

Tahir Ganie, Keşmir'deki günümüz gençliğinin sosyal medya ekosistemine entegre olmaları nedeniyle önceki nesillerden önemli ölçüde farklı olduğunu savunuyor. Ancak, 11 Eylül sonrası dünya düzeninde yaşanan silahlı çatışma ve buna bağlı olarak artan "İslamofobi / teröre karşı savaş" söylemleri gibi benzersiz deneyimler de Keşmirli gençlerin siyasi bilincini etkiliyor. Yine de öğrenciler, "azadi" (özgürlük) siyaseti aracılığıyla önceki nesillerle organik bağlarını da koruyor. Ancak bu siyasi bilinç, Hindistan devletinin Keşmirli gençleri "güvenlik" perspektifinden değerlendirmesine yol açıyor (Ganie, 2022, s. 97-98). Yukarıda bahsedilen KUSU

vakası bunu anlamak için uygun bir örnektir fakat yüzlerce genç (öğrenci) Keşmirlinin öldürüldüğü, sakat bırakıldığı, işkence gördüğü veya sadece hapishanelerde çürütüldüğü gibi acımasız bir gerçeklik de vardır.

Siyasetin büyük ölçüde güvenlik odaklı ve yaşam tehdidinin yakın olduğu bu durumda, öğrenci olmak ne anlama geliyor? Bir öğrencinin hayalleri ne oluyor? Hindistan'ın bölgenin özerk statüsünü tek taraflı olarak iptal etmesinden bu yana geçen beş yılda, öğrencilerin hayallerini doğrudan tanımlamak kolay olabilir çünkü yaşam ve korku arasında yapılacak tercih çok açıktır. Peki bu, öğrencilerin önderlik

ettiği bir toplumsal hareket olasılığının zayıf olduğu anlamına mı geliyor? Bu da beni Ganie'nin dile getirdiği, Keşmirli gençlerin "Müslüman sorunu"nun sadece yerel değil küresel olarak da öne çıktığı bir sosyal medya ekosistemine entegre olduğu yönündeki tespitine getiriyor. Özellikle Filistin'i ve sosyal medyanın, özellikle ana akım İsrail yanlısı bir tutum sergilediğinde, durumu anlamaya nasıl yardımcı olduğunu görebiliyoruz. Filistin bağlamı, özellikle Keşmir ve Filistin'in birbirleri için dayanışmayı çağrıştırmaları nedeniyle protesto siyasetinin ifade edilebileceği ideal bir alan sunmaktadır (Javaid, 2023). Ancak Keşmir'deki durum böyle olmamıştır

ve bu çıkmaz için getirilebilecek en makul açıklama, Keşmir'deki yaşamın devlet tarafından tamamen kontrol edilmesi ve korkudur. Associated Press'te yer alan bir haberde, Hintli yetkililerin "Müslüman vaizlerden vaazlarında çatışmadan bahsetmemelerini istedikleri" belirtilerek, "kısıtlamaların, Hindistan'ın Yeni Delhi'nin tartışmalı bölgedeki yönetimine son verme taleplerine dönüşebilecek her türlü protestoyu engelleme çabalarının bir parçası olduğu" ifade edilmiştir (Hussain & Saaliq, 2023).

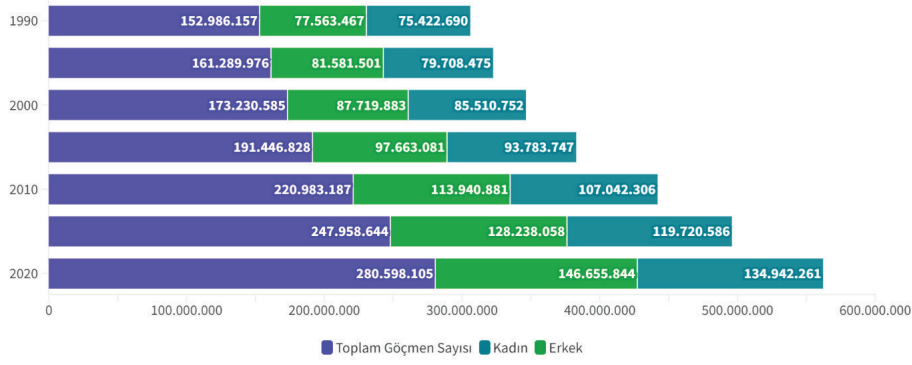
Yakın zamanda Hafsa Kanjwal, Hindistan yönetiminin ilk on yılına Neve Gordon'un "yaşam siyaseti" olarak adlandırdığı ve Hindistan hükümetinin bölge üzerindeki kontrolünü normalleştirmek için kalkınma, güçlendirme ve ilerleme propagandası yaptığı bir dönemin damga vurduğunu iddia etmiştir (Kanjwal, 2023). Bu teorik kategori, 2019 sonrası durumu da açıklıyor ancak küçük bir farkla: Korku gündelik yaşamın önemli bir parçası haline getirilerek derin bir şekilde toplumun derinliklerine işlenmiştir. Üniversitelerdeki öğrenci siyaseti de öğrencilerin hayallerinin önüne geçtiği için bu tür durumlardan en çok etkilenen alanlardan biridir. Fakat her ne kadar bu durum karamsar bir tablo gibi görünse de bu sadece yeni siyasi gerçeklere uyum sağlamanın yavaşlığını yansıtıyor. Öğrenci hareketinin hangi yöne evrileceğini ve hem kendi kaderini tayin etme hareketine hem de kapsamlı bir toplumsal harekete yönelik ne gibi olanaklar yaratacağını kestirmek zor. Gereken şey ise azim ve bu konuda sürdürülecek yoğun tartışmalardır.

Srinagar'da düzenlenen eylemde, eylemciler "Özgür Keşmir, Özgür Filistin, Özgür Suriye" yazan bir pankart taşıyor.

Kaynak: Muzamil Mattoo

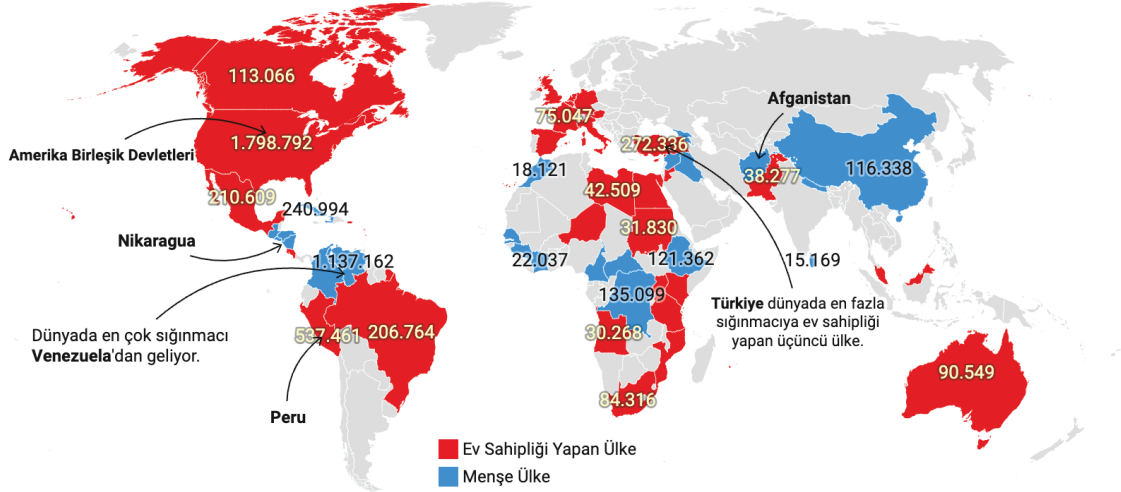
Uluslararası Göçmen Sayısı

Kaynak: Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Dairesi (BM DESA), 2020

Yasal statü veya göç motivasyonu ne olursa olsun ülkesini değiştirmiş her kişiyi kapsayan uluslararası göçmen sayısı son yıllarda istikrarlı bir şekilde artmıştır.

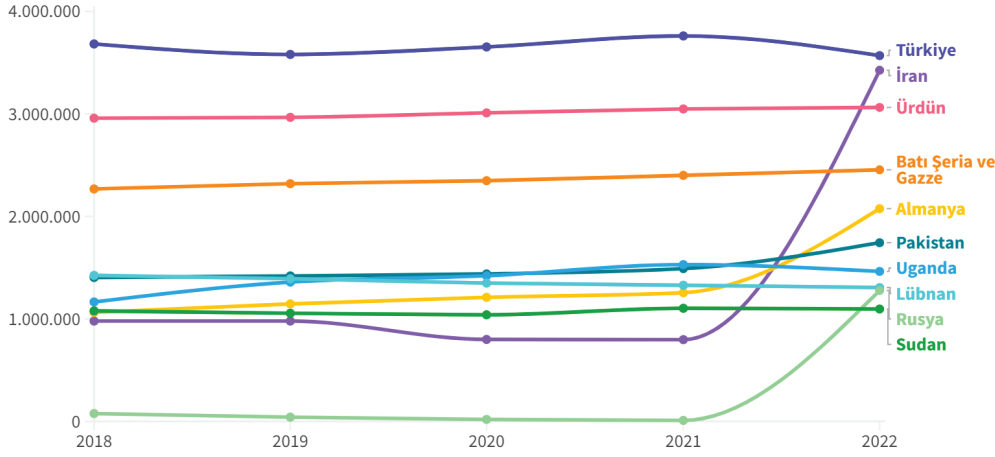
En Fazla Sığınmacı Veren ve En Fazla Sığınmacıya Ev Sahipliği Yapan Ülkeler

2023 yılı ortasına dair verilere göre, **Türkiye 272.336 sığınmacıyla** sığınmacılara dünyada en fazla ev sahipliği yapan **üçüncü ülke** oldu.

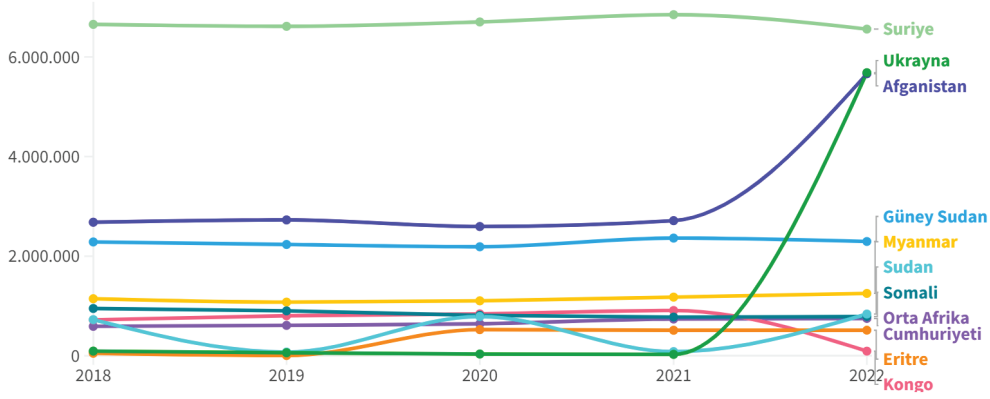
En Çok Mülteciye Ev Sahipliği Yapan Ülkeler (2024)

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 2022

Son 10 yılda mültecilere en fazla ev sahipliği yapan ülke olan Türkiye'yi, 2022'de mülteci sayısını dört kat artıran İran izledi.

En Fazla Mülteci Veren 10 Ülke

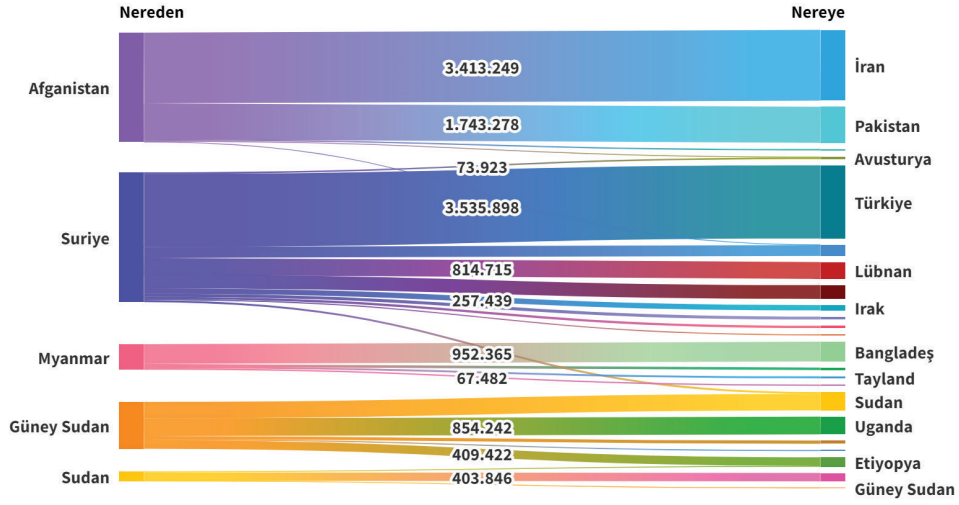

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 2022

Afganistan'da derinleşen gıda güvenliği, ekonomik istikrarsızlık, Haziran ayında meydana gelen deprem ve Ağustos ayında Taliban'ın yönetimi ele geçirmesiyle birlikte 2022 yılında **5.661.717 Afganistanlı** ülkesini terk etmek zorunda kaldı.

Verilerle Göç

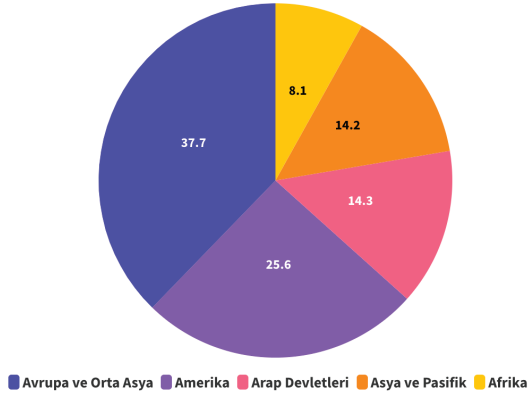
2022 yılında Müslüman ülkelerde mülteciler en fazla nereden nereye gitti?

Kaynak: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), 2022

Grafikteki göç akışı, bölgeselliğin göç üzerindeki önemine işaret ederken mültecilerin güvenlik ve barınma arayışında menşe ülkelerine yakın ülkeleri tercih ettiğini de göstermektedir.

Çalıştıkları Bölgelere Göre Uluslararası Göçmen İşçiler

■ Avrupa ve Orta Asya ■ Amerika ■ Arap Devletleri ■ Asya ve Pasifik ■ Afrika

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)
Global Estimates on International Migrant
Workers Raporu, 2021

2019'da uluslararası göçmen işçi sayısının 169 milyon olduğu ve bunun göçmen işçilerin gittiği ülkelerdeki iş gücünün %4,9'unu oluşturduğu tahmin edilmektedir.

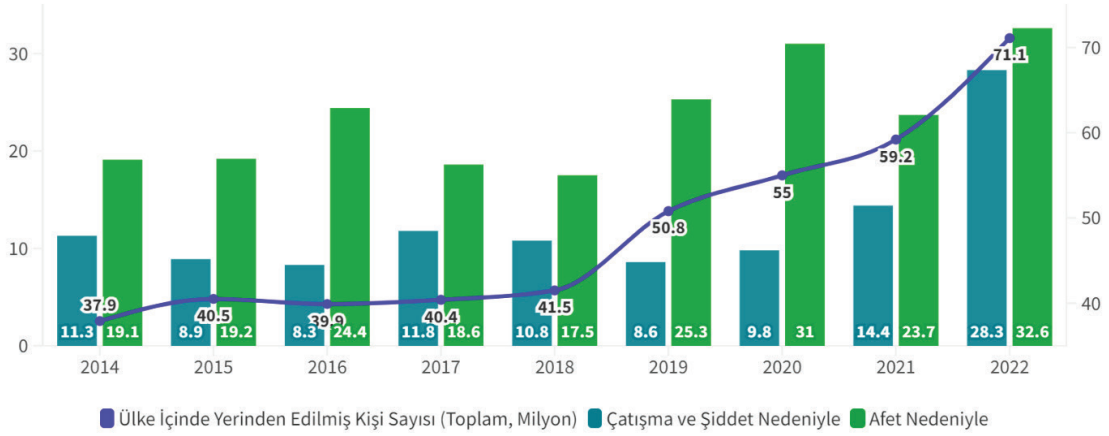
7 Ekim'den İtibaren Gazze İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler

Kaynak: Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA) Durum Raporları, 2023-2024

2023 sonu verilerine göre, daha önce ve defalarca yerinden edilmiş olanlar da dahil olmak üzere Gazze nüfusunun neredeyse %85'ini oluşturan 1,9 milyon kişi yerinden edilmiş durumdadır.

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler

Kaynak: Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), 2023

2022'de yerinden edilmiş insan sayısı %20 artarak dünya genelinde 71,1 milyona ulaştı.

Verilerle Göç

Mülteciliğin Yeniden Üretimi: Ürdün’de Filistinli Mülteci Olmak

Sıtkı Karadeniz

Prof. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyoloji

Yahudilerin, “ilk sürgün”den geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar “göçebe” veya “yersiz-yurtsuz” yaşadıkten sonra kendi bedenlerine sahip olmaları, Filistinlilerin de bedensiz organlar olarak yeryüzüne dağılmasına yol açmıştır. Özellikle Nakba (1948) ve Altı Gün Savaşının (Nekse-1967) ardından Filistinlilerin mülteci olarak, başta komşu ülkeler olmak üzere, her yere dağıldığı ama en çok da Ürdün’e yöneldiği görülüyor. Kuşkusuz bunun tarihî ve siyasi birçok sebebi var; fakat şimdilik bunun üzerinde durmayacağız. Burada daha çok Ürdün’de yaşayan Filistinli mültecilerin eğitim sorununa, doğal olarak da eğitimin eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğine odaklanacağız. Böyle olunca da modern eğitimin toplumsal eşitsizlikleri nasıl yeniden ürettiğini, Fransa’da yaptığı alan çalışmalarıyla müteaddit kereler göstermiş olan müteveffa sosyolog Pierre Bourdieu’nun, bu konuda bize rehberlik edeceği aşîkâr. Fakat hemen, bahsi geçen eşitsizliğin yeniden üretiminde sadece eğitimin değil; kampta ya da kamp dışında yaşamının, vatandaşlık ve kimlik politikalarının da önemli rol oynadığını göreceğiz. Başka bir ifadeyle eğitimin

mevcut eşitsizliği yeniden üretme fonksiyonunun yanında aslında bu ikinci koşulların bir sonucu olduğunu da öğreneceğiz.

Bugün Ürdün’de yaşayan Filistinlilerin önemli bir kısmı, resmî olarak “kamp” statüsü taşıyan yerleşim bölgelerinin dışında, başta Amman olmak üzere, büyük kentlerde yaşıyor. Azımsanmayacak bir kısmı da (450 bin kadar) halen çeşitli nedenlerle “kamp” statüsü taşıyan 10 yerleşim yerinde¹ yaşamaya devam ediyor. UNRWA’ya² göre, şu anda Ürdün’de toplamda kayıtlı 2.307.011 Filistinli mülteci bulunuyor. Ürdün’ün mevcut nüfusunun 11 milyon civarı olduğu düşünüldüğünde, bu sayının önemli bir oranı teşkil ettiği görülebiliyor. Peki bu oranın toplumsal katılım düzeyi ne durumda? Bunu, eğitime erişim imkanları açısından değerlendirdiğimizde daha iyi cevaplamak mümkün.

1 Amman Yeni Kampı (Wihdat), Bakaa, Husn, Irbid, Cebel el-Husseini, Ceraş, Marka, Suf, Telbiyeh, Zerka.

2 UNRWA (The United Nations Relief and Works Agency), 1949’da Filistinli mültecilerin sorunlarına çözüm üretmek amacıyla Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulmuştur ve 1950’den bu yana, Filistin “mülteci kampları”nda (Batı Şeria, Ürdün, Lübnan, Suriye, Gazze) faaliyetlerini yürütmektedir.

Mülteciliğin Eşitsizlik Biçimleri

UNRWA'nın verdiği güncel³ bilgilere göre, Ürdün genelinde temel eğitim dönemi olan 1 ile 10. sınıf aralığındaki 121 bin Filistinli mülteci öğrenci, bahsi geçen resmî 10 kamptaki 169 okulda 3902 öğretmen nezaretinde vardiyalı olarak eğitim alıyor. Buradaki vardiyalı eğitimin, Türkiye'de uygulanan şekliyle, farklı öğrenci gruplarının sabahçı ve öğlenci olarak aynı okulun bünyesinde eğitim görmeleriyle aynı anlama gelmez; daha ziyade, iki ya da üç farklı okulun, aynı binayı vardiyalı olarak kullanması biçiminde anlaşılmalıdır. Her şeyden önce, kampların fiziksel kapasiteleri yeterli sayıda bağımsız okul binası inşa etmeye elverişli değil. İlk kurulduklarında tahsis edilen arazi, zaman içerisinde artan nüfusa rağmen aynı kaldığı için, aslında yasal olmayan ve fakat göz yumulan çok katlı yapılarla sorun çözülmeye çalışılıyor. UNRWA'nın raporlarında da görüleceği gibi, çoğu kez altyapısı çok uygun olmamakla birlikte, okul olarak kullanmak amacıyla bina kiralama yoluna gidiliyor.

Böyle olunca da çoğunluk iki ve bazen üç farklı okul, aynı binayı dönüşümlü olarak kullanıyor. İlk eşitsizlik de fiziksel alanda kendini göstermiş oluyor.

İkinci eşitsizliğin kurulduğu yer de yine kamplarla ilgili. Bir kere kamp ve kamp dışı arasında, kampların elverişsizliğinden kaynaklanan “doğal” bir tabakalaşma söz konusu. Ayrıca kamplar arasında da bir hiyerarşiden söz etmek gerekiyor. Mesela Nekse'den (1967) sonra kurulanlar, Nekbe'den (1948) sonra kurulanlara göre, birçok açıdan çok daha kötü imar, istihdam ve sosyal standartlara sahiptir; bu durum hem toplumsal entegrasyonu hem de bunlara bağlı olarak eğitim kalitesini belirliyor. Kamplardan ayrılabilmenin, neredeyse tek işlek/açık kapısının “ekonomik sermaye” olduğu bir durumda, bu sermayeye erişimi zorlaştıran koşulların yeniden üretildiği söz konusu politikaların eşliğinde; kamplar, birer “kader” mekânı haline gelirler. Bu kaderden kaçmanın pratiklerini üretebilme kudretine sahip olabilenler, kampı terk ettiğinde ise, geride kalanların daha koyu bir kadere mahkûm olmalarına seyirci olurlar. Gittikçe daha yoksul, daha işsiz, daha eğitimsiz, daha

3 UNRWA'nın verdiği en güncel veriler 2019-2020 yılına ait bilgilerdir. Bkz. <https://bit.ly/3PsVHww> Diğer veriler için Bkz. <https://bit.ly/424sSxC> Ürdün'ün eğitim sistemiyle ilgili genel bir görünüm için Bkz. <https://bit.ly/421vjBj>

Ürdün Talbiye Kampı'ndaki Talbiye İlkokulu

Kaynak: Nidal Ammouri, UNRWA Photo

sağlıksız, daha suça eğilimli bir kamp demografisinin şekillenmesine katkıda bulunurlar. Dolayısıyla her ne kadar kamptaki öğrenciler aynı müfredata tabi olsa da bu “doğal” tabakalaşma, genel öğrenci profilini belirlediği gibi verilen eğitimin kalitesini de belirliyor. Kamptaki öğrencilerin, dışarıdakilerle rekabet edebilmesi için daha çok çabalaması gerekecektir. Çünkü buradakilerin, derslerinin yanı sıra, ailelerinin geçimine katkıda bulunma gibi bir görevleri de bulunuyor (Güvenç ve Karadeniz, 2015). Kamp içi ve dışı arasındaki tabakalaşmanın bir uzantısı da Filistinlilerle Ürdünlüler arasında cereyan ediyor. Bir Filistinli mülteci gencin şu ifadesi ikinci tabakalaşma biçimini özetler niteliktedir: “Biz işçi-öğrenciyiz, Ürdünlüler ise sadece öğrenci.” Nihayetinde herkes sahip olduğu ya da olamadığı bütün sermaye biçimleriyle bu rekabete dahil oluyor.

Bir başka eşitsizlik biçimi, elbette öncekilerle de ilişkili olarak, kimlerin nereye kadar hangi koşullarda okuyabileceğine dairdir. Mesela, UNICEF’in Ürdün’le ilgili 2020 yılına ait *Okul Dışı Çocuklar Hakkında Ülke Raporu*’nun⁴ 28. sayfasında, “Yüksek öğrenim ücretsiz değildir. Ödenecek öğrenim ücreti öğrencinin

uyruğuna bağlıdır.” yazılıdır. Bu ifade, çok olağan bir duruma işaret ediyor ve kimsenin garipsemeyeceği bir uygulama olarak görülebilir. Neticede, her ülkenin kendi vatandaşını önceleyeceği böylesi bir ayrıma gitmesi beklenen bir şeydir. Fakat Filistinlilerin, her savaş sonrası tekrarlanan mülteciliklerinden kaynaklanan çeşitlenmelerinden dolayı, Ürdün’deki statüleri söz konusu olduğunda, bunun sonuçları farklılaşır. Eğitim sisteminin bizzat kendisi, formel olarak baştan bir eleme mekanizması olarak çalışıyor. Temel eğitimi UNRWA tarafından sağlanan Filistinli mültecilerden vatandaşlık verilenleri üniversiteye ücretsiz ya da daha düşük harç ücretleriyle girmeleri mümkünken; çoğunluğu Marka ve Ceraş kamplarında⁵ ikamet eden Gazzeliler Filistinliler bu haktan yararlanamazlar, çünkü vatandaş değillerdir (Özcan ve Şenses, 2022). Dolayısıyla Gazzeliler, vatandaşlık sınıfına dâhil edilmeyerek ve herhangi bir biçimde, var olan toplumsallığa entegre olmalarına izin verilmeyerek, Ürdün’de “kalıcı/daimî geçici” statüsünde “rehin” tutulurlar.

Mültecinin de Mültecisi Olan

4 <https://www.unicef.org/jordan/media/5501/file/OSC-Report-EN.pdf>

5 Bugün 62.000’den fazla kayıtlı mültecinin yaşadığı ve hükümet tarafından “Hitten” olarak tanımlanan Marka kampı, 1968’de Amman yakınlarında kurulmuşken; bugün yaklaşık 36 bin mültecinin yaşadığı ve Gazze kampı olarak bilinen Ceraş kampı, 1968’de Ceraş’ın ünlü Roma kalıntılarının yakınında kurulmuştur. Bkz. <https://www.unrwa.org/where-we-work/jordan/jerash-camp>

Filistinli mülteci Abed Alqader Qwaider geçici Ürdün pasaportunu gösteriyor.

Kaynak: Abid Katib, Getty Images

Filistinliler

Ürdün’de kimlik üzerinden kurulabilen vatandaşlık ilişkilerini düzenleyen temel hakların işletilme biçimi, sadece Filistinlilerle öz vatandaşlar olarak Ürdünlüler arasında değil; bizzat Filistinliler arasında da bir ayrıma yol açarak, bazılarını “mültecinin de mültecisi” haline getirir. Önce, vatandaşlıktan doğan haklar aracılığıyla Gazzeliler denklemin dışına çıkarılır; ardından, dikey bir biçimde yukarı doğru ilerleyen siyasal/bürokratik pozisyonlara erişim, kendi öz vatandaşlarının lehine işletilir. Eğer vatandaş olabilmeyi ve hasbelkader üniversite eğitimi alabilmeyi başarmış bir Filistinliyseniz, iş bulmak için birkaç yıl beklemek zorundasınız; fakat bir Ürdünlü olarak öz vatandaşsanız wasta (vasıta/aracı/patronaj ilişkileri) kullanarak hiç beklemeyebilirsiniz. Filistinli olarak Ürdün’de bir iş bulmak istiyorsanız Ürdünlülerden çok daha sıkı çalışmanız gerekir, ancak çalışmaya başladıklarında da kendileri için neredeyse ötesine geçemeyecekleri bir duvar örülür; mesela polis olarak çalışıyorsanız, müdürlük rütbelerine yükselemezsiniz (Achilli, 2015). Böylece Filistinliler, öğretmen olabilir ama müdür olamaz, polis olabilir ama amir olamaz,

başbakan olabilir ama “öz” Ürdünlülerin sahip olduğu pasaporta sahip olamaz.⁶ Vatandaş olan, ekonomiye dahil olup vergi ödeyen ama mülteci statüsünü de sürdüren kamp sakinleri, devletin işleyişinin incelendiği yerlerde, bu işleyişe müdahale edebileceği alanlardan uzak tutularak belirsizlik mıntıkasına kapatılır. Kimliği belirsizlik alanına sürükleyen vatandaşlık, görece sınıf atlama araçlarına ulaşma kanalları gibi kimlik bileşenlerinin varlığı, daha çok Ürdün’e özgü bir durum olarak görülebilir (Karadeniz, 2018).

Ürdün’ün burada özetlenen politikalarının arkasında mutlaka haklı göstereceği gerekçeleri vardır; hatta kamplarda veya dışarıda sohbet ettiğimiz bazı Filistinlilerin düşüncesine göre (ya da iyi niyeti diyelim) bu politikaların sebebi, Filistinlilerin kimliklerini ve eve dönüş haklarını kaybetmemeleridir. Gerçekten de bu politikaların arkasında dile getirilen niyet var mıdır, bilmiyoruz. Ancak doğurduğu sonuçlara baktığında bunun da gerçekleştiğini söylemek gerekiyor. Kamp içi ve dışı arasında Filistinlilik kimliğinin tonu ve geri dönüş motivasyonu açısından belirgin farklılıklar söz konusudur. Kampta yaşıyor olmak ve mülteci olmak, Filistinlilik aidiyetiyle yakından

6 Ürdün devleti, “öz” Ürdünlü kimliğini korumak ve dolayısıyla Filistinliler ile “öz” Ürdünlüler arasındaki ayrımı belirginleştirmek/görünür kılmak için, pasaportlarında farklı simgeler kullanır: Filistinlilerin pasaportunda P (Palestinian), Ürdünlülerinde ise J (Jordanian) ibaresi yer alır. Böylece “mültecilik” ile damgalanmak, kamp veya kamp koşullarıyla sınırlı olmaktan çıkar; vatandaş olması bile, bir Filistinlinin “mülteci” olarak damgalanmasına engel teşkil etmez.

***İçerisinde yaşayanlar ülkenin vatandaşı
olsa dahi, bir mekânın kamp olarak
nitelenmesi, mülteciliğin yeniden üretiminin
kodlarını temin eder; artık orada hangi
koşullarda yaşanırsa yaşansın, bir kişinin o
mekanda yaşıyor oluşu o kişiyi mülteci kılar.***

ilişkilidir. Bunu, 2016'daki kendi alan çalışmamızda da yakın zamanlarda sevgili öğrencim Ferhat Gökdağ'ın⁷ yine bu kamplardaki temaslarında da görmek mümkün. Kamp dışında yaşayan, iyi eğitim alan, refah düzeyleri artan ve bir nevi Ürdünlüler arasında görünmez olabilen Filistinlilerin, Filistin'e yönelik duygusal yatırımlarında ve aidiyetlerinde ciddi anlamda azalma görülüyor. Dolayısıyla denkleme tersine çevirdiğimizde, yani Filistinlileri eğitim, iş, sosyal ve kültürel hayattan dışlayan politika ve uygulamaların, onlara her daim mülteci olduklarını, burada geçici olduklarını ve bir gün geri dönmeleri gerektiğini hatırlatıyor ve her seferinde mülteciliklerini yeniden üretiyor. Sadece yaşadıkları yerin kamp olduğu nitelenmesi bile bu yeniden üretimde önemli bir işleve sahiptir.

Kısaca özetleyecek olursak; öncelikle, eğitim sisteminin bizzat kendisinin, vatandaş olan ve olmayan, kampta yaşayan ve yaşamayan ayırımı üzerinden formel olarak mülteci üretmeye, mülteciliği yeniden üretmeye devam ettiğini söylememiz gerekiyor. İkinci

olarak diyebiliriz ki, fiziksel bütün elverişsizliğinden bağımsız olarak, içerisinde yaşayanlar ülkenin vatandaşı olsa dahi, bir mekânın kamp olarak nitelenmesi, mülteciliğin yeniden üretiminin kodlarını temin eder; artık orada hangi koşullarda yaşanırsa yaşansın, orada yaşıyor oluşu onu mülteci kılar. Üçüncü olarak, Ürdün hükümetinin vatandaşlık ve mültecilik politikası, kampta veya kamp dışında yaşayan, vatandaşlık verilen veya verilmeyen arasında kurulan ayırım aracılığıyla, Filistinlileri kendi içinde de hiyerarşik olarak sınıflandırarak ve mülteciliği katmanlaştırarak bir nevi "mültecinin de mültecisini" üretiyor. Son olarak, vatandaşlık verdiklerini de pasaport ve kimlik belgelerine koyduğu özel işaretlerle damgalayarak, eşitsizliğin sürdürülebilirliğinin zeminini yaratıyor. Böylece, önce Filistinlileri kendi aralarında mekânsal ve statü açısından ayırma, ardından Filistinlilerle Ürdünlülerin ayırt edilebileceği ikinci bir düzlem oluşturarak, eşitsizliklerin yeniden üretilmesini garanti ediyor.

⁷ Ferhat Gökdağ, "Ürdün'deki Filistinli Mültecilerin Kudüs Algısı: El-Hüseyn ve Beka Kampları Örneği" adlı tezinin alan çalışması için 2023 yılının bir kısmını adı geçen kamplarda geçirmişti.

Batı'daki Müslüman Diasporaların Tersine Göç Örüntüleri: Fransız Müslümanlar Örneği

Salim Refas

Dr., Sabahattin Zaim Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri

Tahminlerimize göre (Refas, 2021), 4,7 ile 5,1 milyon nüfusa sahip Fransız Müslümanlarının son zamanlarda literatürde incelenmemiş yeni göç davranışları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda temel olarak üç model gözlemliyoruz: (Körfez İşbirliği Konseyi-KİK ülkelerine artan göç akışları dahil) yüksek gelirli ülkelere seçici bir göç, Türkiye ve Malezya'ya hızla artan göç ve 1980'lerden bu yana Fransa'dan göç akışlarında istikrarlı bir azalma yaşayan eski sömürgelere göçün yeniden canlanması. Genel olarak, bugün her yıl 140 binden fazla insan Fransa'dan Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelere göç ediyor ve bu durum da kalıcı veya geçici göçmen akışı üzerinde daha fazla çalışılması gereken çok çeşitli ekonomik potansiyeller sunuyor.

Göç kararının itici güçlerini anlama noktasında tarihsel arka plana uzanmak önem arz ediyor. Nitekim 1970'ler ve 1980'lerde bağımsızlık sonrası Afrika ülkelerinden ve Türkiye'den büyük Müslüman gruplar Batı'da yaşamak için anavatanlarını terk etmiştir. O dönemde, o insanlar için anavatanlarını, ailelerini ve yerel kültürlerini terk edip kendilerini tamamen yabancı bir ortama bırakmalarının ana motivasyonu işgücüydü. Fransa örneğinde, bu işçi göçü dalgası

ağırlıklı olarak eski Kuzey Afrika ve Sahra Altı sömürgelerinden (örneğin Cezayir, Fas, Tunus, Senegal, Kamerun ve Mali) geliyordu. Birkaç yıl sonra, gelişen göçmenlik yasaları sayesinde, bu işçi göçmenlerin aileleri de 1978'de Fransız yasalarında tanınan bir hak olan aile birleşimi (regroupement familial) kapsamında göç etti. 16. yüzyıldan beri Fransa'da doğan herkese Fransız vatandaşlığı veren doğum hakkı (droit du sol/jus soli) sayesinde ise ağırlıklı olarak Fransa'ya temelli yerleşen milyonlarca ikinci nesil Müslüman göçmeni dünyaya getirdi.

Son demografik bulguları kullanarak, Fransa'daki birinci, ikinci veya üçüncü nesil Müslüman göçmenlerin toplam nüfusunun 45 yıl sonra bugün 4,7 ila 5,1 milyon arasında değiştiğini tahmin ediyoruz (Bkz. Tablo 1). Pek çok ekonomik ve sosyal faktör nedeniyle, bu nüfus arasında, ebeveynlerinin ülkesine geri dönüş (geri dönüş göçleri) veya ilginç bir şekilde üçüncü ülkelere (ulusötesi göçler) artan bir göç eğilimi gözlemliyoruz. Ayrıca geçici göçler veya aynı anda iki ya da üç ülkeyi kapsayan göç stratejileri (hibrit göçler) gibi başka göç modelleri de gözlemliyoruz.

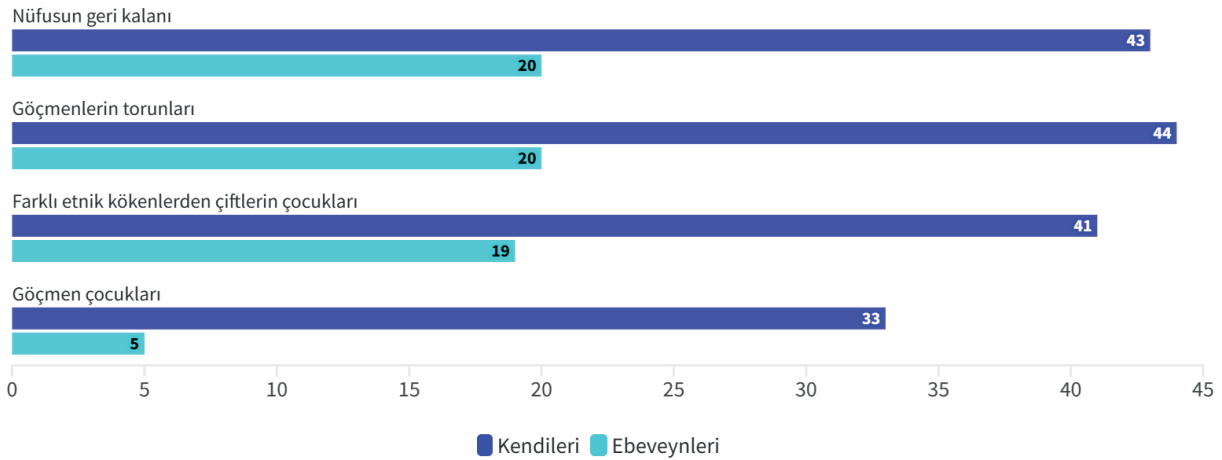
Tablo 1. Fransa'daki Göçmenlerin ve Göçmenlerin Soyundan Gelenlerin Kendi Beyan Ettikleri Dinî Kimlikleri (% , 2008)

Dini Kimlik	Göçmenler	İki Ebeveyni de Göçmen Olan	Tek Ebeveyni Göçmen Olan	Ebeveynleri Yerli (Native) Olan	Toplam
Bir Dine Mensup Değil	19	23	48	49	45
Katolik	26	27	39	47	43
Ortodoks	3	1	0	0	0,5
Protestan	4	1	1	1,5	2
Müslüman	43	45	8	1	8
Yahudi	0,5	1	2	0,5	0,5
Budist	2,5	1	0,5	0,5	0,5
Diğer	2	1	1	0,5	0,5
Toplam	100	100	99,5	100	100

Kaynak: Trajectoires et Origines 2008, INED

Bu göç akımlarını anlamak için başlıca şu üç soruya odaklanmamız gerekiyor: Bu nüfuslar zaman içinde, özellikle tercihler ve ekonomik veya sosyal davranışlar (talep eden taraf) açısından nasıl değişiyor? Fransa, 1970'lerden bu yana nasıl değişti, buna bağlı olarak göç kararlarını tetikleyen yeni itici faktörleri var mı? Ebeveynlerinin anavatanları da dahil olmak üzere hedef ülkeler o zamandan bu yana nasıl değişti ve bu ülkeler göç akımlarını sürükleyen yeni çekici faktörler sunuyor mu?

Özetle, öncelikle Fransa'daki Müslüman göçmenlerin nüfusuna bakacak olursak, Fransa'ya ilk göç eden, ağırlıklı olarak mavi yakalı olan nüfusun sosyal bir terfi mekanizması olarak eğitime çok önem verdiğini ve onların soyundan gelenlerin artık iyi eğitilmiş ve ülkenin çeşitli sosyal katmanlarına iyi bir şekilde yerleştirilmiş olduğunu gözlemliyoruz (Grafik 1). Göçmen çiftlerin torunlarının %33'ü, ebeveynlerinin %5'lik dilimine kıyasla yükseköğrenim derecesiyle mezun olmuştur (Beauchemin & Simon, 2023). İkinci kuşak göçmenler arasında bu oran, şu anda %44'tür, yani nüfusun geri kalanından (%43) bile daha yüksektir.

Grafik 1. Fransa'da Yükseköğrenim Mezuniyet Oranının Nesiller Arası Gelişimi

Kaynak: Trajectoires et Origines 2, INED-INSEE, 2019-2020 (TeO2)

“

**Sadece 2017 yılında 140.000’den fazla Fransız vatandaşı
veya sakini, ana hedef ülkeler olarak belirlediğimiz,
Müslüman çoğunluklu 16 ülkeye göç etmiştir.**

”

Sosyal olarak tanınmalarına ve yükselmelerine rağmen, bu topluluklar giderek daha fazla ayrımcılığa uğradığını hissetmektedir. 2019-2020 yıllarında Mağripli göçmenlerin %26’sı son beş yılda eşit olmayan muamele veya ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmiştir (Beauchemin & Simon, 2023). İlginç bir şekilde, aynı veriler etnik kökenle ilgili yapılan ayrımcılığın kısmen dinî saiklere doğru bir kayma olması nedeniyle azaldığını ortaya çıkarmıştır. On yıl önceki %5’lik değerle kıyaslandığında, bu dönemlerde dindar Müslüman kadınların %11’i dini ayrımcılığa uğradığını belirtmiştir. Fransa’ya özgü diğer sosyal meseleler de bu nüfusların göç kararlarını etkilemektedir. Örneğin OECD’ye (2022) göre, COVID-19 salgını sırasında yalnızlık da dahil olmak üzere birtakım faktörler nedeniyle 2019’da %10’un altında olan depresyon riski, 2021 yılına gelindiğinde %34’e yükselmiştir.

Öte yandan, 1970’lerden bu yana dünya değişmiş ve çoğunluğu Fransız ve kalifiye olan bu nüfus için yeni göç fırsatları ortaya çıkmıştır. Klasik göç teorisi, bir işçi için tipik çekme faktörünün, hedef ülkelerde aynı meslek için sunulan (gerçek veya beklenen) işgücü fiyat farkı olduğunu öngörmektedir. KİK ülkeleri veya diğer OECD ülkeleri bu tür fırsatlar sunmakta ve bu nedenle geleneksel göç modellerine uygun olarak göç akışlarını yönlendirmektedir. Ancak, bununla birlikte, olumsuz işgücü fiyat farklarına rağmen saha gözlemleri ve yapılandırılmış görüşmeler, artan sayıda göçmen için Batı’dan ebeveynlerinin anavatanına veya Türkiye gibi diğer Müslüman ülkelere geri göçün istenen bir seçenek olduğunu da göstermektedir.

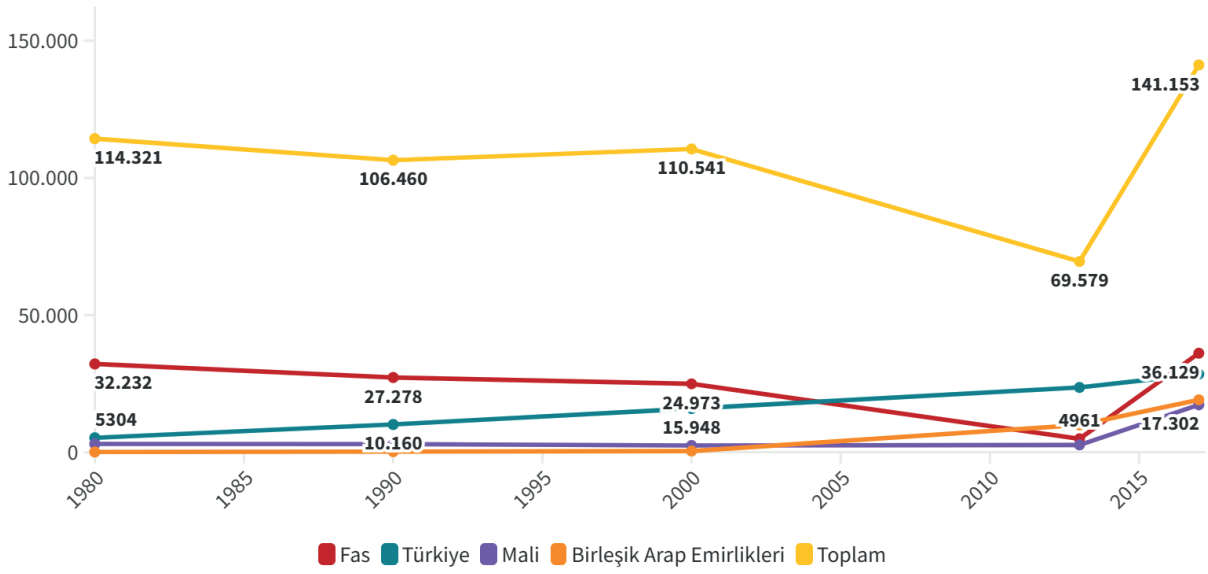
Aşağıdaki Grafik 2, Fransa’dan çoğunluğu Müslüman olan ülkelere göç edenlerin toplam nüfusunun 1980-2013 döneminde yavaşça azaldığını ve 2000 yılından itibaren büyük bir düşüş yaşandığını göstermektedir.

Ancak, Fransız göçmenlerin Müslüman çoğunluklu ülkelerdeki 16 ana varış noktası için göçmen sayısında 2013 ve 2017 yılları arasında bir patlama yaşanmış ve iki katına çıkmıştır. Bu durum, Fransız Müslümanlar arasında artan dindarlık ve Fransa’da artan İslamofobi nedeniyle, Fransız Müslümanların giderek daha fazla yer değiştirmek istemeler ve ayrıntılı olarak incelenmeyi bekleyen ulusötesi göç akışları yarattıkları varsayımlarını güçlendirmektedir.

Son göç verilerine dair şu dört madde, bazı büyüyen eğilimlerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır:

- KİK ülkelerine (BAE, Kuveyt, Umman, Bahreyn, Katar) ve Malezya’ya göç çok fazla büyümüş ve 1980 ile 2017 yılları arasında Fransa’dan çıkış yapan göçmenlerin sayısı 8 kattan (Malezya’ya) 100 kata (BAE ve Bahreyn’e) yükselmiştir,
- Cezayir dışında son yıllarda göçmen sayısında büyük bir azalma gösteren Fas, Tunus veya Çad gibi eski sömürgeler için yıllık hacimlere dönüş 1980’dekinden biraz daha yüksektir,
- Fransız göçmenler için bir varış noktası olarak Türkiye’ye 2017 yılında 28.507 göçmen gitmiştir, yani 1980’deki sayının 5 katından daha fazla artmıştır,
- 2013’ten bu yana Fas’a giden göçmen sayısındaki önemli artış, geri dönüş göçlerindeki bir büyüme veya özellikle emekli Fransız vatandaşları ve sanayi çalışanları arasında yeni göçmenlerdeki bir büyüme olarak yorumlanabilir.

Veri kısıtlamalarının, bu aşamada sunulan verilerde Müslüman ve gayrimüslim göçmenler arasında ayrım yapmamıza imkan tanımadığını belirtmek gerekir; bu durum, devam etmekte olan bir istatistiksel çalışmanın düzeltmeye çalıştığı bir durumdur.

Grafik 2. Halkın Çoğunluğu Müslüman Olan Ülkelere Toplam Göç ve Fransa'dan 2017'de Göç Edilen İlk 4 Ülke (1980-2017)

Kaynak: Dünya Bankası

Genel olarak, göç eğilimlerinin ekonomik sonuçları Fransa ve Avrupa'daki Müslüman nüfus için geçerliliğini korumaktadır. Sadece 2017 yılında 140.000'den fazla Fransız vatandaşı veya sakini, ana hedef ülkeler olarak belirlediğimiz, Müslüman çoğunluklu 16 ülkeye göç etmiştir. Bu sayı 2013 yılında 70.000 civarındaydı. Bu kitlesel göçmen çıkışının ekonomik sonuçları, göç alan ya da göç veren ülke perspektifinden incelenebilir. Fas, Ürdün ve Türkiye gibi ülkeler yıllar içinde yatırımları kolaylaştırmak ve gurbetçi vatandaşlarının geri dönüşünü sağlamak için destek programları geliştirmiştir ancak bu yatırımların tam ekonomik etkisi, özellikle de ekonominin geri kalanı üzerindeki yayılma etkileri henüz tam olarak anlaşılamamıştır.

Batı'daki Müslüman diasporaların Müslüman çoğunluklu ülkelere yeniden göçlerinin ekonomik potansiyelinin basitleştirilmiş bir değerlendirmesi, bu nüfusların ortalama tasarruflarına ve ilgili yatırım kapasitesine bakılarak yapılabilir. Örneğin, Arrondel ve Coffinet (2019) Fransa'da hane başına ortalama 113.300 euro bedelinde bir servet rapor etmiştir. Fransa'daki 4.7-5.1 milyon Müslüman (INSEE tarafından bildirildiği üzere hane başına ortalama 2,9 kişi

olduğu varsayılırsa) 2019 yılında 183 ila 203 milyar euro birikmiş servete sahip olabilir. Fransa'dan Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelere yıllık 141.153 göçmenin çoğunluğu için ulus ötesi yeniden göç varsayımı doğrulanırsa, bu göçmenlerin birikimlerinin yeni ikamet ettikleri ülkeye geri dönme potansiyeli yıllık bazda 5.5 milyar euroya ulaşabilir (sadece Fas ve Türkiye için 1.4 milyar euro ve 1.1 milyar euro). Diğer ekonomik sonuçlar arasında doğrudan yatırım, girişimcilik ya da kurumsal ve akademik kanallar yoluyla bilgi transferi yer almaktadır. Philippe Legrain 2014 yılında *Immigrants: Country Needs Them* (Göçmenler: Ülkenizin Onlara İhtiyacı Var) adlı, Batılı ülkelerin göçmenleri neden hoş karşılaması gerektiğini gösteren mükemmel bir kitap yayınladı (Legrain, 2014). On yıl sonra, Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde ulusötesi göçmenlere neden ihtiyaç duyulduğunu tartışmak için muhtemelen böyle bir kitaba ihtiyacımız var.

Kararsızlık ve Umut Arasında “Çekip Gidenler”: İstanbul’daki Sürgün Mısırlılar

Mariam Agha

Doktora Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi, Sosyoloji

Hocalarımdan biri 2018 baharında Ursula K. Le Guin’in kısa felsefi kurgusu *Omelas’ı Terkedip Gidenler*’i okumamızı istemişti. Le Guin’in 1973 yılında yayımlanan bu alegorisi, tüm sakinlerinin refah ve mutluluk içinde yaşadığı, görünüşte ütopyik bir şehir olan Omelas’ı tasvir ediyor. Bununla birlikte, okuyucu yavaş yavaş şehrin refahının aslında bir süpürge dolabına kilitlenmiş tek bir çocuğun işkence ve acıları üzerine inşa edildiğini keşfeder. Omelas halkı da bu gerçeği kavrar ve sadece küçük bir kısmı güçlü bir suçluluk duygusuyla hareket ederek şehirden tamamen çekilmeye karar verir (Le Guin, 1973). Kısa olmasına rağmen, bu alegori, bireylerin hayatlarının daha büyük yapılarında doğuştan gelen sayısız adaletsizlik noktasını fark ettikleri sürekli bir durumu içerir. Mutluluk ve iyi bir yaşam için içgüdüsel olarak çabalayan bireyler, karşılaştıkları bu çok sayıdaki süpürge dolabına farklı tepkiler verir ve farklı davranırlar. İster bu karanlık dolapları es geçmeyi seçsinler, isterse de onlar hakkında bir şeyleri değiştirmeye karar versinler, genellikle bir eylemlilik duygusu ve tam bir çaresizlik anlarını içeren bir duygu seliyle baş başa kalırız. Annabel Herzog şöyle yazıyor: “Omelas vakası, değişimin umutsuzluğunu ve ideal olduğuna inanılan bir topluma karşı direnişin belirsizliğini göz önüne seriyor. Omelas’inki gibi bir sisteme karşı terk etmek dışında ne yapılabilir ve terk etmek ne anlama gelir?” (Herzog, 2021, s. 76).

2018 yazında Mısır’dan göç ettim ve İstanbul’a yerleştim. Bayram sabahı namazının ardından Sultanahmet Camii’nin meydanını ortaltayan eski Mısır dikilitaşının tam önünde, alanı dolduran çok sayıda Mısırlı gurbetçiye bakarken huşu içinde bekledim. 3 Temmuz 2013’te, sokak protestolarının ardından ordu, demokratik yollarla seçilmiş ilk cumhurbaşkanı Muhammed Mursi’yi devirdi ve anayasayı askıya aldı. Bunu müteakiben, aylar sonra, Müslüman Kardeşler’in üst düzey liderleri ve üyeleriyle yeni rejimin farklı muhaliflerini hedef alan kitlesel tutuklama kampanyaları, sokak şiddeti ve toplu katliamlar yaşanmaya başladı. Sonuç olarak, Türk rejimi anında empati ve destek göstererek askeri darbeyi kınadı. Bunun üzerine Türkiye, birçoğu İslamcı ve Müslüman Kardeşler üyesi olan binlerce Mısırlı gurbetçiyi kabul etti. Üst düzey Türk yetkililerin 2019 ve 2020 yıllarında medyada yer alan açıklamalarına göre, Türkiye’de 15-30.000 civarında Mısırlı yaşamaktadır (Ayyash, 2022). Yabancılar, Türkiye’yi olası ulusötesi aktivizm ve anavatanlarıyla siyasi angajman için verimli bir alan olarak hayal ediyorlardı.

Mısır’ı terk edenler, Omelaslılardan farklıdır. Mısır’ı terk edenlerin önemli bir kısmı ayrılmayı seçmedi, aksine buna zorlandı. Tüm vatandaşların mutlu ve refah içinde olduğu bir ütopyaadan kaçmadıkları aşikâr. Ancak bu kurgusal eser ve gerçeklik arasında ortak olan şey, memleketlerinin hayaleti ve süpürge

dolabındaki acı çeken çocuğun hatırasidir; bu hatıra, üzerinde hızlı ve radikal bir kentsel inovasyon sürecinin gerçekleştiği süregelen bir yapısal şiddet durumunu temsil etmektedir.

Bu yazıda, etnografik araştırmamdan yola çıkarak, konuyu Le Guin'in bitirdiği yerden alıp sürgünlerin yeni hayatlarını ele alıyorum. İstanbul'da yaşayan Mısırlı bir siyasi göçmen olmanın nasıl bir his olduğunu araştırıyorum. "Henüz değil" ile "artık değil" arasındaki potansiyellere ve umutla umutsuzluk arasındaki boşluklardan yola çıkarak sürgündeki Mısırlıların Mısır'daki siyasi durumla duygusal olarak nasıl ilişki kurduklarının cevabını arıyorum. Görüşme yaptığım kişilerin çoğunun, belirsiz bir varoluşu çağrıştıran geçmiş tarafından sürekli olarak rahatsız edildiğini ve birçoğu için tek çıkış yolunun Mısır siyasi alanını terk etmek ve başka yerlerde umut potansiyelleri bulmak olduğunu iddia ediyorum.

Bir Yokluğun Varlığı (Lanetli)

Beykoz Kundura'da yer alan çok sayıda loş hücresi ve yoğun sigara dumanı olan sıkıcı bir hapishanenin bulunduğu çekim yerine girdim. Sürgündeki Mısırlı film yapımcılarından oluşan bir grup, birkaç siyasi mahkûmun hikâyesini ve psikopat bir polis memuruyla günlük mücadelelerini anlatan "Zindan 55" adlı bir drama dizisi çekiyordu. Dizide gardiyan rolünü canlandıran yaşlı aktör Ali, mola sırasında derin bir nefes aldı ve oyuncu arkadaşı Cemal'e bakarak aklındaki o ağır düşüncüyü paylaştı. Mısır'daki siyasi tutuklulara duyduğu sempatiyi dile getirdi. Ali arkadaşına, çekim yerinin atmosferinin ve oynadığı rolün, siyasi tutuklu olmanın nasıl bir şey olduğunu daha iyi anlamasını sağladığını anlattı. Saha ziyaretlerinde ve röportajlar sırasında kelimelerin arasında hep bir hayalet dolaşıyordu. Hayalet ya da

İstanbul'da düzenlenen eylemde, eylemciler Mursi'nin bir fotoğrafını ve üzerinde "Rabia" sembolü olan bir bayrak tutuyor.

Kaynak: Murad Sezer, Reuters

kaçan kişi figürü genellikle farklı biçimler almıştır. Bazen siyasi olarak tutuklu bulunan bir arkadaş ya da akrabadır. Diğer zamanlarda ise bir şehit. Hayaletler aynı zamanda sokak protestolarına geri dönüşler, bir çağrışım ve anlamlar bütününe sahip bir soyutlama olarak Ocak Devrimi'nin kendisi veya devrime bağlı geçmiş bir öznellik biçimlerinde de ortaya çıktı.

Jacques Derrida, yoklukların gerçeklik üzerindeki etkisini ve geçmişin kalıntılarının varlığa geri dönüşünü gündeme getirerek, ufuk açıcı eseri *Marx'ın Hayaletleri*'nde (1993) "musallatoloji" kavramını ortaya atar. "Musallatoloji" terimi iki kelimenin birleşiminden oluşan birleşik sözcüktür. Bunlardan ilki, bir hayaletin ya da yok olan bir figürün ortaya çıkması ya da cisimleşmesi anlamına gelen "musallat"tır. İkinci kelime ise "ontoloji"dir ve varlığın doğasıyla ilgilidir. Bu anlamda, terim bir bütün olarak "şimdiki bir geçmişin kalıcılığı" veya "ölülerin geri dönüşü" anlamına gelir (Sami, 2021, s. 380). Mark Fisher, Derrida'nın terim seçimi üzerine daha fazla fikir yürütmüştür. Derrida'nın geleneksel "ontoloji"ye meydan okumaya çalıştığını, bu ontolojinin varlığı yalnızca varoluş ve mevcudiyete dayandırırken, yoklukların bu benzetmede oynadığı derin rolü göz ardı ettiğini belirtiyor. Görüşme yaptığım kişilerin çoğu için Mısır kamusal alanı, tüm maddeselliği ve duygusallığıyla uzak, soyut ve yalnızca sanallık veya dijital platformlar aracılığıyla erişilebilir. Bununla birlikte, dijital bir etnografya çalışması yürütürken, sanat alanı gibi sürgündeki belirli alanların görüşme yaptığım kişiler üzerinde tanınabilir bir etkiye sahip olan hayaletleri nasıl taşıdığını görmek oldukça zorlayıcıydı.

Görüştüğüm kişilerden biri olan ve sanat yönetmeni olarak çalışan Amir, Mısır'daki siyasi tutukluluk

sorununu ele alan yukarıda bahsi geçen drama projesinde çalışan ekip arasında yer alıyordu ve bana çekim yeri olan bir hapishanede uyumak zorunda kaldığını anlattı. Amir, erkeklerin genellikle duygularını bastırdıklarını ve hemcinsleriyle paylaşmayı tercih etmediklerini anlatıyor. Yine de o gece uyuyamadı ve arkadaşının da uyuyamadığını fark etti. Hem Amir hem de arkadaşı ülkeyi terk etmeden önce hapsedilmişlerdir. "Her birimizin mola verdiği an, genel atmosfer bize hemen kulaklarımıza gömülü sesleri hatırlatıyor." diye derin bir nefes aldı ve devam etti (Amir, 27).

Bir Eşikte Yaşamak

Kararsızlık ve belirsizlik, bu musallat durumun bir sonucu olarak görüşmelerimiz sırasında görüşme yaptığım kişilerin birçoğunun dile getirdiği tekrarlayan etkilerdi. Otuz yaşında bir aktör olan Ahmad ile sohbet ederken bana şunları söyledi: "Merdiven boşluğunda dans edenler gibiyim, ne yukarıdakiler ne de aşağıdakiler tarafından görülüyorum... Ülkeme geri dönemiyorum, Türkiye'de de rahat yaşayamıyorum. Ben Müslüman Kardeşler'e mensup değilim, onlardan soyutlanmış da değilim. Her zaman her şeyin ortasındayım." (Ahmed, 30). Bu şaşkınlık ve kafa karışıklığı duygularını Turner'ın "eşiklik" (liminality) ve Szokolczai'nin "kalıcı eşiklik" (permanent liminality) kavramlarının merceğinden açmaya çalıştım. Saha çalışmasında eşiklik durumu iki şekilde ortaya çıktı.

Bu eşikliğin ilk yönü, hem hatırlamak hem de unutmak istemenin çelişkili duygularında yatıyor. 25 yaşında bir sanat yönetmeni olan Hasan, hayatta kaldığı Rabia katliamı gününü gerçekten tamamen

“

**Ahmad ile sohbet ederken bana şunları söyledi:
“Merdiven boşluğunda dans edenler gibiyim, ne yukarıdakiler
ne de aşağıdakiler tarafından görülüyorum...
Her zaman her şeyin ortasındayım.”**

”

*Rabiatul Adeviyye Camisi'ne
giden köprüde yaşanan şiddet olayları, 2013*

Kaynak: Amr Abdallah Dalsh, Reuters

unutmak istediğini söyledi. Ancak sohbetimizin sonlarına doğru bana internette “The Carnage” (Katliam) başlıklı bir film müziği bulunduğunu söyledi. Bu ses kolajı, Rabia katliamının yaşandığı gün havada süzülen askeri uçakların, mermilerin, çığlıkların, duaların ve sirenlerin seslerini bir araya getiriyor. Hasan, bu anıyı unutmak istemesine rağmen ara sıra kendini bu parçayı ararken yakalayıp ve dinlediğini söyledi.

Sürgünden önceki sokak aktivizmi yıllarında inşa edilen belirli bir öznelliğe tutunmak ya da onu bırakmak arasında tereddüt etmek, eşiktelik durumunun ikinci taşıyıcısıydı. Görüştüğüm sanatçılardan biri, kendisine sürekli olarak güçlü bir kafa karışıklığı ve belirsizlik hissi veren bir iç çatışma sergiliyor. İçsel olarak iki paralel evrende yaşadığını anlattı. Bir yandan evleniyor, seyahat etmeyi ve ailesi için istikrarlı bir hayat kurmayı planlıyor. Öte yandan, ailesi ona devrimci bir reformcu kimliği aşlamış ve hayatına devam ettikçe bu kimliği yavaş yavaş kaybediyor-muş gibi hissediyor. Kendisine sürekli şu soruyu sorduğunu açıklıyor: “Devrimci nerede? Sokaklarda yürüyen ve bir şeyleri değiştirmek isteyen kişi nerede? Bu mazideki benlik neredeyse ölüyor.” (Amir, 27). Ona bu kişiliğin ölmesini isteyip istemediğini sordum. Aklından sürekli geçmesine rağmen bu soruya verecek bir cevabı olmadığını söyledi. Ulaştığı tek kısmen tatmin edici cevap, istikrarlı bir hayat

kurmaya devam edeceği. Yine de bir devrim patlak verdiği anda, her şeyi geride bırakarak ilk katılan o olacak çünkü ait olduğu yer burası.

Umutsuzlukta Umut, Çaresizlikte Faillik

İstanbul’da yaşayan bir grup Mısırlı tarafından gerçekleştirilen sosyal toplantılardan birine katılımcı gözlemci olarak katılan 40’lı yaşlarının sonundaki üç çocuk babası Salih, sürgündeki Mısırlılar tarafından gerçekleştirilen kolektif çabaların çoğunun neden etkisiz olduğunu düşündüğünü anlatmak için bir metafor kullandı. Salih, çöl ortamından gelen ve tamamen yabancı oldukları yeni bir adaya daha henüz ayak basan bir grup gurbetçi analogisini kullandı. Grup, adaya varır varmaz, anavatanlarından ayrılmadan önce yaşadıkları hayatta kalma tekniklerini aynen kullanarak çalışmaya başladı. Yeni gelenlerden hiçbiri yeni alanı gözlemlemek ve geçmiş habituslarından radikal biçimde farklı olan doğasını kavramak için duraklamadı. Hiçbiri adadaki kalışlarının geçici değil kalıcı olduğunu da tam olarak kavrayamadı. Bu analoginin oldukça güçlü bir yanı var; zira devamlı olarak adada olmayanlar tarafından rahatsız edilen ve zorunlu göçe yol açan aktivizm geçmişi ile artık geçici olmayan sürgün gerçekliği ve daha önceki

siyasi katılımlarının bir cezası olarak pasaportlarının süresi dolan ve Türkiye'deki Mısır büyükelçiliğinden yeniletemeyen birçok genç Mısırlının yasal güvencesizliği arasında sıkışıp kalan birçok görüşme yaptığım kişinin durumunu özetliyor.

Ziyaret eden hayaletlerle birlikte gelen hayatta kalma suçluluğuna ve kalıcı bir eşiklik durumuna eşlik eden kafa karışıklığına rağmen Mısır'ın siyasi ve kamusal alanının kapanmasının sürekli olarak umutsuzluk ve yenilgi duygularını tetiklediğini, bunun da görüşme yaptığım kişilerin çoğunu başka yerlerde güç ve kabiliyet aramaya zorladığını iddia ediyorum. Saha çalışmasında, oluşun üç özelliği belirgindi. Bunlardan ilki "bir şey olma" arzusudur; bu arzu genellikle mesleki gelişim, başarı, bir tür maddi güce sahip olma vb. ile ilişkili olarak dile getirilmiştir. Oluşun ikinci yönü "normal olma" dürtüsüdür ki bu da travma odaklı bir kimlikten kurtulma ve iyileşmeye yönelik yoğun arzularına işaret etmektedir. Üçüncüsü ise önceki öznelliklerini ve aidiyetlerini bırakma isteğiyle ilgili. Benzer şekilde, görüşme yaptığım kişilerin çoğu değişimi büyük ölçekte düşünmekten kaçındı ve ulusötesi aktivizm fikrini yeniden şekillendirerek ve umutsuzluk ve çaresizlik zamanlarında failliği ve değişimi hayal etmenin yeni yollarını yeniden üreterek uzmanlaştıkları alanlarda mikroskobik dönüşümsel eylem tercihini geliştirdi.

**Görüştüğüm
sanatçılardan biri
kendisine sürekli şu
soruyu sorduğunu
söylüyor: “Devrimci
nerede? Sokaklarda
yürüyen ve bir şeyleri
değiştirmek isteyen kişi
nerede? Bu mazideki
benlik neredeyse ölüyor.”**

MÜSLÜMAN DÜNYADA DİJİTAL AKTİVİZM

Sosyal medya, sınırların ötesinde ortak bir toplumsal hareketlilik ve dayanışma alanı sağlayarak toplumsal adalet ve aktivizmle olan ilişkimizi yeniden şekillendirdi. Hazırladığımız bu infografik, savunuculuktan toplumsal çatışmalara kadar dünyanın dört bir yanındaki Müslümanların sosyal ve siyasi gündemini yansıtan en önemli sosyal medya etiketlerinin kısa bir özetini sunuyor.

#IStandWithAhmed, 2015

#IStandWithAhmed, 2015 yılında okula öğretmeni tarafından "sahte bomba" sanılan, el yapımı bir dijital saat getirdiği için tutuklanan 9. sınıf öğrencisi Ahmed Muhammed'e destek olmak amacıyla başlatıldı.

#BlackoutEid, 2019

#BlackoutDay hareketinden doğan #BlackoutEid, 2019 yılında Ramazan Bayramı kutlamalarında siyahi Müslümanların yeterince temsil edilmemesine bir tepki olarak ortaya çıktı.

#PasToucheAMonHijab (#BaşörtümündenEliniÇek), 2021

Fransa'da kadınların kamuya açık yerlerde başörtüsü takmasını yasaklayan yasa değişikliğine tepki olarak başlatılan #PasToucheAMonHijab (#BaşörtümündenEliniÇek) etiketi, 2021 yılında tüm dünyada büyük yankı uyandırdı.

#ArabSpring, 2011

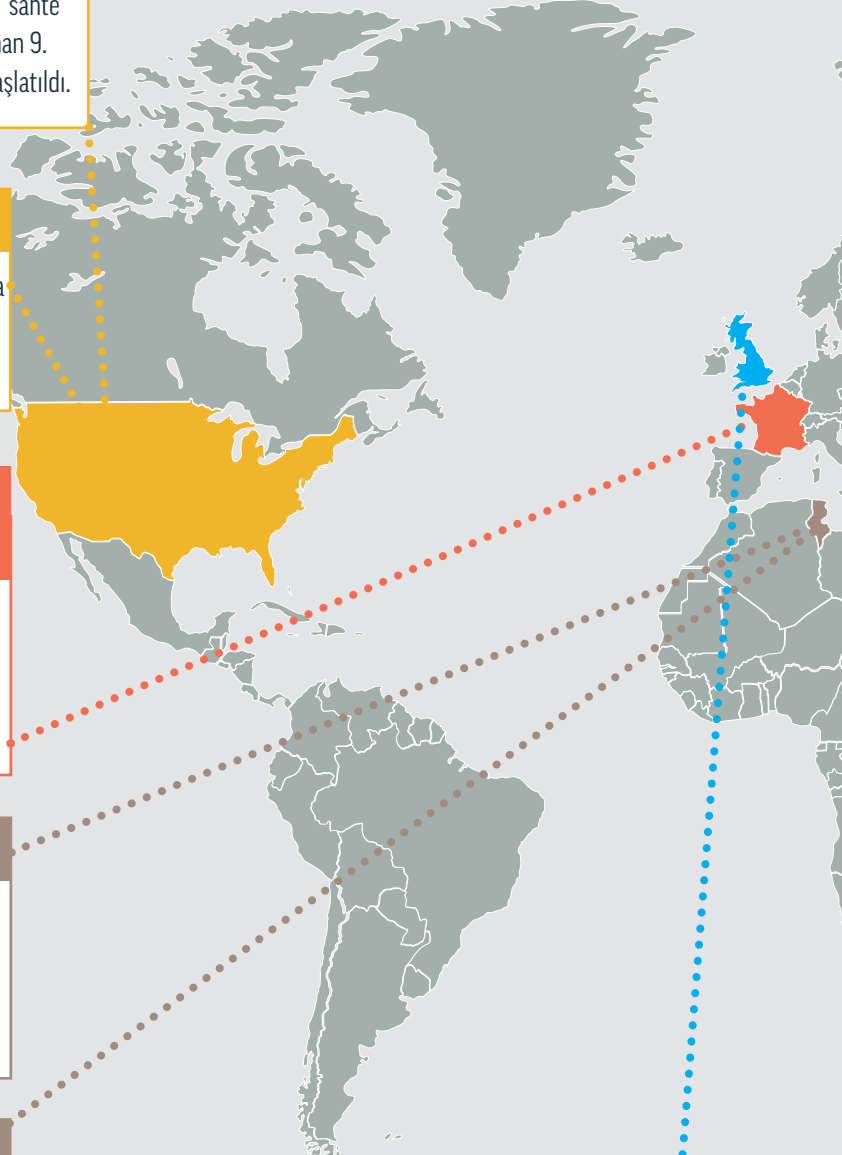
Tunus'ta Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasının ardından 2010 yılında başlayan Arap dünyasındaki protesto, isyan, darbe ve iç savaşlardan oluşan devrimci dalgayı temsil eden başlıca etiket oldu.

#YouAintNoMuslimBruv, 2015

Londra'daki Leytonstone metro istasyonunda bıçaklı bir kişinin "Suriye'deki kardeşleri" için düzenlediği saldırının ardından #YouAintNoMuslimBruv etiketi sosyal medyada hızla yayıldı.

#BlueforSudan, 2019

Hartum'da 2019 yılında yaşanan katliamın ardından Sudanlı protestocularla dayanışma amacıyla #BlueForSudan etiketi sosyal medyada viral oldu.

#AleppolsBurning, 2016

Suriye'nin Halep kenti 2016 yılında Esad rejiminin acımasız bombardımanı ve kuşatmasıyla karşı karşıyayken #AleppolsBurning (#HalepYanıyor) etiketi sosyal medyada yayılarak tüm dünyada ses getirdi.

#SaveSheikhJarrah, 2021

2021'de İsrail Yüksek Mahkemesinin Filistinli ailelerin Şeyh Cerrah mahallesindeki evlerinden zorla tahliye edilmesi planını onaylamasının ardından #SaveSheikhJarrah etiketi sosyal medyada viral oldu.

#YemenInquiryNow, 2017

Yemen'de yaşanan korkunç insani krize dikkat çekmek amacıyla 2017 yılında #YemenInquiryNow etiketi tüm sosyal medyaya yayıldı.

#MeTooUygur, 2019

#MeTooUyghur (#BenDeUygurum) kampanyası, 2019 yılında Çin'in Uygurlara yönelik muamelesinde ve toplama kampları hakkında şeffaflık ve hesap verebilirlik talebi olarak başlatıldı.

#IndonesiaTanpaJIL, 2012

#IndonesiaTanpaJIL (Liberal İslamsız Endonezya Ağı [JIL]) etiketi, tartışmalı "liberal İslam" söylemine ve #IndonesiaTanpaFPI (İslamsız Endonezya Savunucuları Cephesi [FPI]) etiketine tepki olarak ortaya çıktı.

#Women2Drive, 2018

#Women2Drive Suudi Arabistan'da kadınların araba kullanma haklarını savunmak için verdikleri mücadeleyi ve kazandıkları zaferi simgeliyor.

#Black4Rohingya, 2021

2021 Şubat darbesiyle birlikte Myanmar'daki ordu karşıtı protestocuların zulüm gören Arakanlı azınlıkla dayanışma için siyah giyerek kendi fotoğraflarını paylaşmasıyla #Black4Rohingya kampanyası büyük bir ivme kazandı.

Madun İnternette Konuşabilir mi?*

Haldun Narmanlıoğlu

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Gazetecilik

Madun en geniş anlamıyla alt ve aşağıda olanı ifade etmektedir. Ancak kavram belirli, tek ve değişmez bir gruba, topluluğu veya sosyal birimi ifade etmez. Madun Çalışmaları Kolektifi, madun kavramını sınıf, kast, yaş, cinsiyet bakımından her türlü alt ve aşağı derecede yer alanlar için kullanmıştır. Gayatri Chakravorty Spivak “Can the Subaltern Speak?” (Madun Konuşabilir mi?) çalışmasında, altta kalanları yalnız sınıfsal olarak değil; dil, din, etnisite ve cinsiyet üzerinden ele alarak bir eleştiri geliştirmiştir. “Madun konuşabilir mi?” sorusu altta kalanların temsiliyet sorunuyla bağlantılıdır. Madunların seslerini duyurması en önemli sorundur. Spivak ses sözcüğünün metaforik olduğunu ifade eder. Söz eylemleri için gereken altyapının bulunmamasına gönderme yapar. Ona göre kimse “susmuş sesleri” dinlemeye çalışmamaktadır. Dolayısıyla başta sorulan sorunun cevabı “madun konuşamaz” olmalıdır. Oysa toplumsal hareketlilik günümüzde büyük oranda internete kaymıştır. Herkese açık olması yönüyle internet madun kesimler için önemli alternatif bir altyapıdır. Günümüzde Türkiye’de yaşayan madun gruplar arasında en kalabalık kesimi oluşturan Suriyeli göçmenlerin interneti hangi amaçlar için kullandığı önemli bir soru olarak belirmektedir.

“Madun internette konuşabilir mi?” şeklindeki bir soruyla yola çıkarak Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin internet pratiklerinin incelendiği araştırmada oldukça ilginç sonuçlar ortaya çıkmıştır. Toplam 37 kişiyle (22 erkek, 15 kadın) yüz yüze ve çevrimiçi derinlemesine görüşmelerle gerçekleştirilen araştırmada göçmenlerin internetin sunduğu çok geniş fırsatlardan yararlanamadıkları, bunun aksine içlerine kapandıkları belirlenmiştir.

Eski Bağların Silikleşmesi

Avrupa’da yapılan birçok araştırma göçmenlerin internet yoluyla hem ülkelerinde kalan eski bağlarını sürdürdüklerini hem yaşadıkları toplumda yeni bağlar kurabildiklerini ortaya koymaktadır. Ancak Türkiye’de yaşayan Suriyeliler için durum oldukça farklıdır. Türkiye’de bulunan göçmenler öncelikle Suriye’deki siyasi yapı nedeniyle geride kalan sosyal çevreleriyle görüşmekten çekinmektedir. Özellikle Suriye devletinin hâkim olduğu bölgelerde akrabaları olan göçmenler gerek sosyal medya üzerinden gerek WhatsApp gibi anlık mesajlaşma ve görüşme programları üzerinden eski sosyal çevreleriyle irtibat kurmaktan korkmaktadır. Göçmenlerin birçoğu

* Editör Notu: Bu yazı TÜBİTAK tarafından desteklenen “Suriyeli Göçmenlerin Entegrasyonu Bağlamında Dijital Okuryazarlık ve Dijital Vatandaşlık Seviyelerinin Araştırılması” başlıklı projenin bulgularına dayanmaktadır (Proje Yürütücüsü: Doç. Dr. Haldun Narmanlıoğlu, Proje Araştırmacısı: Doç. Dr. Serkan Bayrakçı, Proje No: 122G140).

internet iletişiminin Suriye devleti tarafından “kontrol edildiği” düşüncesiyle “geride kalanlara zarar vermemek” için çok derinlikli irtibat kuramadıklarını belirtmiştir.

Yeni Bağların Önündeki Önyargı Engeli

Türkiye’de yeni sosyal bağlar kurma potansiyeline bakıldığında Suriyeli göçmenler ön yargı nedeniyle iletişim kurmakta zorlandıklarını belirtmiştir. Göçün ilk yıllarında daha fazla hoş görüyle karşılandıklarını ancak günümüzde kendilerine olan bakışın büyük oranda olumsuz olduğunu gördükleri için ilişki kurmaktan çekindiklerini belirtmişlerdir. Türkiye’de yeni bağlar kurabilmenin önündeki en büyük engel “Suriyeli kimliği” olarak belirmiştir.

Kamusal tartışmalara katılım çerçevesindeki pratikleri incelendiğinde Suriyeli göçmenlerin “özne olmayan bir özne” pozisyonunda oldukları söylenebilir. Özellikle Türkiye’de kendilerini ilgilendiren göçmen sorunu çerçevesinde yapılan kamusal tartışmaların en önemli “nesnesi” olmalarına rağmen birer “özne” olarak söylem üretememektedirler. Bu engelin en büyük sebebinin kamusal tartışmalarda göçmenlere ve özellikle Suriyelilere karşı -nedeni her ne olursa olsun- gelişmiş ön yargı olduğu anlaşılmaktadır. Öte taraftan Suriyeliler, kendi anavatanlarındaki kamusal tartışmalara da katılamamaktadır. Hem geride

“

Türkiye’deki Suriyelilerin yeni bağlar kurabilmesinin önündeki en büyük engel, “Suriyeli kimliği” olarak belirmiştir.

”

bıraktıkları eski bağlarına zarar gelmemesi, hem sürekli hissettikleri “geri gönderilme korkusu” nedeniyle Suriye’deki kamusal tartışmalardan uzak durdukları anlaşılmaktadır. Suriye’deki kamusal tartışmalara katıldıklarında yazdıklarının, paylaşımlarının kayıt altına alınacağını, geri gönderilmeleri hâlinde bu paylaşımlarının kendilerini zor durumda bırakacağını düşünmektedirler. Her iki durumda da korkunun kaynağı, tıpkı eski sosyal bağlarıyla derinlikli iletişim kurmalarını engelleyen “dijital gözetim”dir.

Dijital iletişim yoluyla kamusal tartışmalara katılma ve kendi kimliklerini ifade edebilme potansiyeli Suriyeli göçmenler açısından pek mümkün görünmemektedir. Hem Suriye’de hem Türkiye’de kendileriyle, gelecekleriyle, kimlikleriyle, sorunlarıyla ilgili konularla ilgili konuşmaya çalıştıklarında, “yabancı”, “hain”, “öteki” etiketleri karşlarına çıkmaktadır. Suriyeliler iki mekân arasında (Suriye ve Türkiye) bir eşikte durmaktadırlar. Arada olma hali, bir yere aidiyetin eksikliği kamusal tartışmalarda “konuşamayan” ve konuşsa da “duyulmayan” veya “susturulan” pozisyonunda kalmalarına neden olmaktadır. Göçmenler tam da bu özellikleriyle kendilerini temsil ve ifade edemeyen, sesi olmayan madun (subaltern) tarife uymaktadır. Göçmenler madunun diğer bir tarifi olan toplumsal hareketlilikle ilişkisi kesilen insanlar ve gruplar tanımına da uymaktadır. Göçmenler dijital ortamda gerçekleşen hareketlilikle ilişki kuramakta ve dışlanmaktadır.

İnternette Ekonomik Faaliyet

Suriyeli göçmenler dijital alanda ekonomik etkinlik anlamında oldukça aktif yer almaktadır. Ancak burada göçmenlerin kendi içine kapalı bir ekonomik faaliyetten bahsetmek mümkündür. İş ve işçi bulmada Arapça siteler, sosyal medya grup ve kanalları yoğun bir biçimde göçmenler tarafından kullanılmaktadır. Ticarete ise Suriyeli olmayanlarla çok kısıtlı bir temastan söz edilebilir. Önyargı ve dil problemleri nedeniyle özellikle Türk vatandaşlarıyla alım satım ilişkisine giremeyen Suriyeli göçmenler ticari faaliyetlerini yine kendi aralarında sürdürmektedir. Ancak çok iyi Türkçe bilen veya karşısındakiyle öncesinde güven duygusu gelişmiş göçmen ve yerli arasında bir alışverişten bahsetmek mümkündür.

Eğitimde İnternet

Endüstri devriminden itibaren kitlesel biçimde devam eden eğitim, yeni iletişim teknolojileriyle birlikte hızlı gelişen dijital enformasyona bağlı olarak daha esnek bir biçimde dönüşmektedir. Dijital vatandaşlığın en önemli pratikleri arasında yer alan eğitim ve kendini geliştirme, dijitalleşen enformasyona ulaşma, bireylerin hem içerisinde yaşadıkları ulusal topluluğa hem küresel çevrimiçi topluluğa katılımlarını kolaylaştırmaktadır. Eğitim alanında tüm dünyada devletlerin tekeli zayıflamakta, insanların kendi ihtiyaçları doğrultusunda enformasyona ulaştığı esnek bir yapı yaygınlaşmaktadır.

Suriyeli göçmenler, çoğu zaman düzenli ve resmî bir eğitim imkanı bulamamıştır. Birçok göçmen çalışmak zorunda oldukları için istemelerine rağmen düzenli ve resmî bir eğitim alamadıklarından şikayet etmiştir. Türkiye’ye geldikten sonra çok azı özel kurslar, Ankara Üniversitesi’ne bağlı Türkçe ve Yabancı Dil Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER) veya bazı vakıf üniversitelerinin eğitim merkezlerinde Türkçe eğitimi almıştır. Çoğu zaman yine çalışmak zorunda oldukları için bu kursları da tamamlamadan ayrılmak zorunda kalmışlardır. Suriyeli göçmenler gerek Türkçe eğitimi gerek farklı alanlarda kendilerini geliştirmek için internet ortamından faydalanmaktadır.

Araştırma bulgularını madun çalışmaları kapsamında yorumlamak gerekirse Suriyeli göçmenlerin içe kapanarak dışa karşı suskun kaldıkları söylenebilir. Madun göçmenlerin dijital ortamdaki pratikleri bu sorular çerçevesinde düşünüldüğünde aksi bir cevap ulaşmak maalesef mümkün olmamıştır. Suriyeli göçmenlerin gerek başta, önyargı, korku, güven, dil sorunları gibi olumsuzluklar nedeniyle internet pratikleri oldukça alt seviyelerdedir. İnternet ortamında kimse “susmuş sesleri” dinlemeye çalışmamaktadır. Oysa herkese açık olması yönüyle internet kamusal katılım ve konuşma için önemli bir alternatiftir. Sessizlik bir yanıyla madunun konuşamamasıyla, diğer yanıyla sözün muhatabına ulaşıp ulaşamamasıyla ilgilidir. Keskin sınır nedeniyle madunun sesi duyulmamaktadır. Konuşmak duymakla bağlantılıdır ve madunun sesi çıktığında bile duymak istemeyen olduğunda geriye yine sessizlik kalmaktadır.

“

İnternet ortamında kimse “susmuş sesleri” dinlemeye çalışmamaktadır. Oysa herkese açık olması yönüyle internet kamusal katılım ve konuşma için önemli bir alternatiftir.

”

Son olarak nedenleri yukarıda izah edilmeye çalışıldığı üzere projenin entegrasyona bakan yönüyle Suriyeli göçmenler Türkiye’de internet ortamından faydalanarak yeni bağlar kuramamaktadırlar. Gerek anavatanlarındaki gerek Türkiye’deki demokrasiye katkı sağlayacak kamusal tartışmalardan uzak durmaktadırlar. Ekonomi alanında entegrasyondan uzak göçmen ağları, Suriyelilerin içe kapanmalarını kolaylaştırmaktadır. Kendi içerisine kapanmış olan göçmen ağları yoluyla ekonomik hayata katılımın entegrasyon bağlamında sorunsallaştırılması ve ileri çalışmalarla araştırılması gerekmektedir. Benzer şekilde bu ağların ekonomik fırsatları yalnız bir grubun lehine artırırken diğer gruplar üzerinde ne tür etkide bulunduğu yine farklı araştırmalarla tartışılması gereken sorunlar olarak belirlenmiştir.

Entegrasyon çerçevesinde her ne kadar Türkçe ve Türkiye kültürü kategorisinde olumlu veriler elde edilse de belirtmek gerekir ki bu yolla Türkçe öğrenimi yalnız konuşma diline ait pratikleri kapsamaktadır. Yine entegrasyona dair olumlu bir bulgu Suriyeli göçmenlerin internet ortamında Türk kültürü hakkında bilgi edinmeleridir. Suriyeli göçmenler yoğunlukla Türk dizileri üzerinden Türkiye’yi ve Türk insanını tanıdıklarını belirtmişlerdir. Türk dizilerinin içerikleri, sinematografik anlatım biçimleri, Türk kültürünü temsil yetenekleri gibi konular farklı alanlara ait araştırmaların konusudur.

Yerleşimci Sömürgecilik ve Uygurların Yetersiz Medya Temsili

Ifat Gazia

Doktora Öğrencisi, UMass Amherst, İletişim

1940'ların sonlarında, dünyanın üç farklı bölgesinde üç kalıcı işgal başladı ve Avrupa sömürgeciliği sona ererken yeni bir sömürgeleştirme dalgasına sahne oldu. Hindistan 1947'de Keşmir'i işgal etti, İsrail 1948'de Filistin'i işgal etmeye başladı ve Çin 1949'da Doğu Türkistan'ı işgal etti (Doğu Çin'deki Uygur anavatanı için tercih edilen terim, "Yeni Sınır" anlamına gelen Çince bir isim olan "Sincan", Uygur ve diğer Türk halklarının bölgedeki uzun varlığını siliyor). Bu zamansal yakınlık sadece tesadüfi değildir; bir sömürgecilik biçiminin azaldığı ve bir diğerinin ortaya çıktığı tarihsel bir anı temsil etmektedir. Bazıları kendilerini daha önce ezilmiş olarak gören işgalciler, sömürgeci çabaları için benzer gerekçeler kullandılar ve bu da yerleşimci sömürgeciliğinin sürekliliğine yol açtı.

Yerleşimci sömürgeciliği konusunda önde gelen akademisyenlerden biri olan Patrick Wolfe, bunu tarihsel bir olaydan ziyade devam eden bir mekanizma olarak tanımlamakta ve yerleşimcilerin topraklara el koymasını kolaylaştırmak için yerli nüfusu silmeyi amaçlamaktadır. Wolfe, "Yerleşimci sömürgecilik, yerine yenisini koymak için yok eder." demiştir (Wolfe, 2006, s. 388). Keşmir, Filistin ve Doğu Türkistan'da yetmiş yılı aşkın süredir yerleşimci güçler sistematik

olarak mevcut kültürleri, dilleri ve direniş biçimlerini yok etmeye çalışmış, bunların yerine uydurma refah anlatıları koymuşlardır. Araştırmamda bu anlatıları "dijital potemkin köyleri" olarak adlandırıyorum. Bu dijital cepheler, susturulan ve sömürgecilerin daha çok hoşuna giden anlatılarla değiştirilen yerli seslerin yokluğunu gizliyor.

Uygurların sosyal medyada yeterince temsil edilmemesi, yerleşimci sömürgeciliğin mekanizmalarına karmaşık bir şekilde bağlı olan derin bir sorundur. Sosyal medya fenomenlerinin işgal altındaki bölgelerin çarpıtılmış temsillerini inşa etmedeki rollerini inceleyerek, yerleşimci hükümetler tarafından kullanılan daha geniş anlatı kontrol stratejileri hakkında fikir sahibi oluyoruz. Uygur seslerinin bastırılması ve dijital potemkin köylerinin çoğalması, baskıcı Çin rejimi karşısında hakikat, özgürlük ve adalet için devam eden mücadelenin altını çiziyor. Dijital platformlar kamuoyunun algılarını şekillendirmeye devam ederken, ezilen toplulukların yaşanmış gerçekliklerini gizlemeye çalışan anlatıları eleştirel bir şekilde analiz etmek ve bunlara meydan okumak çok önemlidir.

Doktora araştırmamda, Müslüman azınlık muhaliflerinin seslerinin sosyal medya platformlarında nasıl

Radniç 05.05.24
© ISTIQLAL

Kaynak: *Turkistan Press*

susturulduğunu ve baskıcı rejimlerin bu boşluğu propaganda ile doldurmak için farklı yöntem ve araçları nasıl kullandığını inceliyorum. Bu araçlardan biri de sosyal medya fenomenleri. Sosyal medyanın hâkim olduğu bir çağda, anlatı kontrolü için verilen mücadele yoğunlaştı. Etkileyiciler, özellikle de hükümet yanlısı gündemlerle uyumlu olanlar, işgal altındaki bölgelere ilişkin algıların şekillendirilmesinde çok önemli bir rol oynuyor. Hükümet yanlısı etkileyiciler, işgal altındaki bölgelerde normal bir görüntü yansıtmak için sosyal medyayı manipüle etmekte ustalar. Örneğin, YouTube’da Çinli “influencer”ların Doğu Türkistan’ın “parlak” tarafını sergileyen, korkunç insan hakları ihlallerini, toplama kamplarını ve sıkı gözetimi görmezden gelirken yemeklere, manzaralara ve kültüre odaklanan sayısız vlog bulacaksınız. Çin Devletinin desteklediği bu anlatılar, hükümet propagandası olarak algılanmaktan kaçınmak ve böylece X ve YouTube gibi platformlarda “Çin hükümet medyası” gibi etiketlerden kaçmak için tasarlanmıştır.

Çin hükümetinin stratejisi ulusal sınırların ötesine uzanıyor ve Doğu Türkistan’ı normal bir bölge olarak gösteren vloglar ve medya oluşturmak için diğer ülkelerden çeşitli etnik kökenlere ve dinlere mensup etkileyicileri ve gazetecileri işe alıyor. Bu taktik,

özellikle Pakistan gibi Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerden gelen influencer ve gazetecilerin Doğu Türkistan’daki yaşamın sterilize edilmiş bir versiyonunu sunmaları ve böylece Çin hükümetinin küresel Müslüman kitleler arasındaki anlatısını güçlendirmeleri durumunda etkili oluyor. Fenomenler ve milyonlarca takipçileri arasındaki bu kişisel bağ, içeriklerine bir özgünlük havası katıyor ve bu da diasporadaki Uygur muhaliflerin seslerini gölgede bırakıyor. Dolayısıyla, Pakistanlı Müslüman bir vlogger Çin hükümetinin emriyle Doğu Türkistan’a gittiğinde, Pakistan’daki ve dünyanın diğer bölgelerindeki Müslüman izleyicilerin geri kalanının duymak istediği şeyi tam olarak söylüyor: “Doğu Türkistan’da dinî zulüm yok.” yalanları, sanki Uygurlar Çin yönetimi altında mutlu bir şekilde yaşıyormuş ve Doğu Türkistan Çin’in bir parçasıymış gibi bir inanç sergiliyor. Ancak burada önemli olan konu hakkında ne kadar farkındalığa sahip olduğunuzdur. Benim gibi Uygur arkadaşlarınız varsa ya da bölgede araştırmalar yapıyorsanız, Çin’i Doğu Türkistan’da işlediği suçlardan aklamaya çalışan bu sosyal medya fenomenlerinin maskesini kolayca düşürebilirsiniz. Bunu yapmazsanız, bazen aşırıçılık ve terörizm etiketleriyle bile parlatılan yalanlara kanma ihtimaliniz yüksektir.

YouTube'daki bir vlog Urumçi ve Sincan'dan dünyanın "en gelişmiş" Müslüman şehirleri olarak bahsediyor.

Most Developed Muslim City in the World ? ÜRÜMQI, XINJIANG, CHINA

Çin hükümeti, Uygurlar ve Sincan etrafındaki anlatıyı kontrol etmek için büyük yatırımlar yaptı. Devlet destekli medya ve uluslararası propaganda çabaları aracılığıyla hükümet, Sincan'daki eylemlerini terörizm ve aşırıcılığa karşı gerekli önlemler olarak sunuyor. Çeşitli haber ve sosyal medya kanalları aracılığıyla yayılan bu anlatı, uluslararası eleştirileri bertaraf etmeyi ve kamuoyu algısını şekillendirmeyi amaçlıyor (Blanchard & Ben, 2018). Ancak, Kuzey Amerika'da bir yerde ikamet ediyorsanız, bu Türki Müslüman azınlık grubunu hiç duymamış olma ihtimaliniz yüksektir. Önemli insan hakları meselelerinin merkezinde yer almalarına rağmen, hikayeleri ve deneyimleri genellikle eksik aktarılmakta veya yanlış temsil edilmektedir. Uygur diasporası dünyanın dört bir yanına dağılmış olsa da insan hakları ihlalleri ve etnik temizlikle ilgili küresel kamuoyu söyleminde görünürlük kazanma konusunda önemli zorluklarla karşılaşmışlardır.

Çin hükümetinin kendi sınırları içindeki bilgi ve medya üzerindeki sıkı kontrolü hem yerel hem de uluslararası gazetecilerin Uygur meseleleri hakkında haber

yapma becerilerini önemli ölçüde engellemektedir (Schiavenza, 2019). Çin'in propaganda mekanizmasını çalıştırmak için birçok ülkede özel halkla ilişkiler şirketleri bulunmaktadır (Cook, 2023). Bağımsız habercilik genellikle kısıtlanmakta ve gazeteciler taciz, gözaltı veya sınır dışı edilme riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, Uygurlar hakkındaki bilgilerin ortaya çıkarılması ve yayılması için zorlu bir ortam yaratmaktadır. Burada, araştırmalarım ve sürgündeki Uygur muhaliflerle yaptığım görüşmeler sonucunda anladığım iki önemli nokta var. Birincisi, Uygur muhaliflerin ve gazetecilerin sosyal medya platformlarında doğrudan gözetlenmesinin Doğu Türkistan'a ilişkin gerçekleri ifşa etmelerini engellediği silme. Diğeri ise Çin hükümetinin Doğu Türkistan'daki halkla ilişkiler kampanyaları için çok fazla kaynak harcadığı, sadece Çin'den değil, dış ülkelerden de "vlogger"ları bu sorunlu bölgeye turlara davet ederek normalliğin bir cephesini tasvir ettiği yer değiştirme. Fenomenler tarafından yaratılan çarpıtılmış temsillerin önemli sonuçları var. İşgalin ve insan hakları ihlallerinin acı gerçeklerini gizleyerek

küresel izleyiciler arasında cehaleti ve ilgisizliği besliyorlar. Sansür ve kaynak yetersizliği nedeniyle Uygur muhaliflerin nispeten sınırlı erişimi bu sorunu daha da kötüleştiriyor. Ortaya çıkan bilgi boşluğu hükümet yanlısı propaganda tarafından dolduruluyor ve işgalcinin anlatısını daha da güçlendiriyor. Etkileyici içerik genellikle yerli kültürleri ve yaşam tarzlarını fetişleştirerek yerleşimci hükümetlere fayda sağlayan bir normallik yanılsaması sunuyor. Bu içerik sadece muhalif anlatıları susturmakla kalmıyor, aynı zamanda devam eden yerleşimci sömürgeciliğini gizleyen gerçekliğin küratörlü bir versiyonuyla değiştiriyor.

Sonuç

Uygurlar, Orta Asya'da kendilerine özgü dil, kültür ve gelenekleriyle zengin bir tarihe sahiptir. Yüzyıllar boyunca, bugün Sincan (yeni bölge) olarak bilinen bölge, İpek Yolu boyunca önemli bir merkez olmuş, çeşitli kültürlerin ve dinlerin karışımını teşvik etmiştir. Ancak son yıllarda Uygur kimliği Çin hükümeti tarafından giderek daha fazla baskı altına alınmıştır. Uluslararası Af Örgütü'nün Uygurlarla ilgili 2021 raporuna göre, dini pratikler, dil kullanımı ve kültürel ifadeler üzerindeki kısıtlamalar gibi Uygurları Han Çin kültürüne asimile etmeyi amaçlayan politikalar, benzersiz kültürel kimliklerinin erozyona uğramasına katkıda bulundu. Bu eylemler, Çin hükümetinin "yeniden eğitim kampları" olarak adlandırdığı yerlerde toplu gözaltılar da dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri raporlarıyla sonuçlanmıştır.

Uygurların medyada yeterince temsil edilmemesi, küresel farkındalık, politika ve Uygur toplumu için önemli sonuçları olan çok yönlü bir konudur. Gazeteciler, medya kuruluşları, politika yapımcılar ve kamuoyu, bu eksik temsile katkıda bulunan faktörleri anlayarak ve bunları ele almak için aktif olarak çalışarak Uygur krizini küresel söylemin ön saflarına taşımaya yardımcı olabilirler. Medyada daha fazla yer bulması uluslararası eylemleri hızlandırabilir, savunuculuk çabalarını destekleyebilir ve nihayetinde Uygur halkı için adalet ve yardım sağlanmasına katkıda bulunabilir.

For the first time, a sub-venue of the CCTV Spring Festival Gala is established in southern Xinjiang, highlighting China's achievements in anti-terrorism and security maintenance in #Xinjiang. The show also present a genuine portrayal of Kashi to the world, countering smears from certain Western media. globaltimes.cn/page/202402/13...

Çin Komünist Partisi tarafından propaganda amacıyla kurulan Global Times'ın attığı tweet, Sincan bölgesinde terörle mücadele ve güvenlik önlemlerinin başarısını kutluyor.

Uygur seslerinin bastırılması ve "dijital potemkin köylerinin" çoğalması, baskıcı Çin rejimi karşısında hakikat, özgürlük ve adalet için devam eden mücadelenin altını çiziyor.

Acıyı Görmek: Sosyal Medyada Felaketin Görsel Temsili ve Çevrimiçi Sansür

Aynülhayat Uybadın

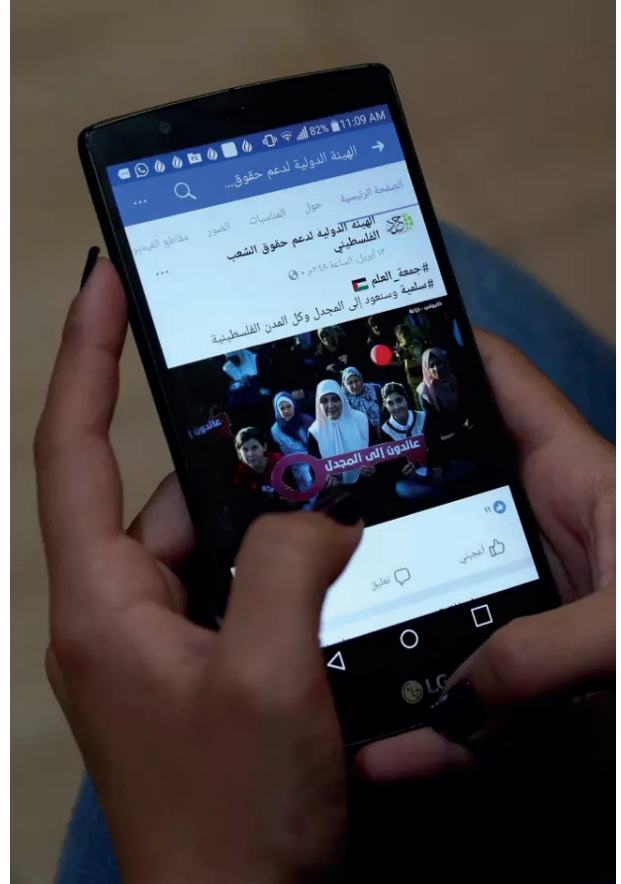
Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık

“Şahitlik edene ve şahitlik edilene...”

(Burûc 85/3)

Sosyal medya, görsel içeriğin hızla yayılabildiği ve geniş kitlelere ulaşabildiği bir platformdur. Bu nedenle, sosyal medyada paylaşılan görseller, izleyicilerin algılarını ve duygusal tepkilerini büyük ölçüde etkiler. Günümüzde sosyal medya, uzaktaki acıları gözler önüne sererek izleyicilere etik ve politik sorumluluklarını da hatırlatır.

Bugün en güçlü ve en hızlı iletişim araçlarından biri sayılan sosyal medyada özellikle çatışma, felaket ya da insan hakları ihlallerinin yaşandığı bölgelerden gelen görsel içerikler küresel farkındalık yaratmada, bir diğer ifadeyle şahitlik etmede ve edilmeye kritik bir rol oynar. Ancak sosyal medya platformlarının yöneticileri bazı süreçlerde, çeşitli nedenlerle ve farklı şekillerdeki sansür uygulamalarıyla bu paylaşımların önüne geçmeyi, olan biteni “görünmez” hale getirmeyi amaçlar. Bu tür paylaşımların sansürlenmesi önemli etik ve politik tartışmaları da beraberinde getirir.

Kaynak: Reuters

Başkalarının Acılarını “Sosyal Medyadan” Seyretmek

“Yes, and how many times can a man turn his head
and pretend that he just doesn’t see?”¹

(Blowin’ in the Wind, Bob Dylan)

The Spectatorship of Suffering (2006) adlı kitabında Lilie Chouliarakis, medyanın uzaktaki acıları evlerimize taşıma gücünün izleyicilerin bu acılara karşı nasıl tepki vereceğini ve ne tür bir kamusal sorumluluk hissettireceğini de şekillendirdiğinden söz eder. Bugün sosyal medyada acıların estetikleştirilmesi ve dramatik bir şekilde sunulması sosyal medya kullanıcılarının (izleyicilerin), acıya karşı duyarlılığını da belirgin bir şekilde etkilemektedir. Chouliarakis’in düşüncesinden hareketle, sosyal medyada paylaşılan trajik olayların sürekli tekrarlanması izleyicilerde empati yoksunluğu yaratabileceği ve acının pornografisine dönüşebileceği tartışılabilir. Böylesi bir durumda, acının estetik ve dramatik bir şekilde sunulması, izleyicilerin trajediyi tüketim olarak algılamasına neden olabilir ve gerçek acının etkisini zayıflatır.

Fotoğraf ve insan hakları ilişkisindeki benzer şekilde, sosyal medyada kullanılan görsellerin kimi zaman insan hakları ihlallerini belgelemek ve kamuoyunu bilinçlendirmek açısından sözcüklerden çok daha keskin, doğrudan, açık ama aynı zamanda manipülatif, bağlamsız ve vahşi bir araç olduğu düşüncesine ilişkin farklı bakış açıları öne sürülebilir. Diğer yandan da başkalarının acılarının sosyal medyadaki seyri, buna şahitlik edilmesi sosyal medyanın sonsuz akışı içinde, sonsuz seyir potansiyeliyle her bir parmak kaydırmasında yenilenir. Bu nedenle de uzaktaki acılar görülecek, tüketilecek milyonlarca içerikten birine dönüşme riski taşır. Bu sonu gelmeyen akışta en kişisel, en özel -adını dahi bilmediğimiz insanlara ait- görüntüler dönüp durur. Mesafenin ve saygının birdenbire ortadan kalktığı, tikslenme, küçük görme, utanç, öfke, acıma gibi farklı duyguların ortaya çıktığı bu anlarda kamusalığın en temel yapı taşlarından biri de ortadan kayboluyor: “Saygı”.

Byung-Chul Han’a göre saygı göstermeyi, bakmaktan ayıran şey mesafedir ve mesafe ile saygının olmadığı bir toplum “skandal toplumu”na doğru ilerler (2024, s. 12). Sosyal medyada ise mesafe oldukça bulanıktır zira sürekli bir gözetleme ve gözetlenmeye koşullanmış bu platformlarda özel ve kamusalın, kişisel ve toplumsal olanın birbirine karıştığını görürüz. Öyle ki herkese açık bir hesapta paylaşılan herhangi bir görselin bir anda (ve elbette birçok sebeple) tepki alması durumunda insanlar bazen bunu “kamuya açmasaydın, paylaşmasaydın, bunu yaptıysan eleştirileri de kabul edeceksin” ifadeleriyle mesafesizliğe bir gerekçe olarak gösterir.

Dijital iletişim, “Anında duygusal boşalmayı mümkün kılar. Üstelik kendi zamansallığı dolayısıyla analog iletişimden daha fazla duygulanım aktarır. Dijital ortam bu bağlamda bir etkilenim/duygulanım ortamıdır” (Han, 2024, s. 13). Sosyal medya, kişisel ve kamusal, yakın ve uzak arasındaki çizgileri bulanıklaştıran sonsuz bir içerik akışı sağlayarak bunu güçlendirir. İsrail-Filistin çatışmasına dair sosyal medyada verilen tepkiler bunu iyi bir şekilde göstermektedir. Kullanıcılar aynı platformda barışçıl protestolar, acımasız şiddet ve duygusal çağrılar bir karışımıyla karşılaşılıyor. Bu da empatinin kolayca röntgenci bir tüketim biçimine ya da yüzeysel bir aktivizme dönüşebildiği kaotik bir ortam yaratıyor. Luc Boltanski’nin (1999, s. 3-7) “acıma siyaseti” (the politics of pity) eleştirisi burada önem kazanıyor. Boltanski’ye göre acıma politikası açısından, acıyı sona erdirmek için alınması gereken acil eylem, adalet düşüncesinden her zaman daha önceliklidir. Bu perspektiften bakıldığında acıyı ortadan kaldırmak için acil eylem ihtiyacı (bugünün bağlamında “ateşkes” ihtiyacı) en öncelikli mesele haline gelir.

Bununla beraber acıma duygusu kimi zaman narist bir empati biçimine de yol açabilir ve izleyiciler sadece acıyı kabul etmekle yetinmiş olduklarını düşünebilirler. Bu durum, kullanıcıların görseller paylaştığı, destekleyici “hashtag”ler yayınladığı ya da kamusal bir eylemde bulunmadan, temel sorunları basit bir gönderiye indirgemeye ilişkilendirilen “performatif aktivizm”e dahil oldukları sosyal medya davranışlarında açıkça görülür. Bu tartışmanın en

1 “Bir insan daha kaç kez başını çevirip görmüyormuş gibi davranabilir?”

“Tüm gözler Refah’ta.”

Kaynak: @InsiderWorld_1, Twitter

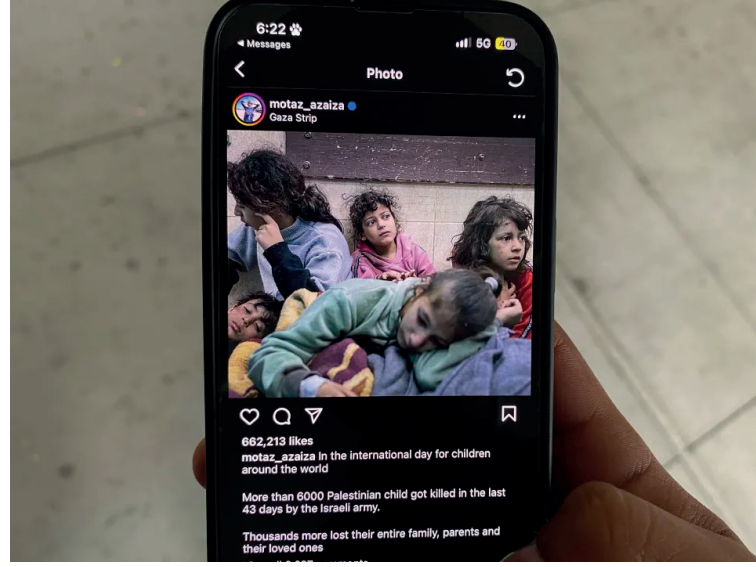
güncel örneği ise 27 Mayıs tarihinde “güvenli alan” olarak bilinen ve yüzlerce sivilin barındığı çadır kent’in bombalanması sonrası “All Eyes on Rafah” (Tüm Gözler Refah’ta) hashtagi ve ardından yapay zeka ile üretilen bu görselle karşımıza çıktı:

Yapay zekâ destekli bu viral görsel Instagram’da 40 milyondan fazla kez paylaşıldı. Tozlu bir arazide uçsuz bucaksız bir çadır yığını tasvir eden görsel, tek bir tıklamayla Instagram hikayelerinde yeniden paylaşılabilir, kullanıcılar hangi arkadaşlarının bu gönderiyi paylaştığını görebildi ve listeye kendi isimlerini ekleyebildi. Söz konusu görselin bu kadar çok paylaşılması ve etkileşim alması beraberinde bazı tartışmaları da getirdi. Örneğin, bu tür bir paylaşımın insanları başkalarının acılarına karşı pasif birer seyirci olarak işaretlediği ve izlemekten başka seçeneklerimizin de olduğunu göz ardı ettiği öne sürüldü. Bu eleştirilerle birlikte şunu da unutmamalı ki acının “görülmesinin” ve “gösterilmesinin” neden önemli olduğu kadar bu konuda ne yapabileceğimiz sorusuna odaklanmak da önemlidir. Ancak bu hiç kolay değildir. Zira Chouliarakı’ye göre kişisel duyguların, dünyayı ve başkalarını algılama ve değerlendirmenin bir ölçütü olduğu bir toplumda yaşıyoruz ve medya da bunu her gün farklı şekillerde yansıtıyor. Medya aracılığıyla “biz”e dair olan duygular, ilişkiler, hikayeler, bedenler, görünüşlerle o kadar meşgul edilirik ki (Met Gala, Oscar, Cannes, Eurovision, Memorial Day, Şampiyonluk Maçı vb.) nihayetinde bizden uzak olanın acıları, ihtiyaçları oturma odalarımızdaki seyirlik birer nesneye dönüşür. Kendi gündemimizden önümüzü göremeyecek hâle geliriz fakat basit bir gerçek apaçık durur ortada: Eylemlerimiz, insani ihtiyaçları göz ardı edilenlere, bizimle ortak değerleri, düşünceleri, duyguları, hayatları, arzuları paylaşmayanlara yöneldiğinde daha etkilidir. Bunu Foucault’cu bir perspektifle “parrhesia”² örneği gösteren protestolarda, dayanışma, destek ve ateşkes çağrılarında da görmek mümkün. Sonuç olarak, sosyal medyada

2 “Parrhesia, konuşmacının dürüstlük yoluyla hakikatle belli bir ilişki kurduğu, tehlike yoluyla kendi hayatıyla belli bir ilişki kurduğu, eleştiri yoluyla kendisi ve öteki insanlarla belli bir ilişki kurduğu, özgürlük ve ödev yoluyla da ahlaki kuralla özgül bir ilişki kurduğu bir sözel etkinlik türüdür.” (Michel Foucault, Doğruyu Söylemek, çev. Kerem Eksen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2005, s. 17).

uzaktakilerin acılarını seyrederken, yalnızca acıma duygusunu uyandırmakla kalmayıp, aynı zamanda adalet ve eylem çağrısını da içeren daha kapsamlı ve eleştirel bir yaklaşım benimseme gerekliliği ortaya çıkar.

Susan Sontag, *Regarding the Pain of Others* (2004) adlı eserinde, uzak acılara tanıklık etmenin modern bir deneyim olduğunu ve bu deneyimin duygusal bir mesafesizlik yarattığını söyler. Bu deneyimin, gazeteciler gibi profesyonel turistlerin sağladığı içeriklerin birikimiyle oluştuğunu belirten Sontag, bu durumu şu şekilde ifade eder: “(...) artık savaşlar hepimizin oturma odalarında sükûnet içinde seyredilip dinlenen görüntü ve seslere dönüşmüş durumdadır. Bunun beraberinde getirdiği olgulardan biri, başka bir yerde gelişen olaylar hakkındaki enformasyonun -ki bu enformasyonun adına “haberler” denmektedir- aslan payının her zaman çatışma ve şiddet görüntülerine ait olduğudur. Tabloid gazetelerin ve yirmi dört saat manşet patlatan haber programlarının baştacı ettikleri düstur şudur: “Kan varsa, iş yapar.” İlginçtir, her türlü sefaletin görüş alanımıza girmesinden itibaren, bu manzaralara vereceğimiz tepkiler de şefkat duyma, hiddete kapılma, içten içe sevinme ya da onaylama arasında gidip gelmektedir” (2004, s. 16). Artık yalnızca gazeteciler gibi profesyonel turistlerin sağladığı içeriklerin birikiminden söz edemeyiz elbette. Bunun en belirgin örneklerinden biri de yurttaş gazeteciliğidir. Lakin yine de Sontag’ın perspektiften bakıldığında asla hafife almamamız gereken fotoğraflar ve videolarla olan ilişkimizin bir parçası da bu görüntülerin her zaman belirli bir duygusal tepki oluşturmak amacıyla sunulduğu meselesidir. Elbette bu durum, sosyal medyada paylaşılan görseller üzerinden, izleyicilerin empati yeteneklerini ve etik sorumluluklarını sorgulamamıza mâni olmaz. Ancak diğer yandan görüntünün ve sosyal medyanın belgeleme, kanıtlama, hafıza oluşturmada, hikâye anlatımında kuvvetli ve aktivist bir yönü de vardır. Bu durum özellikle sesi duyulmayanların sesini duyurma çabası olduğunda daha anlamlı hâle gelir. Edward Said’in de söylediği gibi, kendi tarihini yazabilmek, kendi hikayeni aktarabilmek, bilhassa marjinalize edilen topluluklar için kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla bu toplulukların geleceğe bir miras bırakmak

Kaynak: Rashel Naranjo Arellano, Mosaic

için verdiği çaba yalnızca bir direniş değil aynı zamanda bir kimlik ve varoluş mücadelesine döner. Tıpkı Filistinli yazar Esmâ Ebu Mezied’in de belirttiği gibi, yaşadıkları zulmü ve mücadelelerini dünyayla paylaşmak amacıyla telefonlarına sımsıkı sarılan insanlar için kayıt altına alınan her şey, yalnızca diğer insanların acıma ya da merhamet duygusunu uyandırmak için değil, aynı zamanda bu zulmün belgelenmesi ve tarihe not düşülmesi için de önemlidir. Yazar, “Bizim için yazıyorum, onlar için değil. Telefonlarımıza sımsıkı sarılıyoruz çünkü yaşadıklarımızı belgelemenin, anlatımızın canlı ve bize ait kalmasını sağlamanın önemli olduğunu zor yoldan öğrendik”³ ifadeleriyle bu durumu açıkça özetler. Ancak kendi tarihini ve anlatısını kurmasına izin verilmeyen toplulukların sesleri yalnızca ana akım medya kuruluşları değil bugün sosyal medya şirketleri tarafından da sessizleştiriliyor, gölge yasaklara maruz kalıyor, susturuluyor ve görünmez hale getiriliyor. Böylece hem başkalarının acılarını seyretmenin yaratacağı toplumsal değişim potansiyeli engellenmiş oluyor hem de görmezden gelmenin, suç ortaklığından sıyrılmanın da bir dayanağı oluyor.

3 Ebu Mezied, Esmâ. “Etrafımızdaki Dehşeti Neden Kaydediyoruz?”, <https://vesaire.org/etrafimizdaki-dehseti-neden-kaydediyoruz/>

El-Halil'deki eylemciler Facebook'un Filistin ile ilgili içeriklere yönelik sansürünü protesto ediyor.

Kaynak: AFP

Çevrimiçi Sansüre Karşı

"You can ban tiktok, take us out the algorithm but it's too late, we've seen the truth, we bear witness."⁴

Hind's Hall - Macklemore

Facebook, Instagram, Threads ve WhatsApp platformlarını yöneten Meta, Filistin içeriklerine yönelik sistematik sansür uygulamalarıyla dikkat çekti. Geçtiğimiz yıl aralık ayında İnsan Hakları İzleme Örgütü (Human Rights Watch) yayımladığı bir raporla, halihazırda pek çok kullanıcının farkında olduğu bir şeyi de doğruladı: "Çevrimiçi sansür".

1050 adet çevrimiçi sansür vakası inceleyen araştırmacılar, Meta'nın Filistinli sesleri-içerikleri sistematik olarak sansürlediğini ve bu sansürün "shadow banning"⁵ olarak bilinen gölge yasaklarla, içerik kaldırma, hesap askıya alma veya silme, etkileşim kısıtlamaları gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleştiğini ortaya

koydular. Söz konusu kısıtlama, silme, engelleme gibi müdahaleleri içeren sistematik bir model ortaya çıkaran araştırmacılar, Meta'nın bu tür içerikleri yanlış gerekçelerle kaldırdığını ve böylece kamuoyunun bilinçlenmesini engellediğini öne sürdüler. Ayrıca, raporun analizini bitirdikten sonra bile kendilerine yüzlerce sansür vakasının daha bildirilmeye devam ettiğini, dolayısıyla vaka sayısının çoktan 1050'yi aştığını da belirttiler. Bu durum, sosyal medya platformlarının bilgi akışını kontrol etme gücünü sorgulamamıza yol açarken bir yandan sosyal medyadaki sansüre karşı farklı direniş taktikleri ve stratejilerinin de ortaya çıkmasına neden oldu. Sosyal medya kullanıcıları ve sivil toplum örgütleri, bu sansür uygulamalarına karşı çeşitli taktik ve stratejiler geliştirerek tepki gösterdiler. Kullanıcılar, algoritmayı kandırmak için kodlu dil kullanma, emoji veya algoritmanın en sevdiği ve ihtiyacı olan şeyi yani yüz görüntülerini paylaşma gibi taktiklerle algoritmayı atlatmaya çalıştılar.

4 "Tiktok'u yasaklayabilirsin, bizi algoritmadan çıkarabilirsin / Ama artık çok geç, gerçeği gördük, ona şahit oluyoruz."

5 Gölge yasağı, "gizli yasaklama" gibi ifadelerle Türkçeleştirilen "shadow banning", sosyal medya platformlarında yaygın bir sansür yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem, bir kullanıcının içeriklerinin farkında olmadan görünürliğünün ve etkileşiminin azaltılması anlamına gelir ve bu durum, kullanıcıların seslerinin duyulmasını engelleyen bir süreçtir.

Gazze'deki eylemciler Facebook'un Filistin ile ilgili içeriklere yönelik sansürünü protesto ediyor.

Kaynak: Mohammed Asad, APA

New Internationalist dergisinde yer alan bir haberde, Filistin’le dayanışma paylaşımlarının kısıtlandığından şüphelenen çeşitli sosyal medya kullanıcılarıyla yapılan görüşmeler aktarılmaktadır.⁶ Bu kullanıcılar, algoritmayı nasıl kandırdıklarına dair bazı deneyimlerini paylaşmaktadırlar. Örneğin, Filistin kökenli İngiliz gazeteci Hamza Ali Shah, “Diyelim ki futbolla ilgili bir paylaşım yapıyorum, 100’den fazla görüntülenme alıyorum ama Filistin’le ilgili paylaşımlarım 50 ila 70 arasında, özellikle de arka arkaya paylaşımlarsa.” demektedir. Shah, artık Filistin’deki Instagram hikayeleri arasında ilgisiz içerikler paylaştığını ya da sansürden kaçınmak için paylaşımlar arasında 24 saat beklediğini belirtmektedir. Bir diğer taktik ise karpuz emoji kullanımı göze çarpar. Karpuz emoji Filistin dayanışmasıyla eş anlamlı hâle gelmiştir. Karpuz görseli, İsrail’in 1967’deki Altı Gün Savaşı sırasında Gazze ve Batı Şeria’da Filistin bayrağının sergilenmesini suç saydığı döneme kadar uzanmaktadır. Filistinliler, bayrakla aynı beyaz, kırmızı, yeşil ve siyah renkleri taşıyan karpuzu yasağı delmek için kullanmaya başlamışlardır ve bugün karpuz emoji, Meta’nın radarından başarıyla geçmektedir. Son olarak, Instagram algoritmasının yüz içeren

paylaşımları artırma eğiliminde olması, yüz paylaşarak algoritmayı atlatma taktiğini de popüler bir yöntem haline gelmiştir. Bu konuda da iklim aktivisti Mikaela Loach, Filistin’le ilgili paylaşımlarında yüzünü göstermenin, Filistin’in kurtuluşuyla doğrudan bağlantılı görsellere kıyasla içeriğin daha geniş bir kitleye ulaşmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

Sonuç olarak, sosyal medyada başkalarının acılarının görsel temsilini sansürlemek bir diğer deyişle felaketleri “görünmez” hâle getirme çabası ifade özgürlüğü ve bilgi paylaşımı açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bu tür sansürler, çatışma bölgelerindeki insanların yaşadıklarını, seslerini, özetle varoluş ve kimlik mücadelelerini dünya ile paylaşımlarını engeller. Ancak bunu aşmak, gölgede bırakılmaya çalışılsa da gerçeği James Agee’nin ifadesiyle basitçe “varolanın acımasız aydınlığı”nı (the cruel radiance of what is) görmek ve göstermek mümkündür. Tüm bunlarla birlikte, mesele eninde sonunda bu şahitliğin sona ermesini dilemekle bitiyor. Bob Dylan’ın ünlü şarkısında şu sözlerle sorduğu gibi: “Yes ‘n’ how many deaths will it take till he knows that too many people have died?”⁷

6 Walton, Adele. “Social Media Users are Bypassing Censorship on Palestine” New Internationalist, <https://newint.org/social-media-censorship-palestine>.

7 Evet, daha kaç insan ölmeli ki bu kadarı da fazla diyebilsin?

Müslüman Dünyada Direnişin Sivil Yüzleri

BANGLADEŞ

Ayrımcılık Karşıtı Öğrenci Hareketi

Haziran 2024'te Dakka'da üniversite öğrencilerinin işsizliğe karşı kota sistemini hedefleyen protestolar kampüslere yayıldı. Sokağa çıkma yasağı ilan edildi ve protestolara katılan yüzlerce öğrenci öldürüldü. Protestolar sonucunda Başbakan Şeyh Hasina'nın 16 yıllık iktidarı sona erdi. Bu protestolar Anti-discrimination Students Movement olarak anıldı.

ABD

Üniversitelerde Öğrenci İntifadası

Amerika'da üniversite öğrencileri, Gazze'deki Siyonist rejimin soykırımını ve üniversitelerinin İsrail'i destekleyen şirketlerden el çekmesini talep ettikleri protestolar düzenledi. 17 Nisan'da New York'taki Columbia Üniversitesinde öğrencilerin kampüse çadır kurmasıyla başlayan protestolar Harvard, Yale, Texas, NYU, Kaliforniya ve Minnesota gibi pek çok üniversiteye yayıldı. Öğrenciler ve öğretim üyeleri şiddet, gözaltı ve okuldan uzaklaştırma gibi yaptırımlara rağmen, üniversiteler Siyonist işbirlikçilere karşı protestoya devam edeceklerini ikrar ettiler.

Banliyö İsyanları

27 Haziran 2023'te Paris banliyösünde Cezayir asıllı 17 yaşındaki Nahel'in Fransız polisi tarafından öldürülmesinden sonra Paris'te birinci ve ikinci kuşak göçmen kökenli ailelerin çocuklarının yeni bir isyan başlatmasına zemin oluşturdu. Göçmenlere yönelik ırkçı ve İslamofobik saldırılar ve ayrımcı politikalar da bu isyanların çıkış sebeplerini oluşturan sorunlardı. Halihazırda Fransa'da aşırı sağ söylemleri ve hükümetin göç yasası, Filistin destekçisi eylemlerle birlikte binlerce kişi tarafından protesto edilmeye devam ediyor.

Darbe Karşıtı Eylemler

Sudan'daki 2019 devrimin ve beraberinde gelen darbenin ülkedeki iç savaş ve sömürge sürecinin bir çıktısı olmasının yanında gençlerin ve kadınların öncü olduğu protestolar önemli bir sivil halk hareketi örneği olarak yer buldu. Ekim 2021'de Hartum ve diğer kentlerde binlerce insan darbe karşıtı protestolar düzenledi. Darbeden bu yana protestoları bastırma çabaları kapsamında güvenlik güçleri içinde çocuklar da olmak üzere onlarca insan öldürdü. 2022'de büyük bir sivil ayaklanmayla ülkedeki iç savaş, ekonomik sorunlar ve yolsuzluğa karşı eylemler gerçekleştirildi.

HİNDİSTAN

Göçmen Yasası Eylemleri

Müslüman göçmenlerin Vatandaşlık Yasası'nın kapsam dışında bırakılmasının ardından, 2019 yılında Hindistan'da bir grup üniversite öğrencisi tarafından başlatılan ülke genelindeki üniversitelere yayılan büyük protestolar düzenlendi. Yeni Delhi'de Jamia Millia Islamia Üniversitesi ve Uttar Pradeş'de Aligarh Müslüman Üniversitesindeki protestoların, sert müdahaleler ve polis şiddetiyle engellenmeye çalışılması, ülkenin birçok eyaletinde üniversite öğrencilerini ayaklandırdı. Protestolardan sonra artan İslamofobik uygulamalar, 2022 yılında başörtü yasağı getirilmesiyle devam etti ve üniversiteli Müslüman öğrenciler ve bilhassa kadınlar, bu yasağı protesto etti.

KEŞMİR

Öğrenci Eylemleri

2016'da Burhan Wani'nin Hindistan paramiliter güçler tarafından öldürülmesinden bu yana devam eden kitlesel ayaklanmaların ardından Pulwama'da üniversite öğrencilerinin başlattığı protestolar şiddetle bastırıldı. Bunun üzerine, Keşmirli öğrenciler hükümet baskısı ve polis şiddetine karşı başlattıkları protestolar sonucunda, 100'e yakın Keşmirli öldürüldü ve 15.000'den fazlası da Hindistan güçleri tarafından yaralandı. Hint askerlerinin kullandığı saçma atan silahlar 6.000'den fazla kişinin bir ya da iki gözünden yaralanmasına, bazılarının gözlerini kaybetmesine neden oldu. Bu olay ise dünyanın ilk "toplu körleştirmesi" (mass blindings) olarak anıldı. 2017 yılı Keşmir'de öğrenci ayaklanması yılı olarak adlandırıldı.

Adil Bir Bölüşüm: Müslüman Toplumlarda Sendikalaşma ve Toplu Pazarlık

Sayım Yorgun

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Müslüman toplumlarda, sendikal haklara ilişkin tartışmaların sınıf bağlamında yürütülmesi ve sınıf yapısına sahip bir toplumun İslami olmayacağı düşüncesinin ön plana çıkarılması, sendikal örgütlenme başta olmak üzere endüstri ilişkilerinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. İslami perspektiften bakıldığında bir yanda işçi ve işverenin eşit olduğunu, dolayısıyla devletin bu ilişkide tarafsız olması gerektiğini savunanlar bulunur. Diğer yanda çalışanların pazarlık gücünün yetersiz olduğunu, bu nedenle çalışanların örgütlenme hakkına sahip olmasının ve devletin güçsüzler lehine müdahalesinin gerekliliğini savunan görüşler mevcuttur. Bu tür tartışmalar sendikal örgütlenmeleri, toplu pazarlığı ve grevleri etkilemekte; ancak bu etkilerin ülkeler itibarıyla farklı düzeylerde olduğu görülmektedir.

İslam ülkelerinde sendikal örgütlenmenin düzeyi, toplu pazarlığın kapsamı ve grev sayıları daha adil bir bölüşüm düzeninin varlığı için önemlidir ve bu nedenle incelenmelidir. Bu makalede bazı İslam ülkeleri esas alınarak bu ülkelerdeki sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkı ve uygulamaları değerlendirilecektir.

Sendikal Örgütlenme

Batının ekonomik, sosyal ve siyasal şartlarının bir ürünü olan Sanayi Devrimi, yaşanan büyük dönüşümle birlikte sınıf temelli ve çatışmacı çalışma ilişkilerinin egemen olmasına yol açmıştır. Yeni üretim ve yönetim tekniklerinin uygulanması, bireysel ilişkilerden toplu ilişkilere geçiş sürecini tetiklemiş ve bu durum yeni ihtiyaçları gündeme getirmiştir. Sendikal örgütlenme de bu ihtiyaçlardan doğmuştur. İslam dünyasında çok eski tarihlerden itibaren başta esnaflar olmak üzere örgütlenmelerin olması, adil olmayan çalışma düzeninin ve haksızlığa yol açan işçi-işveren ilişkisinin İslami olamayacağı gerçeği; sendikal örgütlenme ihtiyacını İslam ülkelerinde de gündeme getirmiştir.

Sendikalara ilişkin tartışmalar değerlendirildiğinde İslam ülkelerinde sendikalara yönelik yasal düzenlemelerin yapıldığı, Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization-ILO) sözleşmelerinin bir kısmının kabul edildiği bilinmektedir. Ancak temelde sendika kavramının tartışılır olduğu, İslami esaslara uygunluğunun sorgulandığı görülmektedir. İslam ülkelerinin sömürge geçmişleri, bağımsızlık mücadeleleri ve sosyo-kültürel farklılıkları; örgütlenme

HAK-İŞ'in

düzenlediği

işçi grevi, 2024.

Kaynak: İhlas Haber Ajansı

dinamikleri üzerinde farklılıklar oluşturarak sendikaların tarihi gelişimini etkilemiştir. Hiç kuşkusuz ekonomik şartların etkisi oldukça belirleyici olmuş ve sanayileşen ülkelerde sendikal örgütlenme de yaşanmıştır.

Tablo 1'deki bazı İslam ülkelerinin sendikalaşma oranlarına bakıldığında birkaç husus ön plana çıkmaktadır. Birincisi, sendikalaşma oranlarının düşük olduğu ve takip edilebilecek düzeyde şeffaf verilerin olmadığıdır. Ayrıca, Kazakistan'ın en yüksek orana sahip olmasının sosyalist sistemden kalan etkilerden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Türkiye'nin, sendikal örgütlenmenin yaygınlığı ve etkisi açısından diğer İslam ülkeleriyle mukayese edildiğinde ön plana çıktığı görülmektedir. Türkiye'deki sendikal örgütlenme ve faaliyetlere yönelik eleştirilere rağmen sendikal örgütlenme; işçiler, memurlar ve işverenler arasında nispeten yaygındır. Ancak siyasi iktidarların sendikalar üzerindeki kontrol gücü bu etkiyi sınırlandırmaktadır.

Tablo 1. Bazı İslam Ülkelerinde Sendikalaşma Oranları

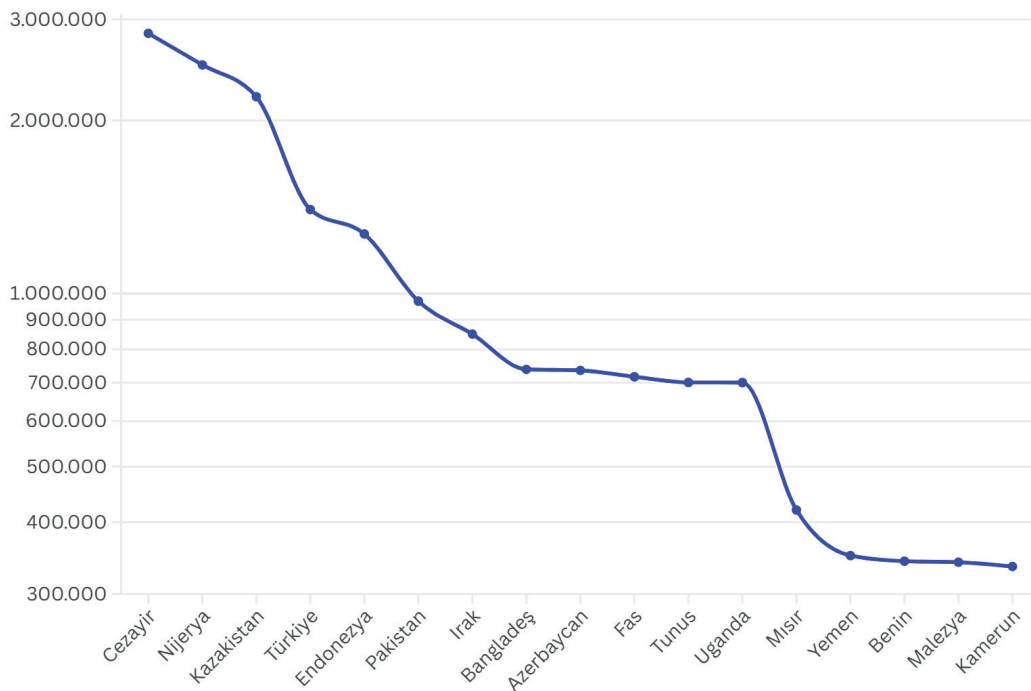
Ülkeler	Yıl	Oran
Pakistan	2016	%4,7
Endonezya	2019	%13
Malezya	2018	%8,7
Mısır	2010	%23,8
Tunus	2019	%38,1
Kazakistan	2017	%46,9
Türkiye	2024	%14,80 (Temmuz) ¹

Kaynak: QERY, Trade Unions Worldwide, <https://qery.no/trade-unions-worldwide/>

1 Bkz. <https://www.csgeb.gov.tr/media/95469/2024-temmuz-ayi-istatistigi.pdf>

Mısır ve İran'da görülen ilk sendikalaşma mücadeleleri 20. yüzyılda yaşanan milliyetçilik akımlarından ve işçilerin hak taleplerinden hareketle ortaya çıkmıştır. İran'da siyasi baskıların yoğunlaştığı yıllara kadar sendikaların etkili olduğu görülmektedir. Petrol zengini Körfez ülkelerindeki ekonomik yapının göçmen işgücüne dayanması ve sosyal yardımların fazlalığı sendikalaşma oranının düşük kalmasına yol açmıştır. Malezya gibi ülkelerde ekonomik gelişmenin ortaya çıkardığı sanayi işçisinin talepleri doğrultusunda sendikalaşma oranının nispeten yüksek olduğunu görüyoruz. İmalat, hizmetler ve kamu sektörlerinde yaşanan ekonomik gelişmeler sendikaların gelişimini olumlu etkilemiştir.

Sendikalaşma oranı nispeten iyi olan Endonezya'da milliyetçi mücadelelerin ve sanayi işçi sayısının yüksek olmasının etkisi öne çıkmaktadır. Tunus ve Fas başta olmak üzere milliyetçi mücadelelerin yaşandığı Kuzey Afrika ülkelerinde Avrupa ülkelerine kıyasla orta düzeyde sendikal yoğunluk mevcuttur. Buna karşın Körfez İş Birliği Konseyi ülkelerinde daha düşük sendikalaşma oranları mevcuttur.

Grafik 1. 2018 Yılı İtibariyle ITUC'a Üye İslam Ülkeleri Sendikalarının Bildirdiği Sendikalı İşçi Sayısı (350 Binden Fazla Üyesi Olanlar)

Kaynak: Yorgun, 2019, s. 1723

Grafik 1'de 350 binden fazla sendika üyesi olan ülkeler yer almaktadır ve sendikacılığı nispeten güçlü olan bu ülkeler diğerlerine nazaran sanayisi gelişmiş ülkelerdir. Bu ülkeler arasında Mısır ve Pakistan sendikal geçmişli eski olan ülkeler olarak yer almakta, Endonezya ve Türkiye geleceğe yönelik umut vadetmektedir (Yorgun, 2019, s. 1723). Bu verilerden de anlaşılacağı gibi sınırlı düzeyde sendikal örgütlenmenin varlığından bahsetmemiz mümkündür.

İslam sadece toplumdaki kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasından bahsetmemekte, aynı zamanda tüm nüfusa temel yaşam standardı hakkı vermektedir (Ahmad, 2011, s. 607). Al-Banna, işveren-işçi ilişkisinde "adalet"e vurgu yapmakta ve ona göre "adalet" sözcüğü, sendikaların temel amaçlarını kristalize etmektedir (Syed, 2008, s. 422). Bu yönüyle sömürülenlerin tepki göstermesi bir haktır, bu hakkını kullanan ve örgütlenen işçiler kınanamaz. Sendikaların temel amacı sosyal adalete ulaşmak ve sosyal politikaları etkin kılmaktır. Bu yönüyle

sendikalar, sadece üyeleri için değil, toplumdaki tüm kesimler arasında adil bir ilişkinin kurulması için mücadele etmektedir. İslam ülkelerinde sendikaların örgütlenmelerinin sınırlı düzeyde olması, etkilerinin de sınırlı düzeyde kalmasına yol açmaktadır.

Toplu Pazarlık

İşveren ve bireysel çalışan arasında yapılan tipik istihdam sözleşmelerinde taraflar eşit değildir. Çünkü işverenin pazarlık gücü genellikle daha yüksektir. Bu nedenle bireysel olarak pazarlık gücü zayıf olanların bir araya gelerek toplu sözleşme yapması bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, işçi için söz konusu olabileceği gibi işveren için de gereklidir.

İslam ülkelerinde toplu pazarlığa ilişkin uygulamalara bakıldığında birbirinden çok farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Türkiye’de serbest, grevli toplu pazarlık hakkına ilişkin ilk düzenleme 1961 Anayasası’nda yapılmıştır. Askeri vesayet altında hazırlanan 1961 Anayasası’nı takiben, 275 sayılı yasayla toplu pazarlık teminat altına alınmış, gönüllü ve serbest toplu pazarlık hakkı ile toplu iş sözleşmesi özerkliği yasalarda yer almış ve uygulanmıştır (Yorgun, 2023, s. 100). Türkiye’de toplu pazarlık hakkının anayasal teminat altında olmasına karşın toplu pazarlık kapsamındaki işçi oranı yaklaşık %9 civarındadır. Memurlara toplu iş sözleşmesi hakkı verilmiş, ancak bu hak grev hakkıyla birleştirilmemiştir. Bu durum; sendikaların mücadele gücünü kırmaktadır ve memurlar arasında yaşanan sendikal bölünme, sendikaları güçsüzleştirip sendikalar arası mücadeleye yol açmaktadır. Böylece hükümetler bu parçalanmış yapıdan yararlanmakta (Yorgun, 2011, s. 153) ve toplu pazarlığın etkisi sınırlı düzeyde kalmaktadır.

Pakistan’da uygulanan süreç incelendiğinde gizli oylamayla seçilen kayıtlı sendikalara toplu pazarlık hakkının verildiğini görüyoruz. Malezya’da sendikaların işveren tarafından tanınma zorunluluğu vardır ve kamu çalışanlarının toplu iş sözleşmesi hakkı bulunmamaktadır; buna karşın çalışma şartlarına yönelik görüşme hakları bulunur. Endonezya’da sendikalar toplu iş sözleşmesi yapabiliyor ancak bu yetki federasyon ve konfederasyonlara verilmemiştir (Yorgun, 2019, s. 1726). Açıklamalardan anlaşılacağı gibi İslam ülkelerinde toplu pazarlığın etkin olmaması çalışanların hak kayıplarına yol açmaktadır.

“

Sendikaların temel amacı sosyal adalete ulaşmak ve sosyal politikaları etkin kılmaktır. Bu yönüyle sendikalar, sadece üyeleri için değil, toplumdaki tüm kesimler arasında adil bir ilişkinin kurulması için mücadele etmektedir.

”

İstanbul, Fatih'te düzenlenen asgarî ücreti ve ekonomi politikalarını protesto, 2023.

Kaynak: Eğitim İlke-Sen (İlkeli Eğitim ve Bilim Çalışanları Dayanışma Sendikası)

Sendikalaşma oranının nispeten düşük olduğu İslam ülkelerinde genel olarak toplu pazarlık konusunda da çok ilerleme kaydedilmediği anlaşılmaktadır. Toplu pazarlık, ilgili ülkelerde gelişmeyi engelleyen, maliyeti artıran, iş yerlerinde çatışma yaratan ve yeterince tercih edilmeyen bir sistem olarak görülmektedir (Yorgun, 2019, s. 1728). Bu bakış açısı toplu pazarlık sistemini olumsuz etkilemekle birlikte gelir dağılımını bozmakta ve gelir dağılımı bozuk ülkeler arasında İslami ülkelerin olmasının tesadüf olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Grev

Grevi hak olarak gören ve çalışanlarına bu hakkı tanıyan İslam ülkelerine bakıldığında çok parlak bir tablo ortaya çıkmıyor. Sınırlı düzeyde sendikal hakların verildiği bu ülkelerde grev hakkı daha da sınırlandırılarak ülkelerin önemli bir kısmında bu hakkın kullanılması adeta imkansız hale gelmiştir. Mesela Malezya'da çalışanların grev hakkı var, ancak önceden ihbarda bulunma ve grev oylaması gibi kısıtlamalar getirilmiş ve Çalışma Bakanına grev

sürecine müdahale etme yetkisi verilmiş. Mısır'da işçiler erken sayılacak bir dönemde grev yapmaya başlamış, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında ekonomik şartları iyileştirmek için Mısırlı işçiler; grevler yapmışlar, ancak 1962-1986 yıllarında grev yapmak yasaklanmış ve zorunlu tahkim uygulanmıştır. Pakistan'da grev hakkı, temel hak olarak kabul edilmediği için grevlerin haksız bir emek eylemi olarak kabul edilmesi olumsuz eğilimi güçlenmektedir. 30 günden uzun süren grevler yasaklanabiliyor ve hükümet tek taraflı olarak tahkim zorunluluğu getirilebiliyor, bu nedenle Pakistan'da da etkin grev hakkında bahsetmek mümkün değildir (Yorgun, 2019, s. 1726-1730).

İslami açıdan bakıldığında işçilerin meşru haklarını talep etmeleri ve haklarının verilmemesi durumunda, haksızlığa karşı grev veya toplu eylem yapma hakkı vardır (ILC, 2022). İslam, grev hakkını belirli sınırlarla adaletsizliği ortadan kaldırmanın bir yolu olarak kabul eder ve bu sınırları aşanlara hoşgörü göstermez (Kur'an 2:190) (Ahmad, 2011, s. 606). İşçi ve işveren taraflarının eşit şartlarda müzakere etmesini sağlamak devletin temel görevi olarak kabul edilmektedir. Adil

“

İslami açıdan bakıldığında işçilerin meşru haklarını talep etmeleri ve haklarının verilmemesi durumunda, haksızlığa karşı grev veya toplu eylem yapma hakkı vardır.

”

gelir dağılımı için sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev haklarının verilmiş olması temel insan hakkının gereği görülmektedir. Ancak başka nedenlerle de birlikte Müslümanlar arasında gelir eşitsizliğinin artmış olması, yoksulluğun yaygınlaşması ve çatışmaların artması hiç kuşkusuz demokratik hakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Sonuç

İslam ülkelerinde sendikaların özgürce faaliyette bulunamadıklarını, sisteme muhalefet etme kapasitelerinin sınırlı olduğunu, sendikalaşma oranlarının gerçeği yansıtmadıklarını ve devletin kontrolü altında sendikaların varlıklarını sürdürdüklerini ifade etmek mümkündür.

İslam ülkelerinde iktidarların sendikalara şüpheli yaklaşımları, sendika özerkliğinin sınırlandırılmasına ve dolayısıyla sınırlı sendikal faaliyetlere neden olmaktadır. İslam ülkelerinde özellikle geç sanayileşme, ekonomik gerilik zincirinin kırılmaması, doğal kaynakların sömürülmesi ve otoriter rejimlerin kurulması nedeniyle sendikal hakların yeterince etkili olamadığı da görülmektedir.

İslam dininin bireysel ve kolektif haklar konusunda baskı yapan bir din olmamasına karşın;

Müslümanların yaşadıkları ülke ve coğrafyalarda kolektif haklar üzerinde var olan baskının hükûmetlerden, yöneticilerden, işverenlerden kaynaklandığını görmekteyiz (Yorgun, 2020, s. 318). Müslüman toplumlarda kapitalist ekonomik sistemin uygulandığı, serbest piyasanın hâkim olduğu, rekabetin sınırsız olduğu, müdahalenin reddedildiği liberal bir anlayışın yaygın olduğunu belirtmek gerekir. Kapitalist sistemin İslam esaslarına ne kadar uygun olduğunu tartışmak yerine, İslami olmayan ekonomik sistemin yarattığı yoksulluk ve sömürüye karşı mücadele eden sendikal örgütlenmenin Müslümanlar tarafından tartışılması ciddi bir çelişkidir.

Hem İslam'ın hem de sendikaların temel amacı adalettir. İslami değerlere uygun olan iş sözleşmeleri adalet ilkesini de içinde barındırmalıdır. İşçi-işveren ilişkilerinde hukuki eşitliğe sahip olmalarına rağmen, pratikte işçi ve işverenin pazarlık gücünün eşit olmaması çoğu zaman çalışanların işverenin dayattığı koşulları kabul etmesine neden olmaktadır. Bu gerçekler göz önünde bulundurulduğunda İslam toplumlarında işçi örgütlenmesi, toplu sözleşme ve grev hakkının ayrıntılı analizlerinin yapılması ve başta sendikal örgütlenme olmak üzere endüstri ilişkilerinin geliştirilmesi için uygun çevresel şartların oluşturulması gerekmektedir.

Kuzey Makedonya'da Sivil Alanın Sivilleşmesi: Devlet, Uluslararası Ağlar ve Kültürel Var Olma

Sevba Abdula

Başkan, Balkan Studies Foundation

Avrupa merkezci dünya ve düşünce tarihi siyaset, devlet, toplum, birey gibi konularda Antik Yunan-Roma-Aydınlanma ve modern dönemi bir izlek etrafında inceler. Sivil toplum literatürü de bundan ayrı bir kader izlemeyerek literatürü Aristo'ya kadar dayandırmıştır. Ancak 17. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da gelişen modern devlet ve burjuvazinin modern sivil toplum düşüncesini ve olgusunu geliştirdiği ve 2000'lerde demokratik rejimlerin olmazsa olmaz bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Sivil topluma dair herkesin uzlaştığı bir tanımın varlığı mümkün gözükme de kabaca sivil toplumun, ortak hedef ve çıkarları desteklemeyi amaçlayan, aile, iş sektörü, siyasi partiler ve devlet arasındaki alanda yer alan tüm sivil dernek, örgüt ve ağ biçimlerini kapsadığı ifade edilebilir (Kacarska, 2011, s. 72).

Balkanlar, Batı Avrupa dışı toplumlar gibi, sivil toplumu büyük oranda jakoben bir yaklaşımla inşa etmeye çalıştı. Uzun 19. yüzyıl, savaşlarla dolu 20. yüzyıl, kralıklar, meşrutî monarşiler, komünist devletler ve en nihayetinde demokratik rejimlere dönüşen 11 farklı ulus-devlet, birçok farklı yapı üreterek çeşitli sivil toplum formları ortaya koydu. Sivil toplumun inşası, özellikle 1990 sonrası bölgenin demokratikleşmesiyle birlikte en önemli gündemlerden biri haline dönüştü. Bu de facto durum, 2000'li yıllardaki Avrupalılaşma süreciyle zirveye ulaştı. Bölge, geçiş sürecini

yönetmeye çalışırken devlet dışı örgütlenmelerle sivil toplum alanını da oluşturmaya çalıştı. Ancak geç modernleşme, etkin olmayan piyasa, verimli çalışmayan bürokrasinin ürettiği devlet, toplum ve birey modelinin güçlü bir sivil toplum alanını tepeden inme bir şekilde gelebilmesi pek mümkün görünmüyordu. Demokratikleşme ve Avrupalılaşma gibi çağdaş değerlere pusula olarak sarılan Balkan toplumlarının bu süreçte siyasal partilere bağımlı, uluslararası örgütlere angaje, toplumsal cemaatlere içkin sivil toplum formlar ürettiği ve sivil alanı sivilleştirmede büyük zorluklar yaşadığı söylemek mümkündür.

Kuzey Makedonya'da Sivil Toplum Tecrübesi

Nüfusun yapısı, stratejik konumu, tarihi ve ihtilaflarıyla Balkanları en güzel resmeden ülkelerin başında Kuzey Makedonya gelir. 1918 sonrası Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı, 1945 sonrası Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyeti olan ve 1991 yılında bağımsızlığını elden eden ülke, demokratikleşme ve AB süreciyle Batı Avrupa devlet, toplum, siyaset, birey modelini benimsemiştir. Ülkenin etnik, dinî ve kültürel çeşitlilik içeren heterojen nüfus yapısı çatışma, istikrarsızlık ve başarısız devlet formunu üretirken, 2001 ve

Makedonya'da eylemler, 2015.

Kaynak: Boris Grdanoski, AP Photo

2017'deki anayasal reformlar ve AB normlarının baskısıyla kararlı ve düzenli bir yapıya doğru ilerlemiştir. Sivil toplum alanının inşa edilmesi, düzenlenmesi ve organize edilmesi tüm bu sınırlılıklar ve çözümler çerçevesinde gerçekleşebilmiştir.

Kuzey Makedonya tarihinde ilk sivil toplum örgütü 1941 yılında bir spor derneği olarak tescil edilmiştir. Merkezi sicilin kamuya açık listesine göre, Mayıs 2023'e kadar Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde toplam 14.985 sivil kuruluş veya sivil topluluk kayıtlıdır. Bunların %53,72'si aktiftir ve aktif kuruluşların en büyük yüzdesi, yani %41,59'u, faaliyetlerini Üsküp şehrinde yürütmektedir. Kuzey Makedonya'da çeşitli sivil toplumların kurulmasında, Hırvatistan, Bosna ve Kosova'da olduğu gibi, 1990-2001 arasında bölgede yaşanan savaşların ve silahlı çatışmaların etkisi büyüktür. Bu dönemde birçok insani yardım kuruluşunun kurulması, bu etkiyi daha belirgin hale getirmiştir.

Kuzey Makedonya modern devletin zorunlu kıldığı egemen bir etnik grubun devlet iktidarını yönetmesi sürecine sahip olmadığından, 21. yüzyılın ilk çeyreğine kadar düzenli ve kararlı bir devlet ve toplum modeli üretememiştir. Bu sistemik kriz, sivil toplumu da büyük oranda etkilemiştir. Modern devletin inşa edilememesi, kamusal alana dair bilincin yerleşememesi,

sivil toplumun özerkliği, finansmanı ve uluslararası ağlarla irtibatlarının sağlıklı bir zeminde gelişemesine neden olmuştur. Bu bağlamda, sivil alanın sivilleşememesi; siyasal partiler tarafından yönlendirilen, uluslararası ağlar ve örgütler tarafından çeşitli amaç ve hedefler doğrultusunda şekillendirilen, kapalı cemaatlere hukuki çerçeve sağlayan birçok çarpık formun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Trajkovski, 1990 sonrası Kuzey Makedonya'daki sivil toplum algısını iki döneme ayırmaktadır. İlk dönem olan 1990'dan 2001'e kadar sivil toplum, devlet karşıtı bir unsur olarak algılanırken, 2001'den günümüze kadar olan ikinci dönemde sivil toplum devletle işbirliği yapan bir unsur olarak algılanmaktadır. Trajkovski, ikinci dönemi ise 2001-2008, 2008-2017 ve 2017'den günümüze olmak üzere üç alt döneme ayırmaktadır. İlk alt dönemin özelliği, devletin sivil toplum sektörünü kamu politikalarının tasarlanması ve uygulanmasında bir ortak olarak görmeye başlamasıdır. Bu dönemde, devletin sivil toplum kuruluşlarına sağladığı mali, yasal ve kurumsal yardımlar artmıştır. Giderek daha fazla sivil toplum kuruluşu, devletten mali destek almaya başlamış; sosyal bakım ve hizmetler, yolsuzlukla mücadele, çevre sorunları, insan ve azınlık haklarının korunması, cinsiyet eşitliği, mülteciler, insani yardım faaliyetleri ve ademi merkeziyetçilik sürecine destek alanlarında

Tablo 1. Kuzey Makedonya’da Yasal Yapılarına Göre Kayıtlı Sivil Toplum Kuruluşlarının Toplam Sayısı

Yıl	Sosyal-İnsani Dernekler	Spor Derneği	Kültür Derneği	Meslek Birliği	Ekoloji Derneği	Vakıflar	Diğer Sosyal Kuruluşlar, Vakıflar ve Dernekler	Toplam Dernek Sayısı
2013	2	7	9	1	4	4	202	229
2014	2	9	6	1	1	8	225	252
2015	0	11	8	1	1	3	173	197
2016	2	3	3	2	1	1	204	216
2017	0	3	5	5	0	8	263	284
2018	1	11	3	3	3	4	282	307
2019	1	2	4	1	1	8	329	346
2020	1	3	3	0	1	2	250	260
2021	3	5	3	0	1	7	271	290
2022	3	4	8	2	3	11	355	386
2023	0	5	1	3	2	3	178	192
Toplam	15	63	53	19	18	59	2732	2959

Kaynak: Kajoli Bujar & Rama Arifton, 2024, s. 13

kaydedilmiştir. 2008-2017 arası dönemde ise iktidarda bulunan siyasal partinin, sivil toplum örgütlerine bağımlılığını artırması ve uluslararası ağlardan biri olan Açık Toplum ve Soros Vakıflarının mevcut iktidara karşı protestoları organize etmesi, farklı bir dönem üretmiştir. “De-Soroslaştırma” olarak da adlandırılan dönemde, mevcut iktidarın yenik düşmesiyle 2017 sonrası dönemde sivil toplum örgütlenmesinin merkezinde AB ve uluslararası örgütlerin etkisi ve fonlaması yer almış; demokrasi, insan hakları, kadın hakları, çevre ve iklim değişikliği, dijitalleşme gibi alanlar öne çıkmıştır.

Müslümanlar, Sivil Toplumun İmkanları ve Formları

Balkan Müslümanları, 1918-1930’ların ilk yarısı dışarda tutulursa, 2000’lere kadar kamusal alan ve örgütlenmelerin dışında kalmışlardı. Osmanlı sonrası meşruti monarşi dönemlerinde örgütlenmeler görülmekteyken, meclislerin feshedilmesiyle birlikte baskı

artmıştır.1945-1990 arasında ise komünist rejimlerde kamusal hayatın dışında evlere hapsedildiklerini ve büyük bir gözetim altında varlıklarını sürdürdüklerini gözlemliyoruz. 1990’lar demokratikleşmeyi getirmiş olsa da bölge Müslümanları 2001’e kadar savaşın ve silahlı çatışmaların gölgesinde, sivil toplum fikrini ancak insani yardım kuruluşlarıyla özdeşleştirebilmişlerdir. 2001 sonrası, ülkelerin AB süreci, kamusal alanda örgütlenmeyi, görünür olmayı ve kamusal yarara dair bilinç geliştirmeyi mümkün kılmıştır. Büyük bir motivasyon ve hevesle kültür, sanat, eğitim, insani yardım ve dinî eğitim gibi alanlarda sivil toplum örgütlenmeleri ortaya çıkmıştır. Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Bulgaristan, Kosova ve Yunanistan örnekleri, birbirinden farklı deneyimler üretmiş olsa da ortak izlekler olarak; devletle ilişkilerin yönetimi, kaynak oluşturma stratejilerinde tecrübesizlik, hesap verilebilir kurumsal yapıların ve kültürlerin oluşturulmasında yetersizlik gibi süreçlerle karşı karşıya kalmışlardır. Aynı şekilde, nitelikli insan gücünün eksikliği ve ulus devletlerin büyük oranda “öteki” olarak kurguladıkları toplumsal gruba ait olan

El Hilal Derneğinin yardım faaliyetleri, 2023.

Kaynak: Organizata Humanitare El Hilal

Müslümanlar, üst kültüre ait sorunlar ve çözümlerle ilgilenen örgütlenmelerden ziyade, devletin bu gruba dair hizmet sunmadığı eğitim, kültür, insani yardım gibi temel alanlarda örgütlenebilmişlerdir. Demokratikleşmeyle birlikte dinin kamusal alanda var olması, cemaatlerin STK'laşmasına neden olduğu gibi, dünya cari kültürü ve açık toplum süreci sonucunda İslam dünyasından gelen birçok cemaati de bu alanda örgütlenebilmesine imkan sağlamıştır.

Kuzey Makedonya Müslümanlarının sivil toplum alanında var olması ve örgütlenmesi, Balkan Müslümanlarının süreçlerine benzerken, ülkedeki hâkim grup olan Makedon sivil toplumların gelişim süreçlerinden farklılık göstermektedir. Makedon Ortodoks Hristiyan gruplar, seküler Arnavutlar ve diğer etnik gruplar, AB ve devlet iktidarının fonları ve desteğiyle kurumsallaşmayı gerçekleştirmişlerdir. Uzun yıllar devletin kayıtsız kaldığı toplumsal grupların başında gelen ve sistemin dışında kalmanın getirdiği alt gelir grubunda yer alan Müslümanlar ise yüksek eğitimden uzak kalma, kültür ve dilin yok olma tehdidi gibi sorunları çözebilmek için örgütlenmişlerdir. Bu bağlamda, Müslüman sivil toplum örgütleri, devletin veya hükümetin kamusal alanda tüm vatandaşlarını etkileyen ekonomi, dış politika, sağlık ve eğitim politikalarını etkileme, eleştirme ve politika savunuculuğa yapma gibi sivil alandan beklenen eylemlerden doğal olarak uzak kalmışlardır.

Ülkenin siyasal gündemini etnik sorunlar şekillendirdiği gibi, sivil alanı da büyük oranda biçimlendirmiştir. Uluslararası ağların dışında kalan sivil toplum örgütlerinin ekseriyeti; etnisite, kimlik, kültür ve gelenek gibi aidiyetler üzerinden sivil toplum örgütleri inşa etmişlerdir. Müslümanların sorunlarına çözüm üreten sivil toplum örgütleri olarak bilinen Makedonya Türk Sivil Toplum Teşkilatları Birliği, İslam Gençlik Forumu, Merhamet, Adeksam, El-Hilal Derneği gibi kuruluşlar, büyük oranda devlet tarafından desteklenmedikleri gibi, devletin hizmet sunmadığı veya yetersiz imkanlarla sorunları çözmeye çalıştığı alanlarda var olmaya ve hizmet sunmaya çalışmışlardır. Türk, Arnavut ve diğer birçok sivil toplum örgütü; eğitim, kültür ve insani yardım alanlarında, ülke içi diasporadan ve özellikle Türkiye başta olmak üzere birçok İslam ülkesinden temin ettiği fonlarla ilgili konular için projeler yürütmüşlerdir.

Son 35 yılda Kuzey Makedonya'nın ürettiği devlet ve toplum modelinin sivil alanı, gelişmiş demokrasilerin sivil alanına yeterince yaklaşmadı. Bu sürecin geldikleri, ülkenin siyasal partilere, uluslararası ağlara ve dini yapılara gereğinden fazla bağımlılığı üretmiştir.

Orta Asya'nın Demokrasi Adasında Sivil Toplum: Kırgızistan

Azamat Arpachiev

Araştırma Birimi Koordinatörü, Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu

Modern anlamda Kırgız sivil toplumunun oluşması, Kırgızistan'ın bağımsızlık kazanması ve sonrasında gelişen siyasi evrimle doğrudan ilişkilidir. Sovyetler döneminde Moskova'nın birlik üyesi ülkelere anayasa tarafından verilen bazı konularda yerel özellikleri gözeterek bağımsız hareket etme hakkını tanımaması; yerel halkın dil, kültür ve dinini belli sınırlar içinde bile yaşamasına karşı tavrı zaman zaman patlak veren protestolara neden olmuştur. Fakat bunun gibi olayların kısa sürede zor kullanılarak bastırılması normalleşmiştir. 1985 nisanında ilan edilen "perestroyka" birlik ülkelerinin canlanma ve Moskova'dan bağımsızlaşma iddialarının ortaya çıkmasında bir başlangıç noktası olmuştur. Bu konuda öncü rolü Orta Asya ülkelerine göre daha bağımsız ve gelişmiş olan üç Baltık devleti Letonya, Litvanya ve Estonya üstlenmiş; perestroyka döneminde bu ülkelerde çok sayıda komünizm karşıtı gayri resmi örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Letonya Halk Meydanı (Latvijas Tautas Fronte, LTF), Estonya Halk Meydanı (Eestimaa Rahvarinne) ve Litvanya "Sayidus-Harekat" (Lietuvos Sąjūdis) bloklarına öncülük eden birçok örgüt açıkça komünist rejime karşı ayaklanmaya başlamıştı.

Bu dalga Sovyetlerin genelinde olduğu gibi Kırgız gençlerini de etkilemiştir. Kırgızistan'da kolektif

protesto inisiyatifinin toplumun genç kesiminden başlamasının ana tetikleyicisi daha 1920'lerde ortaya çıkan ve hükümet tarafından bilindiği halde göz yumulan konut sorunu olmuştur. Çünkü 1920'lerden itibaren Kırgız gençlerinin taşradan şehirlere doğru göç akımı olmasına rağmen onların konut edinme sorunlarına çözüm yolu önerilmemiş ve dışlanmaya maruz kalmışlardır. Kendilerine ev yapmak için arsa talebinde bulunan gençler, yerel makamlardaki kadroların ayrımcı siyaseti nedeniyle görmezden geliniyordu. Dışarıdan, özellikle Rusya'dan Sovyet Kırgızistan'a gelen diğer milletlerden insanlara hemen konut tahsil ediliyor ve Kırgız gençleri onların kiraya verdiği gecekondu mekânlarda barınmak zorunda bırakılıyordu. Bu sorun kendi vatanında ikinci sınıf muamelesi gören Kırgız gençlerinin 1989 yılının nisan-haziran aylarında başkent çevresindeki tarım alanlarına el koymaları ve buralarda konut inşaatına başlamalarıyla doruk noktasına ulaşmış oldu. Komünist hükümetinin onların bu yasadışı eylemini durdurmaya yönelik baskısı ise sosyal sorunun bağımsızlık mücadelesine dönüşmesine neden olmuştur. Devlet baskısına karşı toplu hareket etmeyi amaçlayan gençler 1990 yılının Haziran ayında Aşar sivil ve siyasi hareketi etrafında birleşerek modern Kırgızistan tarihinin ilk sivil toplum eylemini gerçekleştirdi (Чоротегин, 2015).

Kırgızistan'da toplumsal uyanışın önderliğini Cengiz Aytmatov, Tügalbay Sıdıkbekov, Kazat Akmatov, Keneş Cusupov gibi yazarlar; Tölömüş Okeyev, Bolot Şamşıyev, Dooronbek Sadırbayev gibi yönetmenler yani aydın kesim üstlenmiş ve aktif olarak destek vermişlerdir. 3 Haziran 1989'da kurulduğu ilan edilen Kırgızistan Genç Tarihçiler Cemiyeti'nin ilk toplantı mekanının Kırgızistan Yazarlar Birliği'nin toplantı salonu olması ve görevi gereği Moskova'da bulunan Cengiz Aytmatov'un dolaylı olarak destek vermesi de yukarıdaki tezimizi kanıtlamaktadır (Чоротегин, 2015). Kırgızistan sivil toplum örgütlenmesinin bir üst seviyeye taşınması ise tüm gayriresmi örgütlenmeleri kendi kapsamına alan Kırgızistan Demokrasi Hareketinin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. 1990-1991 yıllarında bağımsız Kırgızistan'ın temellerini atmada büyük katkısı olan Kırgızistan Demokrasi Hareketi bugüne kadar kurulan ve halen siyasette etkili çok sayıda siyasi partinin çıkış merkezi olmuştur. Daha doğuşunda edindiği bu siyasi ve muhalefet rengini günümüz sivil toplum kuruluşlarında da izlemek mümkündür (Курманов, 2004, s. 8-9).

İthal-Yerli Tartışması

Bilindiği üzere Kırgızistan bağımsızlığına Sovyetlerin parçalanması neticesinde kavuşmuş ve ülkedeki sivil inisiyatif kökenli kuruluşlar, birlik ve hareketler Rusların daha üstün olduğu rejime ve komünizme karşı direnmek amacıyla kurulmuştur. Küresel ideolojiler rekabetinde SSCB'nin, sonuçta sosyalizmin, yenik düşmesini ayakta alkışlayan Amerika başta olmak üzere Batı ülkeleri, bağımsızlığını daha dün kazanan post-Sovyet ülkelere demokrasi ve pazar ekonomisi dersleri vermeye seferberlik ilan etmişlerdir.

Sözü geçen ülkelerin demokrasi değerlerini benimseyen ve bu alanda faaliyet yürütme niyetinde olan kuruluşlara finansal ve teknik yönde desteklerde bulunmaları sayesinde 1993'ten itibaren Kırgızistan'da tamamen Batı ülkeleri tarafından finanse edilen sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. En büyük hibe sağlayıcılar Amerikan Kalkınma Ajansı, Counterpart Consortium, Amerikan Hukukçular Derneği, Milli Demokrasi Enstitüsü gibi kurumlar olmuş ve 1996-1999 yıllar aralığında Kırgızistan'daki sivil toplum inisiyatiflerine sağlanan finansal destek doruk noktasına ulaşmıştır (Жусупов, 2008, s. 42). Finansal destek sayesinde bu dönemde çok

Kırgızistan'daki parlamento oylamasının sonuçlarına karşı düzenlenen eylem, 2020.

Kaynak: Vladimir Voronin, AP Photo

sayıda sivil toplum kuruluşunun resmî olarak faaliyete başladığını görebiliriz. Sonraki senelerde ise sivil toplum kuruluşlarının sayılarındaki büyüme eğilimi istikrarlı olarak artmaya devam eder. 1994 yılı verilerine göre Kırgızistan’da 14 siyasi parti, 10 sivil hareket ve 800’den fazla sivil toplum örgütü resmî olarak faaliyet yürütmekteydi. Bağımsızlığın ilk yıllarındaki sivil toplum kuruluşlarının genel özelliği olarak büyük çoğunluğunun insani yardım amaçlı kurulmasıdır (Бектанова, 2016). 2006’dan sonraki 10 yıl içindeki verilere göre bu sayılar kat ve kat artarak 8000’ine ulaşmıştır. Bu sayı dönemin Orta Asya ülkeleri arasında en yüksek göstergedir (Jailobaeva, 2013). Fakat sayıdaki artışın tek sebebi yurtdışı kaynakların sağladığı teknik ve finansal destek değildir. Sovyet sonrası egemen hükümetin toplumdaki demokratik değişimleri desteklemesi ve daha bağımsızlığın ilk aylarında “Sivil Toplum Örgütleri” ve “Din ve Dini Örgütlenme Özgürlüğü” hakkında yasaları kabul ederek yürürlüğe koyması da sivil toplum alanının gelişmesinin önündeki engelleri kaldırmıştır (Бектанова, 2016).

Sivil toplum kuruluşlarının resmî ruhsatı ve faaliyetiyle ilgili yasal mevzuat zamanın ihtiyaçlarına göre güncellenerek geliştirilmeye devam etmektedir. Bütün bu destekler sayesinde sosyal sorunlar, eğitim ve insan hakları başta olmak üzere nice alandaki sivil toplum çalışmaları nedeniyle sivil toplum kuruluşlarına gayri resmî olarak “üçüncü sektör” ifadesi kullanılmaya başlamıştır (Жусупов, 2008, s. 43). 22 Kasım 2011 verilerine göre ülkede kâr amacı gütmeyen toplam kuruluş sayısı 16.262’di ve bunların 4623’ü birlikler, 3199 vakıf, 5659’u kuruluş, 690’u

dernek ve 2091’i diğer türden örgütlerden oluşmaktaydı (Фирдоус, 2015, s. 122). Son güncel bilgi olan 2023’e göre toplam sayı 29.130’a ulaşmıştır. Bunlardan 10.313’ü birlikler, 7504’ü vakıf, 11.313’ü ise diğer türden kuruluşlardır (24.KG, 2023).

Sivil Toplum Örgütlerinin Sorunları

Finansal Kaynak

1990’dan günümüze Kırgızistan sivil toplumu inşili çıkışlı bir süreç geçirmiş, belli olaylar neticesinde Kırgız toplumuna has özellikler edinmiştir. Kırgızistan’da sivil toplum geçmişte olduğu gibi bugünlere de sorunlarından tamamen arınmış değildir. Özellikle yurtdışı kaynakları sayesinde kurulan sivil toplum örgütlerinin ana sorunu finansal sorundur. Bir taraftan ise ülkede banka sektörünün henüz gelişmekte olması nedeniyle sivil toplum kuruluşlarının dışarıdan aldıkları kaynakları tam ve şeffaf olarak kontrol etmek mümkün değildir. 2005 yılı verilerine göre sivil toplum örgüt kaynaklarının %64’ü uluslararası kuruluşların sağladığı hibelerden oluşmaktadır (Jailobaeva, 2013).

Tablo 1’den de görebileceğimiz gibi kişisel bağışlar %9, yerel hibeler %4, iş dünyası bağış oranı ise ancak %3’ünü karşılamaktadır; başka bir ifadeyle kaynakların üçte ikisine tekabül eden dış kaynaklar kesilince bir sivil toplum örgütünün devam etme ihtimali çok düşüktür. Ancak bu konuda, 2005 verilerinden daha güncel bir veri ne yazık ki bulunmamaktadır.

Tablo 1. Kırgızistan Sivil Toplum Gelir Kaynağının Dağılımı

Gelir Kaynağı	Toplam Kaynak İçinde Oranı
Uluslararası hibeler	%64
Kişisel bağışlar	%9
Döner sermaye	%8
Üyelik ücretleri	%8
Yerel hibeler	%4
İş dünyası bağışları	%3
Devlet desteği/hibeler	%2
Diğer	%2

Kaynak: Jailobaeva, 2013

Yerel desteğin bu kadar zayıf olmasının ilk nedeni kalkınmakta olan ekonominin getirdiği şartlardır. İkinci nedenin ise bazı Batı destekli sivil toplum örgütlerinin, Kırgız toplumunun dinî ve toplumsal değerleriyle çelişen eşcinsellik gibi konuları öne çıkarmaları ve uluslararası alanda Kırgızistan'ı negatif yönleriyle temsil etmesinden kaynaklandığı düşünülebilir.

Sivil toplum kuruluşlarının yabancı kaynaklarla beslenmesinin diğer bir olumsuz etkisi ise finansal desteği sağlayan yabancı kurumun desteklediği sivil toplum örgütünü yerel çapta hükümete karşı baskı aracı ve lobi faaliyetleri için kullanmasıdır. Bunun en iyi örneği ABD ve Kırgızistan arasındaki krizde görülmüştür.

2010 yılında Kırgızistan'da iktidar değişimi sırasında oluşan iktidar boşluğu sebebiyle ortaya çıkan etnik çatışmada "etnik nefreti kışkırtma", "kitlesele düzensizliği örgütleme" ve "devlet yetkilisini (polis) öldürme" suçundan ömür boyu hapis cezasına çarptırılan mahkûma 2015 yılında ABD Dışışleri Bakanlığı tarafından insan hakları ödülü verilmiştir (Мотинев, 2015).

Kırgız Hükümeti, ABD'nin bu adımını Kırgızistan toplumunun birliğine tehdit oluşturabilir gerekçesiyle 1993 yılında AB'yle iş birliği amacıyla yapılan anlaşmayı 21 Temmuz 2015'te tek taraflı olarak feshetmiştir (Правительство Кыргызской Республики, 2015). ABD Bişkek Büyükelçiliği, 23 Temmuz 2015 tarihinde yayınlayan resmî bildirisinde "ABD'nin 1993 yılından itibaren Kırgızistan'ın demokrasi geçişi sürecini desteklemek üzere toplamda 2 milyar dolar yardım sağladığını ve bu kararın ülkede halen yürütölmekte olan projelerin durmasına neden olacağını" belirtilmiştir (Посольство США в Кыргызской Республике, 2015). Konuyla ilgili bir sonraki bildirisinde buna ek olarak özellikle devlet kurumlarını güçlendirmek, sivil toplumun kurumsallaşması, devlet tarafından alınan kararların halka açıklığı alanında desteklenen bütün projeleri sıralamışlardır (Посольство США в Кыргызской Республике, 2015).

Rusya Etkisi

İkinci bir sorun ise Kırgızistan'a komşu ve stratejik ortak ölkelerin sivil toplum politikaları ve onlara

**Kırgızistan
sivil toplum
örgütlenmesinin
bir üst seviyeye
taşınması tüm
gayriresmi
örgütlenmeleri
kendi kapsamına
alan Kırgızistan
Demokrasi Hareketinin
kurulmasıyla
gerçekleşmiştir.**

Kırgızistan'da ifade ve medya özgürlüğünü destekleyen eylem yürüyüşünde "İfade özgürlüğünü savunun!" yazılı pankart, 2022.

Kaynak: Aibek Biybosunov, RFE/RL

tanıdıkları özgürlük seviyesindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Sovyet'in yıkılmasıyla bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleri dışarıya sergilediği temsili demokrasi imajlarına rağmen büyük oranda otoriter yönetim biçimine devam etmişlerdir. Bu ülkelerin sivil toplum kuruluşlarına, özellikle muhalif görüşlülere zor kullanma yoluyla karşı durmaları ve bu yönde yasal engellere başvurmaları Kırgızistan'da da devlet-sivil toplum ilişkilerini dolaylı olarak etkilemektedir. Konuyla ilgili sert davranışıyla ün salan Rusya'da 2012 yılında "Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar" federal kanununa değişikliklere gidilmiş ve yurtdışından herhangi bir finansal destek alan (devlet veya özel kuruluş) ve siyasi faaliyete katılan (dolaylı olsa bile) sivil toplum örgütlerinin "yabancı ajan" statüsünde kaydolması konusunda yasa kabul edilmiştir (Кашин, 2012, s. 17).

Büyük ölçüde, bahsi geçen 26 Mayıs 2014 tarihli Rus kanunundan istifade ve ilham alınarak hazırlanan yasa projesi 2014 yılında Kırgızistan Parlamentosunun üç milletvekili tarafından önerilmiştir (International Center For Not-For-Profit Law [ICNL], 2014). Yerel sivil toplum temsilcileri, Human Rights Watch, Freedom House, Birleşik Milletler insan hakları alt birimleri gibi uluslararası kuruluşlar, Kırgız Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının karşı olmasına rağmen yasa projesi birinci ve ikinci oylamadan

geçmiştir (Human Rights Watch, 2015; Freedom House Kyrgyzstan, 2015). Fakat bu girişime karşı giderek güçlenen protestolar, imza kampanyaları, uluslararası meydandan gelen baskı karşılığında 2016 yılında gerçekleştirilen son oylamaya katılan 111 milletvekilinin 65'inin karşı oy kullanmasıyla konuya son nokta konulmuştur (Азаттык Үналгысы, 2015). Tam 10 sene sonra Milletvekili Nadira Narmatova, eskide reddedilmiş yasa projesini raflardan tekrardan indirerek gündeme getirmiş ve bu kere başarıya ulaşarak yasa nisan 2024'te resmi olarak yürürlüğe girmiştir. Toplumdan gelen tepkileri yumuşatmak için sadece kavramda değişikliğe gidilmiş ve "yabancı ajan" yerine "yabancı temsilci" kullanılmıştır (OOH, 2024; The Diplomat, 2024).

Sonuç olarak Kırgız sivil toplumu modern anlamda 35 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu görebiliriz ve süreç doğal olarak inişli çıkışlı olmuştur. Ülkeni sivil toplum alanındaki gelişim serüvenini demokrasi, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarından ayırarak ele almak neredeyse imkansızdır. İlk doğuşunda edildiği bu özelliklerini çok sayıda iktidar değişimi, küresek oyuncuların etkileri olmasına rağmen devam ettirmektedir. Bu alan henüz derin, kapsamlı ve sistematik araştırılmamış olması nedeniyle geniş portreyi çizmek de hayli zordur.

Nobel Ödüllü Müslüman Bilim İnsanları

MUHAMMED ABDÜSSELAM - NOBEL FİZİK ÖDÜLÜ (1979)

Muhammed Abdüsselam, Nobel Ödülü kazanan ilk Müslüman bilim insanıdır. Pakistan'da doğmuş ve doktora eğitimini Cambridge Üniversitesinde tamamlamıştır. Abdüsselam, Sheldon Glashow ve Steven Weinberg ile birlikte "elektrozayıf kuvvet" teorisini geliştirmiştir. Bu teori, elektromanyetik kuvvet ile zayıf nükleer kuvvetin tek bir temel kuvvet olarak birleştirilebileceğini kanıtlamıştır. Bu çalışma, parçacık fiziği alanında devrim niteliğinde bir ilerleme olarak kabul edilmiştir ve Abdüsselam, 1979 yılında fizik alanında Nobel Ödülü kazanmıştır.

AHMED ZEWAİL - NOBEL KİMYA ÖDÜLÜ (1999)

Ahmed Zewail, Mısır'da doğmuş ve doktora eğitimini Pensilvanya Üniversitesinde tamamlamıştır. Zewail, kimyasal bağların nasıl oluştuğunu ve kırıldığını gerçek zamanlı olarak izlemeyi mümkün kılan ve kimyasal reaksiyonların femtosaniye (10 üzeri -15 saniye) zaman aralığında gözlemlenmesine olanak tanıyan bir teknik olan "femtokimya" alanındaki çalışmaları ile 1999'da kimya alanında Nobel Ödülü kazanmıştır.

AZİZ SANCAR – NOBEL KİMYA ÖDÜLÜ (2015)

Aziz Sancar, Türkiye’de doğmuş ve doktora eğitimini Teksas Üniversitesinde tamamlamıştır. Sancar, DNA onarımı ve hücrel yanıt mekanizmaları üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte, “nükleotid eksizyon onarımı (NER)” ve “baz eksizyon onarımı (BER)” gibi yollarla hücrelerin genetik bilgilerini nasıl koruduğu konusunda bilimsel çalışmaları yürütmüştür. Hücrelerin hasar gören DNA’ları nasıl onardığını ve genetik bilgisini koruduğunu haritalandıran araştırmasıyla 2015 yılında kimya alanında Nobel Ödülü kazanmıştır.

MOUNGİ BAWENDİ – NOBEL KİMYA ÖDÜLÜ (2023)

Moungi Bawendi, Fransa’da doğmuş ve doktora eğitimini Chicago Üniversitesinde tamamlamıştır. Bawendi, “kuantum noktaları” üzerine yaptığı çalışmalar ve nanokristaller, güneş hücreleri, elektrolüminesans özellik gösteren aygıtlar, tümörleri inhibe edebilen nanosensörler üzerine araştırmalarıyla tanınmaktadır. Kuantum noktalarının keşfi ve bu yapıların özelliklerinin anlaşılması konusundaki araştırmasıyla 2023 yılında kimya alanında Nobel Ödülü kazanmıştır.

Bilime Yön Verenler: Nobel Ödüllü Müslüman Bilim İnsanları

Cemile Özcan

Prof. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Kimya

Nobel Ödülü; bilim, edebiyat ve barış alanında büyük çalışmalar yapan ve önemli katkılarda bulunan bilim insanlarına verilen prestijli bir ödüldür. Müslüman bilim insanlarından Muhammed Abdüsselam (1926-1996), Ahmed Zewail (1946-2016), Aziz Sancar (d. 1946) ve Moungi Bawendi (d. 1961) bu alanda kayda değer çalışmalar yaparak Nobel ödülü kazanmışlardır. Bu yazıda, Nobel ödülü alan bu dört Müslüman bilim insanının hayatı, çalışmaları, ödül kazandıkları projeleri, yaşam tarzları ve araştırma ortamlarına dair inceleme sunulacaktır.

Muhammed Abdüsselam

1926 tarihinde Pakistan'ın Jhang kentinde doğan Muhammed Abdüsselam, Nobel alan ilk Müslüman bilim insanıdır. Fiziğe olan ilgisi dedesi Gül Muhammed'den gelen Abdüsselam'ın babası, yoksul bir mahalle olan Punjab State'te eğitim memuruydu. Daha 14 yaşında başarıları gözlenmeye başlanan Abdüsselam, Punjab Üniversitesi yeterlilik sınavından en yüksek notu alarak dikkatleri üzerine çekmeyi başardı. Abdüsselam öncelikle Government College Üniversitesinde Urdu ve İngiliz edebiyatı okuduktan sonra matematiğe ilgisini keşfedip Srinivasa Ramanujan'ın problemi üzerine matematik tezi yayımladı ve bölümden birincilikle mezun oldu. Government College Üniversitesinden mezun olduktan sonra, Cambridge Üniversitesinde burs kazanarak matematik ve fizik alanında yüksek onur derecesi alan Muhammed Abdüsselam, fizik alanındaki katkılarından dolayı Smith ödülünü kazandı ("Abdus Salam Facts", 2024).

İlerleyen zamanlarda, Hükûmet Koleji Üniversitesinde matematik profesörü olarak görev yaptı ve ardından Punjab Üniversitesi Matematik Bölümü

Başkanı oldu. Kazandığı burs ile Pakistan Bilimler Akademisi'ne katılarak Cambridge'e döndü ve burada St. John's College'da matematik profesörü oldu ("Abdus Salam Biographical", 2024). İlk uzay programı kurucusu olan Abdüsselam, 1965'te Nükleer Bilimler ve Teknoloji Araştırma Enstitüsü'nü kurarak nükleer tesislerde atom bombası çalışmalarını başlattı. Bunların yanı sıra ülkesi için Teorik Fizik Grubu (TPG) ile çalışarak nükleer silahların tasarımını geliştirdi ve nükleer silah programına katkılar sağladı. Weinberg ve Glashow ile birlikte elektrozaıf birleşme teorisini formüle ettiği çalışmasıyla 1979'da Nobel Fizik Ödülü'nü kazandı. ("Abdus Salam Facts", 2024). Bu ödül, ülkesinin bilim tarihinde önemli bir yer edinmiş ve hem kendisi için bir başarı hem de ülkesinin bilimsel alanda uluslararası düzeyde tanınması açısından kritik bir adım teşkil etmiştir. Ayrıca, Pati-Salam modeli ile kuarklar ve leptonlar arasındaki benzerlikleri ortaya koyarak büyük birleşik teori üzerine çalışmalarına devam etmiştir (Matthews & Salam, 1952). Bu çalışmalar hala güncelliğini korumakta ve genç araştırmacılar için bir kaynak oluşturmaktadır

Muhammed Abdüsselam, Nobel Ödülleri, 1979.

Ahmed Zewail, Nobel Ödülleri, 1999.

Ahmed Zewail

Nobel ödülü alan ikinci Müslüman bilim insanı Ahmed Zewail, 26 Şubat 1946 yılında Mısır'ın Demenhur kentinde doğdu. Lisans ve yüksek lisans eğitimini İskenderiye Üniversitesinde, doktorasını ise Pensilvanya Üniversitesinde tamamladı ("Ahmed Zewail Biographical", 2024). Zewail, Kimya dalında Wolf Ödülü (1993), Tolman Medal (1997) ve American Chemical Society tarafından 2011 yılında verilen Priestley Medal (2011) gibi birçok uluslararası ödül almıştır. Özellikle Nobel aldığı yıl, Mısır'ın en yüksek devlet nişanı olan Grand Collar of the Nile ile de onurlandırıldı.

Nobel Ödülünü 1999 yılında Femtokimya alanındaki çalışmaları ile alan Zewail, kimyasal bağların oluşumu ve kırılması gibi süreçlerin dinamiklerini anlamak için ultra-hızlı lazer tekniklerinin kullanımını ivmelendirmiştir. Bu çalışmaları ile enerji dönüşümleri, biyomoleküler süreçler ve yeni materyallerin geliştirilmesi gibi birçok alanda önemli uygulamaların önünü açmıştır (Bao, 2002). Ayrıca alınan Nobel ödülü ile

Mısır'ın bilim alanındaki uluslararası itibarı artmış ve hem kendi kariyeri için bir zirve hem de Mısır için büyük onur olmuştur ("Ahmed Zewail Interview", 1999). Zewail, femtokimya (10^{-15} saniye ölçeğine) düzeyinde kimyasal reaksiyonları gözlemlene yeteneği geliştirmiş ve bu buluş kimya alanında yeni araştırmalara yol açarak genç bilim insanlarına ilham vererek nükleer teknolojiden silah teknolojisine kadar birçok alanda bu tekniğin kullanıma olanak sağlanmıştır (Jiang vd., 2024; Robinson & Küpper, 2024). Bu buluşlar; biyoloji, kimya ve malzeme bilimi gibi birçok alanda yenilikçi araştırmalara olanak sağlamış ve yeni teknolojilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Ahmed Zewail, Web of Science'da 32 H-indeksine ve 3000'e yakın atıf almış, Google Scholar üzerinden ise 5000'e yakın atıf almıştır. 2016 yılında vefat edene kadar kendini bilime ve çalışmaya adan Zewail'in, femtokimya çalışmalarına 2024 yılında atıf verilerek yayımlanmış 200'ün üzerinde makalesi de bulunmaktadır.

Aziz Sancar, Nobel Ödülleri, 2015.

Aziz Sancar

1946 yılında Türkiye’de doğan Aziz Sancar; Nobel ödülü kazanan üçüncü Müslüman bilim insanı, doktor, akademisyen, biyokimyacı ve moleküler biyologdur. 1969 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesini bitirmiş, 1970 yılında TÜBİTAK bursu ile Johns Hopkins Üniversitesi ve ardından Teksas Üniversitesinde doktora sonrası araştırmalarına başlamış ve eğitim hayatı boyunca sıkı bir disiplinle çalışarak akademik kariyerini hızla geliştirmiştir (Ulupınar, 2023). Şu anda ise Kuzey Carolina Üniversitesi (UNC) biyokimya ve biyofizik profesörü olarak görev yapmakta ve aynı üniversitede bir laboratuvar yönetmektedir (“Aziz Sancar Biographical”, 2015). Özellikle Nobel ödülünü de almasını sağlayan çalışması olan DNA onarımı ve hücrel yanıt mekanizmaları üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte, “nükleotid excision repair (NER)” ve “base excision repair (BER)” gibi yolları araştırarak, hücrelerin genetik bilgilerini nasıl koruduğunu ortaya koymuştur. Bunların yanı sıra, biyolojik saatlerin (circadian rhythm [Sirkadiyen Ritim]) moleküler temellerini de inceleyerek biyolojik saatlerin genetik düzenlemesi ile ilgili çok önemli çalışmalara imza atmıştır.

Çalışma azmi, dirayetli duruşu, disiplinli ve kararlı çalışmaları akademik kariyerini hızla geliştiren Aziz Sancar, Türkiye’de de TÜBİTAK tarafından verilen birçok bilim ödülü almıştır. Bunlardan en önemlisi ise

ülkesine kattığı uluslararası düzeyde prestij çalışması olan “Hücrelerin hasar gören DNA’ları nasıl onardığını ve genetik bilgisini koruduğunu haritalandıran araştırmaları” neticesinde 2015 Nobel Kimya Ödülü ile başarılarını taçlandırmıştır. Aziz Sancar, bu başarılarıyla Türkiye’nin uluslararası bilim alanındaki görünürlüğünü artırmıştır ve genç nesil için idol olmuştur (“Aziz Sancar Interview”, 2015). 2022 yılında TÜBİTAK tarafından “Nobel ödüllü bilim insanımız Prof. Dr. Aziz Sancar adına Aziz Sancar Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı” başlatılmış ve araştırmacılar bizzat Prof. Dr. Aziz Sancar tarafından seçilerek laboratuvarında doktora sonrası araştırmalarını gerçekleştirme fırsatı kazanmışlardır (TÜBİTAK, 2024).

Aziz Sancar, birçok uluslararası projede yer alarak Türkiye’nin bilim camiasını dünya ile entegre etmeye çalışmıştır. Bu sayede Türk bilim insanları, global araştırmalara katılım fırsatı bulmuştur. Öte yandan Aziz Sancar’ın 2024 yılında da kanser tedavisinde genetik hastalıkların anlaşılması için DNA onarımının mekanizması, biyolojik saat genleri ve yeni tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi çalışmalarına hala devam ettiği Web of Science’ta görülmektedir (Kose, Sancar & Jiang, 2023). 5000’in üzerinde SCI-Exp. atıfa ve 55 H-Index sayısına sahip olan Sancar, 2024 yılında 500’ün üzerinde çalışmaya öncülük etmiştir.

Moungi Bawendi

1961 yılında Fransa’da doğan Lübnan asıllı Kimyager Moungi Bawendi, Nobel ödülü kazanan dördüncü Müslüman bilim insanıdır. Bawendi, “kuantum noktaları” üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. 2023 yılında Nobel Kimya Ödülü’nü de kuantum noktalarının keşfi ve bu yapıların özelliklerinin anlaşılması konusundaki çalışmaları ile kazanmıştır (“Moungi Bawendi Facts”, 2023).

Nobel aldığı çalışması ile ilgili 200’ün üzerinde yayımlanmış çalışması olan ve 20.000’in üzerinde atıf alan Bawendi, 2024 yılında kuantum noktaları ile ilgili 1500’ün üzerinde atıf almıştır. Hala kuantum noktaları ile ilgili çalışma yapmaya devam eden Bawendi, bunların yanında nanokristaller, güneş hücreleri, elektrolüminesans özellik gösteren aygıtlar, tümörleri inhibe edebilen nanosensörler üzerine

çalışmalar yapmaktadır (Shi vd., 2024). Ayrıca 97 H-Index, 30000’in üzerinde atıf almış ve 360’ın üzerinde yayına sahiptir. 2024 yılı için ise 3000’e yakın SCI-Exp. atıf almıştır.

Bawendi Nobel aldığı zaman “İyi okumanın, tarihi anlamının çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bilim, tarihin bir parçasıdır. Bilimin toplumumuzda ve dünyada oynadığı rolü anlamak için tüm bu diğer şeyleri anlamamız gerekir.” diyerek bir röportaj vermiştir (“Moungi Bawendi Podcast”, 2024). Nitekim *Kuantum yayıcıların femtosaniye çözünürlüklü çözelti fazlı örnek ortalamalı tek parçacık spektroskopisi* çalışması ile kuantum uygulamaları için aşırı ölçekli yeni yaklaşımların önünü açtığı da tarihe verdiği önemi göstermektedir (Shi vd., 2024).

Abdüsselam, Zewail, Sancar ve Bawendi kendi araştırma alanlarında yeni paradigmalara kapı aralayarak hem kendi ülkelerinin bilimsel gelişimine katkı sağlamış hem de dünya çapında sayısız bilim insanına ilham vermişlerdir.

Sonuç

Nobel ödülü almış Müslüman bilim insanları, kendi alanlarında önemli keşiflerde bulunmuş ve bilim dünyasına katkılarda bulunmuşlardır. Muhammed Abdüsselam, Ahmed Zewail, Aziz Sancar ve Moungi Bawendi kendi araştırma alanlarında yeni paradigmalara kapı aralayarak hem kendi ülkelerinin bilimsel gelişimine katkı sağlamış hem de dünya çapında sayısız bilim insanına ilham vermişlerdir. Bu bilim insanlarının başarıları sadece bilim dünyasında değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bağlamda da

önemli etkiler yaratmıştır. Yurt dışında çalışmaları sırasında, farklı ülkelere gelen bilim insanlarıyla iş birliği yapma imkanı bularak bilgi alışverişi ve ortak projeler açısından son derece önemli işbirlikleri sağlamışlardır. Nihayetinde, bu başarılarının arkasında güçlü bir bilimsel altyapı, danışmanlık ilişkileri ve disiplinli bir çalışma tarzı yatmaktadır. Eğer bu bilim insanları kendi ülkelerinde kalmış olsalardı, mevcut bilimsel altyapı yetersizlikleri nedeniyle aynı düzeyde araştırmalar gerçekleştirmeleri zor olabilirdi.

Dijital Eşitsizliğin Neresindeyiz? Dijital Bölünme ve Eğitim

Cem Koray Olgun

Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Sosyoloji

Günümüzde dijitalleşme ve dijital dönüşüm ile bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) araçlarının bireylerin gündelik yaşamlarındaki rolü her geçen gün artsa da bu araçlara erişimin toplumlarda eşit dağıldığını söylemek mümkün değildir. Elbette bireyler yapay zekâ (AI), nesnelerin interneti (IoT), blok zinciri, bulut depolama, 5G ağlar gibi teknolojilerle gündelik yaşamlarındaki birçok şeyi dijital olarak yapabilmektedir. Ancak tıpkı 2000’li yılların ortalarında internete herkesin her yerden ulaşılabilceği yanılgısında olduğu gibi, bugün de bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim herkes için eşit değildir. OECD’nin 2021’de dijital dönüşüm üzerine yayımladığı raporunda, dijital dönüşümü, “iki ucu keskin bıçak” olarak tanımlamış olması basit bir metafor değildir. Çünkü küresel ölçekte bakıldığında dijital dönüşümün hızla gerçekleşmesiyle birlikte dijitalleşmenin etkileri somut biçimde görülebiliyor. Ancak bu süreçte dijital bölünmenin neden olduğu eşitsizliklerin giderek arttığı da gözlemlenebiliyor.

Bu eşitsizlik, literatürde dijital bölünme (digital divide) kavramıyla tanımlanır. Ülkeler ve toplumsal katmanlar arasında bilgi ve iletişim teknolojilerine (BİT) erişimin ve kullanıcıların bu teknolojilere ilişkin becerilerinin eşitsiz dağılımı olarak tanımlanabilecek olan dijital bölünme, genel olarak üç düzeyden oluşur.

Birinci düzey dijital bölünme, bilgi ve iletişim teknolojilerine sahiplik ve erişim eşitsizliğine (ownership and access); ikinci düzey dijital bölünme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım becerilerine sahip olup olmama durumunun meydana getirdiği eşitsizliklere (usage skills); üçüncü düzey dijital bölünme ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanarak gelir ya da fayda oluşturma eşitsizliğine odaklanır (creating income or benefits). Literatürde, birinci düzey dijital bölünmenin küresel ölçekte büyük ölçüde ortadan kalktığına dair bir kabul eğilimi olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 2,9 milyar insanın hala internete erişimi ve kullanımının sınırlı (OECD, 2021, s. 25) olduğu görülüyor. Örneğin dünyada en fazla Müslümanın yaşadığı ülke olan Endonezya'da geçen on yılda internet bağlantısında hızlı bir ilerleme kaydedilmesine rağmen yetişkin nüfusun yarısının hala internet erişimi yoktur (World Bank, 2021, s.

2). Afrika'da fiber optik ağların izole kırsal nüfusun yaklaşık %30'una hiçbir zaman ulaşamayabileceği öngörülmektedir. Daha da kötüsü, Sahra Altı Afrika'da 600 milyon kişinin hâlâ elektriğe erişimi bulunmamakta ve bu durumun 2030'a kadar da değişmesi beklenmemektedir (OECD, 2021, s. 31). Dolayısıyla bu veriler, birinci düzey dijital bölünmenin henüz çözülmediğini göstermektedir. Bu alanda önemli isimlerden Van Deursen ve Van Dijk'e (2019, s. 355) göre birinci düzey dijital bölünme hala önemlidir çünkü internet erişimi sorununun yanı sıra bilgisayar, akıllı telefon, tablet vb. cihazlar, yazıcılar, yazılımlar ve harici disk gibi ekipmanlara sahiplik ve erişimde de hala sorunlar bulunuyor. Dahası, küresel ölçekte belirli bölgelerde özellikle Afrika kıtasında görülen bu tür araçlara sahiplik ve erişim probleminin aslında yerel ölçekte belirli bölgelerde de olsa gözlemlenebileceği göz ardı edilmemelidir.

Uganda'daki Güney Sudanlı mültecilere verilen ICT eğitimine katılan öğrenciler

Kaynak: Thomson Reuters Vakfı

İkinci düzey dijital bölünme ise bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanım becerisine sahip olup olmama arasındaki eşitsizliklere odaklanır. Kullanım becerisi önemlidir ve toplumlarda giderek daha önemli hale gelmektedir. Çünkü dijital dönüşüm ile hem mevcut işlerde bu teknolojilerin kullanımında BİT araçlarının gerekliliği artmış hem de yeni ortaya çıkabilecek potansiyel işlerde BİT araçları kullanımının zorunluluğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Öte yandan, bu durum bazı işlerin insansız yapılabilmesine olanak sağlayacak bir otomasyon sistemine dönüşmesi ile nitelikli olmayan istihdamın azalmasına da yol açabilir. Bununla birlikte OECD'nin 2019 yılında dijital dönüşüm üzerine yayınladığı raporunda son yıllarda özellikle dijital yoğunluk gerektiren sektörlerde yeni iş imkanlarının ortaya çıktığından bahsedilmektedir. Ancak raporda vurgulandığı gibi bu sektörlerde istihdam edilebilecek kişiler ileri düzeyde BİT araçlarının kullanım becerilerine sahip olan çalışanlar olacaktır (2019, s. 88).

Öte yandan, üçüncü düzey dijital bölünme, birinci ve ikinci düzey bölünmeden farklı olarak tam erişim ve tam kullanım becerilerine sahip olma durumundaki

eşitsizliklere odaklanır. Buradaki eşitsizlik yeterli erişime ve kullanım becerilerine sahip kullanıcıların buna rağmen aynı geliri elde edememe durumlarındaki eşitsizliklere odaklanır (Van Deursen & Helsper, 2015, s. 32). Üçüncü düzey dijital bölünme özellikle gelişmiş ülkeler için önemlidir ancak daha önce de vurgulandığı gibi dünyanın önemli bir kısmı için birinci ve ikinci düzey bölünme hala önemli bir sorundur.

Dijital Eşitsizlik ve Eğitim

Dijital bölünmenin özellikle eğitim alanında eşitsizliklere neden olduğunu ve bu açıdan ciddi anlamda gençleri etkilediğini vurgulamak gerekir. Birinci ve ikinci düzey dijital bölünme yani BİT araçlarına erişim ve sahiplik ile kullanım becerisi edinmede oluşan eşitsizlik, gençlerin hem eğitimi hem de geleceği için önemli bir sorundur. Türkiye örneğinde özellikle erişim ve sahiplik sorununun tam olarak çözülmemesinin gençlerin kullanım becerisi kazanımını da etkilemiştir. Bu durumu analiz eden bir çalışma tarafımızdan yapılmıştır. Türkiye'de kamu ve özel üniversitelerde okuyan öğrenciler üzerine yapılan

Türkiye’de şehir merkezlerinden taşraya doğru gittikçe BİT araçlarına sahiplik ve erişim azalmaktadır.

bu çalışmada (Demir, Olgun & Özsöz, 2023) birinci düzey dijital bölünmenin etkileri incelenmiştir. Bu bağlamda, bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim özellikle sabit internet bağlantısı ve bilgisayar sahipliği üzerinden ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre BİT araçlarına sahiplik ve erişim, bireylerin gelir durumuyla ilişkili olduğu kadar yaşadıkları yerle de ilgilidir. Ancak bireylerin yaşadıkları yerin, sahiplik ve erişime olan etkisi bölgesel değildir. Her bölgede şehir merkezlerinden taşraya doğru gittikçe sahiplik ve erişimin azalma durumu söz konusudur. Bu önemli bir bulgudur çünkü BİT araçlarına sahiplik ve erişimdeki eşitsizliğin hala önemli olduğunu gösterir.

Özellikle pandemi döneminde uzaktan eğitime geçilme tecrübesi BİT araçlarına sahiplik ve erişimin önemini açık bir şekilde göstermiştir. Burada hane halkı nüfusu ve bu nüfus içinde okula giden aile fertlerinin sayısı önemlidir. Çünkü evde öğrenim gören fert sayısı arttıkça BİT araçlarına erişim ve kullanım talebi de artmaktadır. Dolayısıyla pandemi döneminde okulların fiziki bir kurum olarak tabiri caizse aradan çekilmek zorunda kalmış olması bu türden geniş ve düşük gelir düzeyine sahip aileler için de daha eşitsiz bir durum oluşturmuştur. Bu durum şüphesiz kullanım becerisi kazanımını da engellemektedir. BİT araçlarının kullanım becerileri özellikle üniversite öğrencileri arasında eğitim

gördükleri bölüm dahilinde kalma eğilimindedir. Öğrenciler, BİT araçlarının kullanım becerilerini gerektiği kadar edinmekle yetinebilmektedir. Elbette ilköğretimden başlayan robotik kodlama gibi dijital becerileri kazandırma derslerinin yaygınlaşmasıyla gelecekte bu sorunun aşılması daha kolay olacaktır. Ancak bu sorunu aşmanın ilk basamağı, BİT araçlarına sahiplik ve erişimin tam olarak giderilmesidir. On ikinci Kalkınma Planında da (2023, s. 154) bu soruna değinilmiştir. Planın eğitim başlığı altında yer alan politikalar ve tedbirler arasında “eğitimde teknolojinin doğru kullanımı sağlanacak, teknoloji okuryazarlığı artırılacak ve teknoloji kullanımından kaynaklı eşitsizlikler azaltılacaktır” ifadesi yer almaktadır.

Sonuç olarak dijital bölünmeden kaynaklı eşitsizlikleri gidermenin temel şartının eğitimdeki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması olduğu görülmektedir. Bu eşitsizliklerin ortadan kalkması kullanım becerilerinin kazanımında da etkili olacak, sahiplik ve erişim bir engel olmadığında bireylerin dijital beceri edinmeye yönelik ilgileri de artacaktır. Günümüzde dijital beceri edinmenin bireylerin kültürel ve sosyal sermayeleri içindeki önemi dikkate alındığında eğitimdeki bu kazanımların etkisinin toplumsal anlamda da olumlu yansımalarının olacağı aşıkardır.

2024: BİR BAKIŞTA MÜSLÜMAN DÜNYANIN GÜNDEMİ

KAMALA
EARN MY VOTE
FREE PALESTINE

FREE PALESTINE
BOYCOTT ISRAEL

İsrail'in Yargılanması ve Mevcut Uluslararası Hukuki Vaziyet

Hakkı Hakan Erkiner

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Hukuk

Uluslararası Adalet Divanında İsrail Aleyhine Soykırım Davasının Güney Afrika Tarafından Açılmasının Hukuki Dayanakları

Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin (1948 Sözleşmesi) görevli ve yetkili yargı yerine ilişkin dokuzuncu maddesine dayanarak Uluslararası Adalet Divanında (UAD) İsrail'e karşı açtığı davada UAD, 26 Ocak 2024 tarihinde, 11-12 Ocak 2024 tarihlerinde gerçekleşen ilk duruşmalardan 14 gün sonra, acil ihtiyati tedbir taleplerine ilişkin ara kararını açıkladı. 1948 Sözleşmesi'nin anılan dokuzuncu maddesine göre, sözleşmeciler devletler arasında 1948 Sözleşmesi'nin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya 1948 Sözleşmesi'nin üçüncü maddesinde belirtilen fiillerin herhangi birinden bir devletin sorumluluğuyla ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine UAD önüne götürülebilir.

1948 Sözleşmesi'nin ikinci maddesine göre ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba mensup olanların

öldürülmesi; grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi; grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek; grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak; gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek gibi fiillerinden herhangi biri 1948 Sözleşmesi bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenirse, soykırım suçunu oluşturur.

Anılan sözleşmenin üçüncü maddesine göre ise soykırım suçu işlemek; soykırıma işbirliği yapmak; soykırımı doğrudan ve aleni surette kışkırtmak; soykırıma teşebbüs etmek; soykırıma iştirak etmek; eylemleri cezalandırılacak eylemlerdir ve bunları işleyen gerçek kişiler 1948 Sözleşmesi'nin dördüncü maddesi uyarınca cezalandırılır. UAD'da açılan davada ise, davalı devlet, kendisine isnat edilen ve soykırım teşkil eden uluslararası haksız fiil nedeniyle uluslararası sorumluluğu bakımından yargılanır. Gerçek kişileri (diğer bir ifadeyle insanları), belirtilen suçlardan ötürü yargılamakla yetkili ve görevli mahkeme ise Uluslararası Ceza Mahkemesidir (UCM). UAD'da uluslararası haksız fiil nedeniyle devletin uluslararası sorumluluğu bakımından devlet yargılanır. UCM'de

Uluslararası Adalet Divanında İsrail aleyhine açılan soykırım davası, 2024.

Kaynak: Uluslararası Adalet Divanı

insanlar uluslararası ceza sorumluluğu bakımından yargılanır.

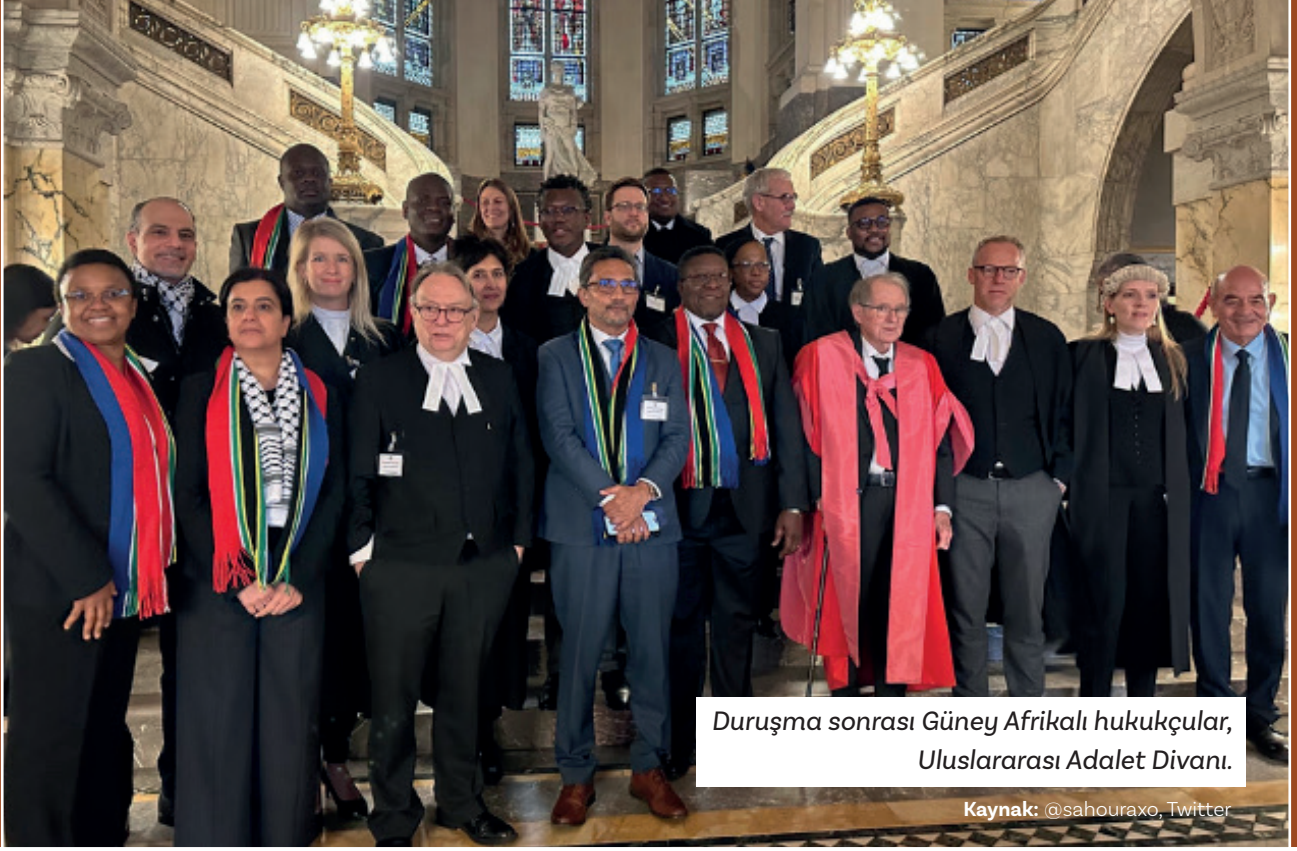
Devletlerin uluslararası haksız fiilden kaynaklanan uluslararası yükümlülüklerin bir kısmı uluslararası hukukun emredici kurallarındandır. Bu gibi kurallara uluslararası hukukta *jus cogens* normlar da denir. Bu kuralların mevcudiyeti Viyana Antlaşmalar Hukuku Konvansiyonunda da teyit edilmiştir. *Jus cogens* normlar, devletlerin uluslararası topluluğunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir uluslararası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek uluslararası hukukun emredici kurallarıdır. Soykırım yasağı getiren kural böyle bir *jus cogens* kuraldır.

Uluslararası hukukun emredici kurallarından kaynaklanan uluslararası yükümlülükler, her devletin her devlete karşı ileri sürebileceği, *erga omnes* de denilen yükümlülüklerdir. *Erga omnes* yükümlülükleri

her devlet, her devlete karşı dermeyer edebilir. *Erga omnes* bir yükümlülüğün ihlalinden kaynaklanan uluslararası sorumluluk, BM A/RES/56/83 Belgesi'ne göre her devlet tarafından, ihlalde bulunan devletin uluslararası sorumluluğu doğrultusunda ileri sürebilir bir sorumluluktur.¹

Güney Afrika'nın, İsrail aleyhine UAD'da yaptığı başvuru bir *jus cogens* kuraldan kaynaklanan *erga omnes* bir yükümlülüğün ağır ve ciddi ihlalinden kaynaklanan ve 1948 Sözleşmesi'nin 9'uncu maddesinin UAD'ı otomatik olarak görevli ve yetkili kılmasından kaynaklanan bir başvurudur. Buradaki otomatik yetki uyarınca İsrail'in UAD'ın yargı yetkisini kabul etmesini gerektiren olağan bir durum yoktur. 1948 Sözleşmesi'nin olağanüstü otomatik yetkiye ilişkin 9'uncu maddesi Güney Afrika'ya başvuruda bulunma olanağını vermiştir.

¹ Hakkı Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, Seçkin, Ankara, İkinci Baskı, 2023, s. 273; United Nations A/Res/56/83, Responsibility of States for internationally wrongful acts, article 4 için bkz. s. 287; Nations Unies A/Res/56/83, Responsabilité de l'État pour fait internationalement illicite, article 4 için bkz. s. 301.

Uluslararası Adalet Divanında İsrail Aleyhine Açılan Soykırım Davasındaki Acil İhtiyati Tedbirler

UAD, 26 Ocak ara kararında İsrail Devleti'ne yönelik şu kararları almıştır:

- 1948 Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülükleri uyarınca Gazze'deki Filistinlilere karşı 1948 Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde soykırım olarak düzenlenen, bir toplumsal grubun üyelerinin öldürülmesi, grubun üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar verilmesi, grubun tamamının veya bir kısmının yok olmasına imkân verecek şekilde hayat şartlarının kötüleştirilmesi, grup içinde doğumların engellenmesi fiillerinin işlenmesini önlemek,
- Askerî birliklerinin ve kendisine bağlı askeri grupların bir önceki maddede yer alan fiilleri gerçekleştirmesini engellemek,
- Filistinlilere yönelik doğrudan ve aleni soykırım kışkırtıcılığı ve çağrısı yapanları engellemek ve cezalandırmak,
- Gazze'ye Filistinlilerin karşı karşıya kaldığı olumsuz yaşam koşullarının giderilmesi için acilen ihtiyaç duyulan temel hizmetlerin ve insani yardımın ulaştırılmasını sağlamak,
- Gazze Şeridi'ndeki Filistinli grup üyelerine karşı 1948 Sözleşmesi'nin ihlali niteliğinde olduğu iddia edilen fiillere ilişkin delillerin yok edilmesini önlemek ve korunmasını sağlamak için tüm gerekli tedbirleri derhal ve etkili bir şekilde almak,

Hükmedilen tedbirlerin uygulamaya geçirildiğine dair bir raporu 1 ay içerisinde UAD'a sunmak zorunda olduğuna karar vermiştir.

Bu ara kararda Güney Afrika devletinin başvurusunun reddedilmemesi ve belirtilen önlemlere hükmedilmesi soykırım tehlikesinin mevcudiyetinin UAD tarafından reddedilmediği anlamına gelmektedir. Ara kararda UAD sadece acil ihtiyati tedbirlere ilişkin hükmünü açıklarken soykırımın varlığına ilişkin kararını davanın sonunda açıklayacaktır.

Uluslararası Ceza Sorumluluğu ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin Görev ve Yetkisi

Uluslararası hukukta işlenen fiillerden ötürü iki tür sorumluluk vardır. Bunlardan ilki devletlerin uluslararası haksız fiilden ötürü uluslararası sorumluluğudur. Bunda, 1948 Sözleşmesi'ne aykırı uluslararası haksız fiillerden ötürü Güney Afrika Devleti'nin İsrail Devleti aleyhine yaptığı başvuruda olduğu gibi, görevli uluslararası mahkeme Uluslararası Adalet Divanı'dır. Burada yapılan yargılama bir ceza yargılaması değil fakat sorumluluğun ve eski hâle iade, tazminat ve tarziye gibi onarım türlerinin belirlendiği bir yargılamadır; esasen uluslararası hukukta devletlerin ceza sorumluluğu yoktur fakat uluslararası haksız fiilden ötürü, ceza sorumluluğu niteliğinde olmayan, uluslararası sorumlulukları vardır. Uluslararası hukukta

işlenen fiillerden ötürü ikinci tür sorumluluk uluslararası suçlardan ötürü gerçek kişilerin, başka ifadeyle insanların uluslararası ceza sorumluluklarıdır. Bu noktada görevli uluslararası mahkeme Uluslararası Ceza Mahkemesidir. Burada uluslararası suçlardan ötürü insanlar yargılanır. İsrail devleti uluslararası sorumluluğundan ötürü Uluslararası Adalet Divanında yargılanırken, İsrail devlet yetkilisi cumhurbaşkanı, başbakan, dışişleri bakanı, bakanlar, siyasetçiler, askerler gibi insanları işledikleri uluslararası suçlardan ötürü yargılamakla görevli ve yetkili mahkeme UCM'dir. Nitekim UCM kendisinin, işgal altındaki Filistin topraklarında işlenen uluslararası suçlardan ötürü yargılama yapmaya görevli ve yetkili olduğuna 2021 yılında karar vermiştir.

22 Mayıs 2018 tarihinde Filistin Devleti hükümeti, UCM'ye başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru Filistin'in İsrail uyruklu sivil ve askerlerin işlediği insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarıyla ilgili Mahkeme'ye

Filistin yanlısı eylemciler Uluslararası Adalet Divanındaki duruşmayı izliyor, 2024.

Kaynak: Peter Boer, Bloomberg

yaptığı dördüncü başvurdur. Ancak üç yıl sonra, UCM savcısının sevkıyla UCM Ön Yargılama Dairesi tarafından 5 Şubat 2021’de verilen kararda, Filistin tarafının başvurusunda sözü geçen topraklarda UCM’nin yargılama yapmaya yetkili olduğuna hükmedilmiştir. Belirtilen kararda, UCM Roma Statüsü’ne taraf devlet olması nedeniyle, RS madde 12/2-a kapsamında devlet olarak kabul edilen ve kendi kaderini tayin hakkına sahip olan Filistin’de UCM’nin yargılama yetkisinin olduğuna karar verilmiştir. İsrail devlet yetkilileri aleyhine UCM savcılığına 7 Ekim 2023 tarihinden beri Gazze’de işlenen çok ağır ve ciddi uluslararası suçlar hakkında delilleriyle birlikte sunulan birçok suç duyurusunda ve başvuruda bulunulmuştur. Anılan suçlar Roma Statüsü’nde suç olarak düzenlenen soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçudur. UCM’de belirtilen suçlardan ötürü İsrail devlet yetkilileri aleyhine UCM savcılığı tarafından açılmış bir dava henüz bulunmamaktadır fakat devam eden soruşturma mevcuttur.

Devletlerin uluslararası sorumluluğundaki yerleşik isnat kuralına göre; 1. Uluslararası hukuka göre, bir organ ister yasamaya, yürütmeye, yargıya ilişkin ya da ister başkaca işlevleri yerine getiriyor olsun, bunun devlet örgütlenmesi içindeki durumu ne olursa olsun, ister merkezi idare içinde, ister bir yerel idare niteliğinde olsun, bütün devlet organlarının davranışları devletin bir fiili olarak kabul edilir; 2. Organ, iç hukuka göre bu statüye sahip her kişi ya da birimi kapsar.² Demek ki UAD ara kararında mevcudiyeti reddedilmeyen soykırım tehlikesini fiilleriyle yaratan insanlar vardır. Çünkü anılan isnat kuralında, devlet sorumluluğunda devlete isnat edilen fiilleri işleyenlerin kişiler yani insanlar olduğu belirtilmektedir. Öyleyse bu kişileri teşkil eden İsrail devlet yetkilisi insanların da UCM’de yargılanmaları gerekmektedir.

2 Hakkı Hakan Erkiner, Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, s. 264; United Nations A/Res/56/83, Responsibility of States for internationally wrongful acts, article 4 için bkz. s. 277; Nations Unies A/Res/56/83, Responsabilité de l’État pour fait internationalement illicite, article 4 için bkz. s. 291.

**İsrail devlet yetkilileri
aleyhine UCM
savcılığına 7 Ekim’den
beri Gazze’de işlenen
çok ağır ve ciddi
uluslararası suçlar
hakkında delilleriyle
birlikte sunulan birçok
suç duyurusunda
ve başvuruda
bulunulmuştur.**

Türkiye-Suriye Rejimi Normalleşme Girişimi: Zamanın Ruhu Uzlaşıya Yeter mi?

Mehmet Emin Cengiz

Araştırmacı, Al Sharq Strategic Research

Hâlihazırda on dördüncü yılındaki Suriye krizinde, Ankara'nın Beşşar Esed rejimiyle normalleşme girişi son haftaların ana gündem maddesi haline geldi. 911 kilometrelik epey uzun bir sınıra sahip olması nedeniyle komşusundaki krizden etkilenmemesi mümkün olmayan Türkiye, ülkedeki krizin başlarında Suriye rejimini ülkede reform yapması konusunda teşvik etmek amacıyla ciddi bir mekik diplomasisi yürüttü. Ancak, Esed rejiminin barışçıl gösterileri kanlı bir şekilde bastırması ve ülkede en küçük bir muhalif harekete dahi izin vermeyeceğinin anlaşılması üzerine Ankara, Suriyeli muhalifleri desteklemeye başlamış, rejimle ilişkilerini koparmış ve uzun bir süre boyunca Suriye rejimiyle diplomatik ilişki kurmaktan kaçınmıştır.

Ancak, özellikle son birkaç yılda gerek Suriye'de gerekse de Orta Doğu genelinde yaşanan gelişmeler nedeniyle Ankara'nın Suriye rejimiyle uzlaşması meselesi aralıklı bir şekilde gündeme geldi. Suriye krizindeki ana aktörlerden Rusya'nın da konuya daha fazla müdahil olmasıyla birlikte 2022 yılının son döneminden itibaren Ankara ve Şam arasında tarafların istihbarat ve savunma yetkililerin katılımıyla Moskova'da görüşmeler gerçekleştirildi (Özer, 2022). Hatta Türkiye'deki 2023 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin hemen öncesinde

yine Moskova'da iki ülkenin dışişleri bakanlarının da katıldığı dördü bir toplantı düzenlendi (Yıldırım, 2023). Bu gelişmelere rağmen, süreç Esed rejiminin şu iki ön şartı nedeniyle akamete uğradı:

- Türkiye'nin Suriye'den askerlerini çekmesi (Esed rejimi şu anki vaziyeti "işgal" olarak nitelendiriyor.)
- Türkiye'nin Suriye muhalefetine (Suriye rejimi Türkiye destekli Suriyeli muhalifleri "terörist" olarak isimlendiriyor) desteğini kesmesi.

Esed rejimi bu iki ön şart karşılanmadığı takdirde Türkiye'yle normalleşme sürecinin ilerleyemeyeceğini ortaya koydu.

Ancak 2024 haziran ayında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in Özel Temsilcisi Alexander Lavrantiev'in Şam'da Beşşar Esed rejimiyle yaptığı bir görüşme sonrasında rejimin Türkiye'ye dönük söyleminde kısmi bir yumuşama olduğu görüldü. Beşşar Esed'in görüşmede "Suriye, ülkenin tüm toprakları üzerindeki egemenliğiyle terör ve terör örgütleriyle mücadeleyi temel alan, Suriye-Türkiye ilişkilerine yönelik tüm girişimlere açıktır." minvalindeki sözleri medyaya servis edildi (Musa, 2024). Ancak rejimin aslında pozisyonunda çok fazla bir değişikliğe gitmediği;

Beşşar Esed ve Recep Tayyip Erdoğan, 2010.

Kaynak: Reuters

Türkiye'nin, Suriye'den çekilmeye dair halka açık bir söz vermesini ve bir çekilme takvimi ilan etmesini beklediği de farklı mecralara yansdı.

Bu gelişmelerden sonra Cumhurbaşkanı Erdoğan müteaddit kez ve üst perdeden rejimle normalleşme isteğini ifade etti. Hatta Cumhurbaşkanı Esed'i Türkiye'ye her an davet edebileceklerini, kendisi bunu kabul etmezse başka bir ülkede de görüşerek aralarındaki "dargınlığı, kırgınlığı" bitirmek istediğini dile getirdi. ("Erdoğan'dan Sayın Esed'e", 2024). Nisan ayından itibaren Irak'ın da devreye girmesiyle beraber Bağdat'ta bir Erdoğan-Esed zirvesinin düzenlenebileceği konuşuldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yumuşak yaklaşımı, Beşşar Esed'e "Sayın Esed" diye hitap edilmesi ve Kayseri'de Suriyeli sığınmacılara dönük saldırıların ardından Temmuz'un başında Suriye'nin kuzeyinde Türkiye karşıtı olaylar yaşandı. Bir yerlerden yönlendirilmiş olma ihtimali yüksek olan protestolarda Türk bayrağı yakıldı, bazı Türk makamlarına saldırıldı, Türk tırları hedef alındı ve Türk askerleriyle bazı Suriye Milli Ordusu grupları arasında çatışmalar vuku buldu (Hülaku, 2024). Bu olaylarda bazı Suriyeliler hayatlarını kaybetti. Kısa bir süre sonra da bölgede sükûnet sağlandı.

Zamanın Ruhu ve Barış Arayışı

Dışişleri Bakanı Hakan Fidan Suriye rejimiyle görüşme bağlamında yaptığı bir açıklamada "Zamanın ruhu bizi barış aramaya zorluyor." dedi ("Hakan Fidan'dan 'Suriye ile Normalleşme' Açıklaması", 2024). Fidan, Suriye ile normalleşme sürecinden Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların ve Türkiye destekli Suriye muhalefetine olumsuz etkilenmeyeceğini de belirterek, güvence vermeye çalıştı. Fidan'ın zamanın ruhu kavramıyla işaret ettiği ana şeyin Gazze krizi ve bu krizin bölgesel bir savaşı tetikleme ihtimali olduğu anlaşıyor. Ankara'nın, İsrail'in Gazze'deki saldırıların Lübnan, Yemen, Irak ve Suriye'yi içerisine çekebilecek bir noktaya evrilebileceğini ve böylesi bir süreçte Türkiye'nin komşu ülkelerle sorunlarını en aza indirmesi, sağlam ilişkiler kurması ve çatışmaların yaygınlaşmasından kaçınması gerektiğini düşündüğü görülüyor. ABD başkanlık seçimlerinde Trump'ın seçimleri kazanma ihtimali ve bu süreçten sonra Washington'un İsrail'e kayıtsız şartsız desteğini arttırması, bu durumun da İsrail'i çok daha pervasız ve saldırgan bir hâle getirmesi; dolayısıyla bu kadar

dramatik bir gelişmenin bütün bölgeyi çok daha tehlikeli ve öngörülemez bir noktaya sürüklenme ihtimali Ankara'yı ön almaya itiyor. 2021 yılından itibaren Türkiye sorunlu ilişkilere sahip olduğu, Mısır, Suudi Arabistan, BAE gibi ülkelerle peyderpey sorunlarını çözerek ilişkileri normalleştirdi. Bu süreçte bölgedeki gerilim azalmış ve pek çok taraf sorunlu ilişkilere sahip olduğu ülkelerle uzlaşma girişimlerini artırmıştı.

Gazze krizinin patlak vermesinden önce Türkiye İsrail'le de benzer bir süreç yürütüyordu. Ancak Gazze'deki soykırımla birlikte İsrail-Türkiye normalleşmesi rafa kalkmış oldu. Söz konusu diplomatik normalleşme zincirindeki son halka da Suriye'ydi. Esed rejiminin İran ve Rusya desteğiyle ülke topraklarının yaklaşık olarak üçte ikisini askeri yollarla ele geçirmesinden sonra Ankara'nın Suriye ile normalleşmeye dönük çabalarını arttırması beklenen bir durumdu.

Türkiye'nin Suriye ile Normalleşmeden Beklentileri

Yukarıda bahsedilen bölgesel savaş meselesinde konumlanma dışında Türkiye'nin rejimle normalleşmeden temelde murat ettiği üç şey var:

- Türkiye'nin sınır güvenliği
- Suriye'nin kuzeydoğusunda bir YPG/PKK devletçığının kurulmasını önlemek
- Türkiye'deki Suriyeli sığınmacıların ülkelerine dönüşünü sağlamak

Bu maddelere baktığımızda Türkiye'nin Suriye rejimiyle normalleşme üzerinden bu sorunlarına çözüm bulması çok olası görünmüyor. Hatta Türkiye'nin bu süreçten kazançlı çıkmaktan ziyade zararlı çıkma ihtimali olduğu bile ifade edilebilir.

Suriye rejimi her ne kadar askeri yollarla ülkedeki pek çok yeri ele geçirmiş olsa da sınırlarının kontrolünü sağlayabilecek bir devlet kapasitesine sahip değil. Rejim ülkedeki egemenliğini Rusya ve İran ile paylaşıyor. Suriye'nin sınırları İran destekli milislerce kontrol ediliyor. Türkiye sınırına yığılmış binlerce İran destekli Şii milis (özellikle Halep tarafında) mevcut ki ileride bu yapıların Türkiye'ye güvenlik tehditleri yaşatması muhtemel. Kısacası Esed rejimiyle uzlaşma üzerinden sınır güvenliğinin garantiye alınması şu anki koşullarda mümkün görünmüyor.

Bunun yanı sıra PYD/YPG'ye karşı Türkiye-Suriye ortak müdahalesiyle bir PKK devletçliğini yok etme düşüncesi de sahanın gerçekliğiyle uyuşmuyor zira Suriye savaşında rejim ordusu tamamen çöktü. İran destekli milislerin karadan ve Rusya'nın havadan verdiği destek olmadan rejim ülkede herhangi bir askeri operasyon yapabilecek kapasitede değil. Yani kısacası rejimin YPG'ye karşı savaşma kapasitesi yok. Bunun da ötesinde Esed rejiminin YPG/SDG ile savaşma niyeti de yok. Bugün Türkiye sınırındaki pek çok noktada rejim ve YPG unsurları beraber hareket ediyorlar. Bir başka nokta da şu: Esed rejimi, Türkiye destekli Suriye muhalefetinden algıladığı ölçüde bir tehdidi YPG'den algılamıyor. Rejim, 1998 öncesi PKK ile olan uzun işbirliği tecrübesine dayanarak nihai kertede YPG/SDG ile bir uzlaşya varabileceğini düşünüyor. Nitekim YPG/SDG de sürekli olarak ayrılıkçı bir ajandalarının olmadığını, kendilerini Suriye'nin bir parçası gördüklerini ifade ederek rejimle bir uzlaşy yolu arıyor. Daha önce iki taraf arasında yine Rusya'nın arabuluculuğuyla defalarca görüşmeler gerçekleştirildi ama bu görüşmelerden bir uzlaşy çıkmadı. Yine de verili durum taraflar arasında simbiyotik olmasa da pragmatik bir ilişki olduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Sığınmacılar meselesinde de Türkiye'nin rejimden beklentileri sahanın gerçekleriyle uyuşmuyor. En başta rejimin Suriyeli sığınmacıları ülkesine almak istemediği bir gerçek zira rejim bu insanları kendisine muhalif, bunun da ötesinde "hain" olarak görüyor. Bunun yanı sıra, Suriye dışına çıkmak zorunda kalan insanlar ülkede kalan akrabalarına maddi yardımda bulunuyor. Dışardaki bu insanlar üzerinden Suriye'ye akan para sayesinde ülke ekonomisi bir nebze olsun ayakta kalıyor. Rejim bu maddi kaynaktan da yoksun kalmak istemiyor. Ayrıca, rejim Suriye savaşıyla birlikte ortaya çıkan demografik mühendislikten ziyadesiyle memnun ve insanların savaş sırasında ülkeden ayrılmasıyla beraber Suriye'de daha homojen bir yapı kurulduğunu düşünüyor. Örneğin Suriye Hava Kuvvetleri İstihbaratı Başkanı General Cemil Hassan, "Liderine sadık 10 milyonluk bir Suriye, vandalların olduğu 30 milyonluk bir Suriye'den daha iyidir." demişti daha önce (Lucas, 2018). Ayrıca Esed rejimin verdiği garantilere güvenerek ülkelerine dönen pek çok kişinin dönüş sonrası Suriye'de yaşadığı insan hakkı ihlalleri pek çok rapora da yansımış vaziyette.

Ayrıca savaş nedeniyle ülkede Suriye’de yerle bir olan altyapı ve ülkede her geçen gün kötüleşen ekonomik kriz, ülkenin kendi kendisini döndürecek bir ekosistemden şu anda yoksun olması Suriyelilerin ülkelerine “gönüllü” olarak dönmelerinin önündeki engeller. Suriye nüfusunun çok büyük bir kısmı zaten insani yardıma muhtaç bir şekilde hayatını idame ettiriyor. Dolayısıyla Türkiye’nin bu üçüncü hedeften de istediğini alması zor.

Dahası, Türkiye Suriye’den askerlerini çektiği takdirde rejimin, müttefiklerinin desteğiyle beş milyonun üzerinde Suriyelinin yaşadığı Suriyeli muhaliflerin kontrolündeki bölgeleri askeri yollarla geri almaya çalışması işten bile değil. Çok kısa bir süre önce Esed rejiminin İdlib’in Neyrab bölgesindeki TSK üssüne bir saldırı gerçekleştirdiği de akılda tutulmalı. Böyle bir senaryoda birkaç milyon Suriyelinin Türkiye sınırına dayanması muhtemel. Rejim böyle bir fragmanı Türkiye’ye 2020’de yaşattı. Rejim ve Rusya saldırıları nedeniyle 2020’de Türkiye sınırına yaklaşık bir milyon insan dayandı. Bu kriz ve Rusya’nın Türk askerlerini İdlib’de hedef alması sonrası Türkiye rejime karşı Bahar Kalkanı Harekatı’nı başlatmak mecburiyetinde kaldı. Bu harekatta hem rejime hem de İran destekli

milislere ciddi kayıplar verdirilmişti. Bahar Kalkanı Harekatı’yla beraber Suriye sathında büyük çatışmalar çok büyük oranda sona erdi. Mart 2020’den beri Suriye’de kontrol bölgelerinin sınırlarında bir değişim yaşanmadı. İç savaşın aktörleri kontrol bölgelerini bu süre zarfında konsolide etti.

Suriye Rejimiyle Farklı Normalleşme Girişimleri: Arap Devletleri ve Avrupa Birliği Tecrübeleri

Suriye’yle diğer normalleşme girişimlerine bakıldığında karşımıza iki temel kalıp çıkıyor. Bu kalıplardan ilki Arap devletleriyle ilgiliyken diğeri Avrupa Birliği ile bağlantılı. 2018 yılından itibaren Arap ülkeleri Suriye rejimiyle normalleşmeye girişimlerini arttırdılar. Birleşik Arap Emirlikleri, Lübnan ve Ürdün Suriye rejimiyle peyderpey normalleşti. Daha sonrasında Suudi Arabistan’la normalleşme sağlandı ve 2023 Mayıs ayında Suriye Arap Birliğine kabul edildi. Arap Birliği’nin Cidde ve Manama’da düzenlenen son iki toplantısına Beşşar Esed de katıldı. Arap devletleri

Özgür Suriye Ordusu askerleri ellerinde Türkiye ve Suriye bayrakları tutuyor, 2019.

Kaynak: AP Images

Eğer Ankara jeopolitik durumun ve reelpolitiğin Suriye'yle görüşmeyi gerektirdiğini düşünüyorsa normalleşme noktasında söyleminin tonunu ve diplomatik angajmanının seviyesini iyi ayarlamasında fayda var.

temelde ülkelerindeki Suriyeli sığınmacıları ülkelere göndermek ve bir narko devlete dönüşen Suriye'den ülkelere akan bir uyuşturucu trafiğini (Captagon) engellemek için normalleşme yoluna gittiler. Esed rejimi bu normalleşmelerde Arap ülkelere kendi şartlarını dikte ederek istediğini aldı. Ancak Arap devletleri ne Suriyeli mülteci sorunlarını çözebildiler. Ne de Captagon trafiği konusunda istediklerini alabildiler. Normalleşme sonrası Lübnan ve Ürdün gibi ülkelere Suriye'de çok kısıtlı bir mülteci dönüşü oldu (Cengiz, 2022). Bu nedenle Lübnan mültecileri zorla Suriye'ye göndermeye başladı. Ayrıca normalleşme sonrası uyuşturucu trafiğine engel olamayan Ürdün Suriye'de uyuşturucu kaçakçılarının bulunduğu bölgelere hava saldırısı düzenlemek mecburiyetinde kaldı. Kısacası bu süreçte Arap devletleri normalleşmede bir hezimet yaşadı.

Batılı ülkelerin rejimle normalleşme girişimlerine bakıldığında manzara şu: Genelde Batı'da özelde Avrupa Birliği içerisinde normalleşme konusunda iki kanat oluşmuş durumda. ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkeler Esed rejimiyle normalleşme konusuna karşı çıkıp, şu anki politikalarını devam ettirmek isterken Avusturya, Kıbrıs, Yunanistan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Slovenya, Slovakya ve İtalya gibi sekiz ülkenin dışişleri bakanları AB Yüksek Temsilcisi Joseph Borrel'e bir mektup gönderdiler (Hamidi, 2024). Bahse konu ülkeler mektupta, AB'nin 2017 yılından kalma Suriye stratejisinin çalışmadığını, Suriye'de dengelerin Esed rejimi lehine döndüğünü, dolayısıyla da rejimle ilişki kurulmasını teşvik eden

önerilerini sundular. Ayrıca İtalyan hükümeti Şam'a resmi olarak büyükelçi de atayarak durumu daha da ileri bir aşamaya taşıdı. Avrupa Birliği ülkelerinin Suriye rejimiyle normalleşme isteklerinin ardındaki temel mevzu ise Suriye'den gelmesi muhtemel mülteci akınlarının önünü kesmek. Zira, özelde Suriye'den genelde savaşın olmadığı rejim kontrolündeki bölgelerden dahi insanlar kötü yaşam koşullarından dolayı kaçak yollarla Avrupa'ya geçmeye çalışıyor.

Türkiye'nin normalleşme girişimi ise bu iki kalıbın dışında bir kalıp olarak öne çıkıyor. Zira ülkede zaten milyonlarca Suriyeli sığınmacı var ve Ankara Suriye'ye ulusal güvenlik perspektifinden bakıyor. Dolayısıyla, normalleşme girişiminde çok iyi bir stratejinin izlenmesi elzem. Zira Türkiye'nin süreçten beklentileriyle rejimin istekleri arasındaki makas farkı çok açık. Esed rejimi Suriye'deki savaşı kazandığını, Türkiye karşısında elinin güçlü olduğunu ve zamanın da kendi lehine işlediğini düşünüyor. Dolayısıyla normalleşme noktasında talep çitasını yüksekte tutuyor ve süreçte acele etmiyor.

Sözün özü, eğer Ankara jeopolitik durumun ve reelpolitiğin Suriye'yle görüşmeyi gerektirdiğini düşünüyorsa normalleşme noktasında söyleminin tonunu ve diplomatik angajmanının seviyesini iyi ayarlamasında fayda var. Aksi takdirde, zaten riskler ihtiva eden süreç ortaya çıkması muhtemel manipülasyonlardan etkilenebilir.

Bir Yılın Ardından Gazze Boykotu

Şükrü Çağrı Çelik

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Maliye

Geçtiğimiz sene ekim ayından bu yana Gazze’de tarifsiz acılar yaşandı ve yaşanmaya devam ediyor. Aralarında kadın ve çocukların da olduğu on binlerce insan öldürüldü. İsrail’in askeri operasyonları gün geçtikçe şiddetini artırdı. Hastaneler, camiler ve kiliseler, hatta sözde “güvenli bölgeler” bile saldırıya uğradı. Maalesef dünya üzerinde birçok hükümet ve topluluk bu zulme hem sessiz kaldı hem de daha da kötüsü İsrail’in bu yaptığını meşru bir müdafaa olarak tanımlayıp destek verdi. Öte yandan ise vicdan sahibi birçok insan da bu zulme sessiz kalmadı ve soykırımı protesto etmek için sokaklara döküldü. Bu noktada dünyanın birçok yerinde insanlar bireysel olarak İsrail’e ve dolayısıyla bu zulme destek veren şirketleri boykot etmeye başladı. Pek çok boykot listesi hazırlandı ve boykot hareketi giderek genişledi.

Peki Türkiye özelinde boykot başarılı oldu mu? Bu soruya yanıt vermek kolay değil. İlk olarak boykotun ekonomik sonuçlara ilişkin yayımlanan akademik çalışmalar şu anda çok sınırlı. Endonezya ve Malezya’da birkaç çalışma olmakla beraber boykotun başarısı hakkında genel bir çıkarımda bulunmak ve Türkiye özelinde bir değerlendirme yapmak oldukça zor.

Bu açıdan Türkiye örneğinde birkaç gösterge üzerinden boykotun başarılı olup olmadığına cevap aramaya çalışalım. İlk olarak boykot listesindeki ürünlerin Google arama motoru üzerinden aranma istatistiklerini inceleyelim. Buna göre yan sayfada Grafik 1 ve Grafik 2, boykot listesindeki firmaların istatistiklerine göre Google trend analiz üzerinden oluşturulmuştur. İlk grafik “İsrail Markaları”, ikinci grafik ise “İsrail Boykot” aramalarına göre derlenmiştir.

“

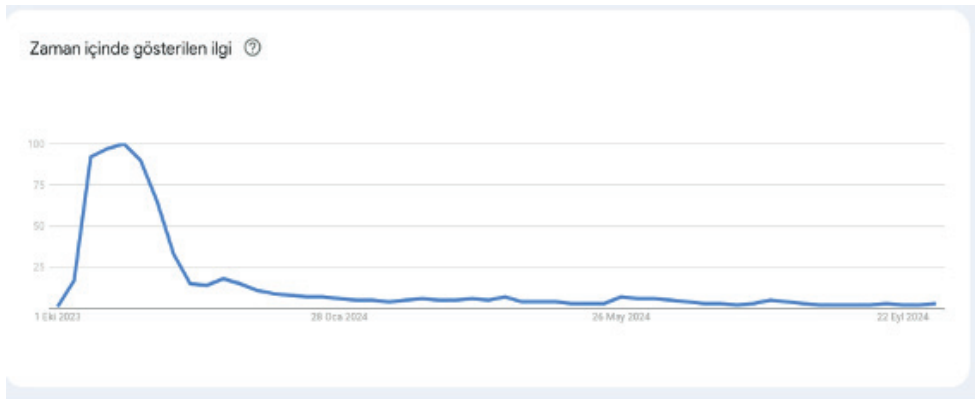
Dünya üzerinde birçok hükümet ve topluluk İsrail’in zulmüne sessiz kalırken vicdan sahibi birçok insan bu soykırımı protesto etmek için sokaklara döküldü.

”

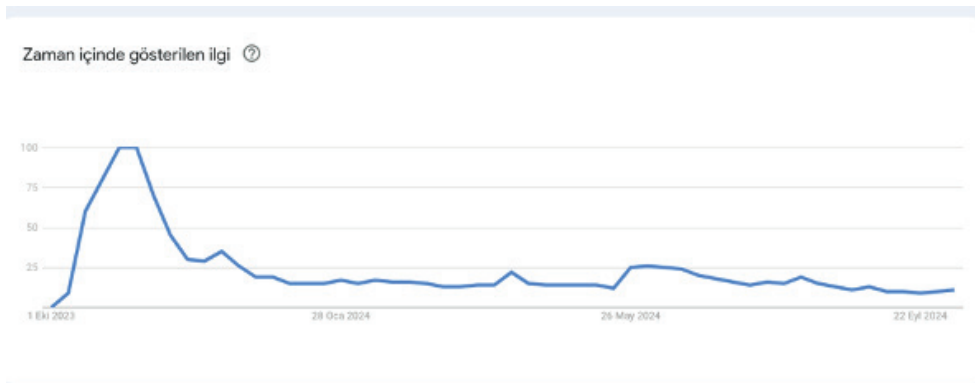

“Filistin’e özgürlük, İsrail’e boykot.” yazılı pankart taşıyan eylemciler, Avustralya, 2024.

Kaynak: Asanka Ratnayake, Getty Images

Grafik 1. Google Trend Analizi: “İsrail Markaları” Aramaları

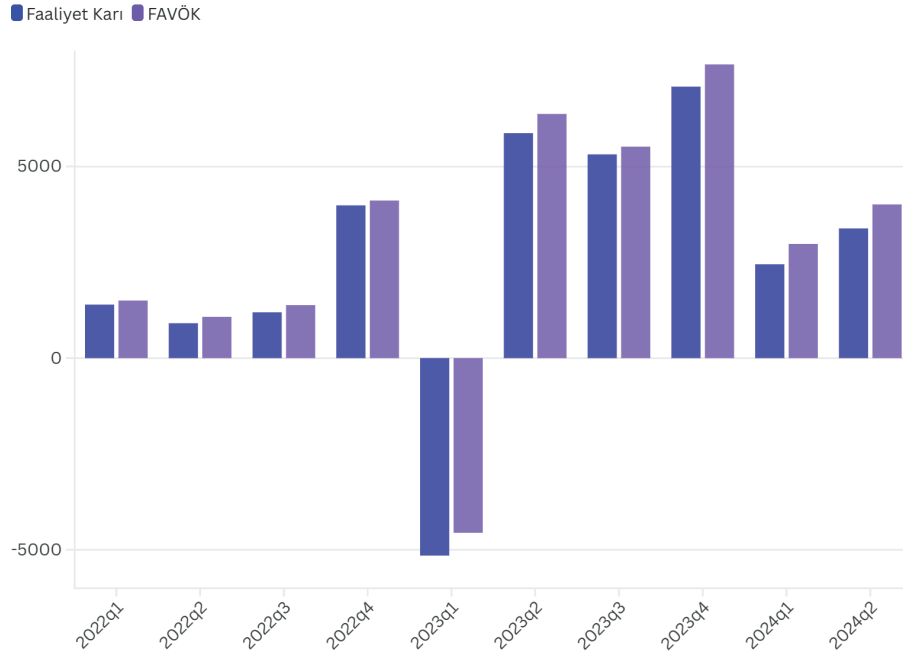

Grafik 2. Google Trend Analizi: “İsrail Boykot” Aramaları

Bu yüzden en doğru analiz boykot ürünlerinin satışları ve mali tablolarının son bir senedeki değişimi üzerinden yapılabilir. Fakat ilgili şirketlerin kamuoyuna böyle bir veri açıklama zorunluluğu olmamakla beraber işlem gören şirketler finansal tablolarını kamuoyuyla paylaşmak zorundadır. Bu açıdan hemen hemen her boykot listesinde yer alan, Coca-Cola İçecek A.Ş.'nin verileri üzerinden bir analiz yapılacaktır. Türkiye'de faaliyet gösteren şirketin ismi aynı zamanda %20,9'luk kısmının da ortağı olan uluslararası The Coca-Cola Company'den geliyor. Şirketin ortaklık yapısı şunlardan oluşmaktadır: Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayi A.Ş. %40,12, The Coca-Cola Export Corporation %20,9, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş. %10,14, Özgörkey Holding A.Ş. %0,79. Kalan %28,86 ise Borsa İstanbul'da halka açık şekilde faaliyet göstermektedir. Coca-Cola; Pakistan, Kazakistan, Irak, Özbekistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Bangladeş, Ürdün, Tacikistan, Türkmenistan ve Suriye'de faaliyet gösteren çok uluslu bir içecek şirkettir. Ortaklığın büyük kısmının Türk şirketlerde olması, Türkiye'de fabrikasının olması ve Türkiye'den personel çalıştırması; halkın bir kısmının şirketi boykot listesinde değerlendirmemesine neden olmaktadır.

Kaynak: investing.com internet sitesinden alınmıştır.

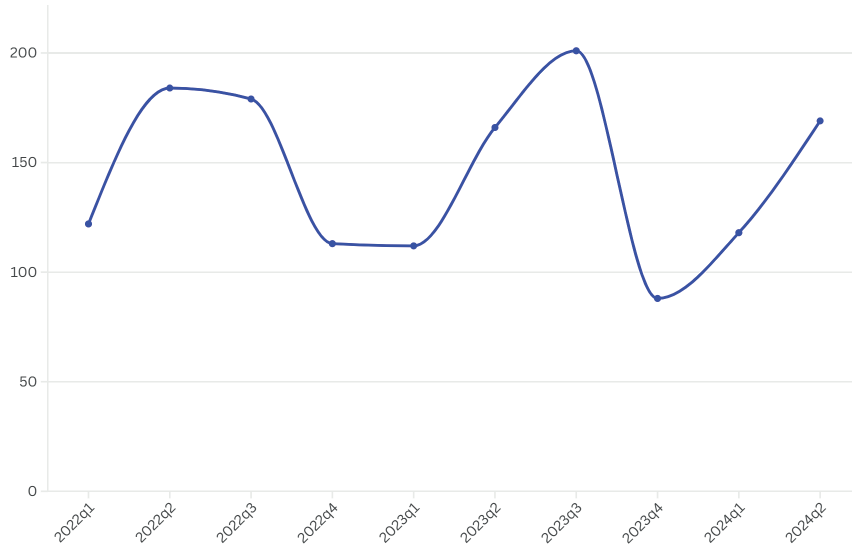
108 PLATFORM

Grafik 4. Coca-Cola İçecek A.Ş. Faaliyet Karı ve FAVÖK

Kaynak: Coca-Cola İçecek A.Ş. Yatırımcı İlişkileri, "Finansal Veriler ve Sunular" kısmındaki verilerden hareketle oluşturulmuştur.

Grafikte de görüleceği üzere Şubat 2023 depremlerinden sonra şirketin faaliyet kârı ve FAVÖK'ü ciddi şekilde düşmüştür (2023q1). Buna karşın boykot kararı sonrasında böyle bir etki bu göstergeler üzerinde görülmemiştir. Son olarak Coca-Cola İçecek A.Ş.'nin ürünlerinin çeyrek dönemlerdeki satış hacmi incelenmiştir. Aşağıdaki grafikte milyon kasa cinsinden satış verilerinin çeyreklik dönemler itibariyle seyri gösterilmiştir.

Grafik 5. Coca-Cola İçecek A.Ş. Ürünlerinin Satış Hacmi (Milyon Kasa)

Kaynak: Coca-Cola İçecek A.Ş. Yatırımcı İlişkileri, "Finansal Veriler ve Sunular" kısmındaki verilerden hareketle oluşturulmuştur.

Ekim 2023 sonrasında boykot kararının alınmasının ardından 2023 dördüncü çeyrek satış hacminin düştüğü görülmektedir. Buna karşın hava sıcaklığının yüksek seyrettiği üçüncü çeyreğin ardından böyle bir düşüşün olması da normaldir. Benzer bir düşüş bir önceki yılda da yaşanmıştır. Buna karşın satış hacmindeki keskin daralma bir önceki yıldan da daha düşüktür. Fakat bir sonraki çeyrek dilim itibariyle eski seviyelere geri dönmüştür.

Neticede, boykotun kesin ekonomik sonuçlarını göstermek özellikle verilere ulaşımın zor olması nedeniyle mümkün değildir. İlerleyen süreçlerde yapılacak ampirik çalışmalar bize daha sağlıklı bilgiler verecektir. Bununla beraber boykota gösterilen ilginin azaldığı çıkarımı da yapılabilir. Bu çalışmada Coca-Cola İçecek A.Ş. üzerinden boykotun etkisi değerlendirmeye çalışıldı. Coca-Cola'nın mali tablolarında faaliyet kârı ve FAVÖK'ler açısından bakıldığında boykotun etkisi görülmemektedir. Satış hacmi göstergesi incelendiğinde ise 2023'ün dördüncü çeyreğinde bir düşüş görülse de bunun tek nedeni boykot kararı olmayıp mevsim etkisi de bir başka nedendir.

Son olarak boykotun etkisini yalnızca istatistikler üzerinden de okumamak gerekir. Türkiye'de gözlemlenen birkaç durum maddi olarak olmasa da nitel anlamda boykotun başarısına dair ipucu vermiştir. Buna göre şirketler azalan toplumsal imajını geliştirmek için farklı yollara başvurmuştur. Örneğin Burger King imaj değişikliği için Börgir ismini almış, Algida dondurmaları bazı yerlerde logolarını saklamıştır. Coca-Cola bir pazarlama stratejisi olarak içeceklerinin ambalajlarını "Bu ürün Türkiye'de üretilmiştir." şeklinde tasarlamıştır. Ayrıca yurdun birçok köşesinde boykot marketlerinin (boykot ürünlerinin satılmadığı marketler) açılması, boykotun sınırlı da olsa halk nezdinde karşılığının olduğunu göstermektedir. Buna karşın boykotun yeterli ve sürdürülebilir olup olmadığı ilerleyen çalışmalarda belli olacaktır.

**Coca-Cola İçecek
A.Ş.'nin hisse senedi
fiyatları 7 Ekim
olaylarının başlarında
bir düşüş yaşasa
da bu düşüş kalıcı
olmamıştır.**

Dünyayı Kadınlar için Güvenli Hale Getirmek: Filistin İstisnası

Layla Saleh

Dr., Arş. Gör., Chiba University

On binlerce sivilin ayırım gözetmeksizin öldürülmesi, özellikle kadın ve çocukların haklarını savunduğunu iddia eden feminist ilkelerle çelişir. İsrail'in Gazze'deki, şimdi ise Lübnan'a sığırayan saldırıları, kadınları koruma sorumluluğunu yalnızca "teoride" bırakıp pratikte göz ardı ediyor. ABD başkan adayı Kamala Harris'in hafif bir ifadeyle "acı çekmek" olarak tanımladığı Filistinli kadın ve çocukların durumu göz ardı edilemeyecek kadar vahim ve tüm gerçekliğiyle dikkate alınması gereken bir insanlık sorunudur.

Bu kısa analizde, 2024 Demokratik Ulusal Kongresi'nde yapılan feminist/kadın yanlısı açıklamaları, özellikle Amerika'nın Gazze'ye yönelik politikaları ışığında tartışıyorum. Bu bağlamda liberal kadın hakları söylemlerinin araçsallığı, Amerikan emperyalist (ve Siyonist yanlısı) duruşları gizleme işlevi görmesi dikkate değerdir. Nitekim, ABD başkanlık yarışında kadın hakları bolca tartışılırken Gazze'nin kadınları söz konusu olduğunda görmezden geliniyor. Filistinli kadınların belgelenmiş ve kamuoyuna mâl olmuş acılarının bu şekilde kasıtlı olarak ihmal edilmesi, ABD dış politika söylemi ve uygulamalarındaki tutarsızlıkları açıkça yansıtıyor. Benim buradaki odak noktam özellikle kadın haklarıdır.

Kadınlar ve ABD Dış Politikası

Amerika'nın Orta Doğu'da finanse ettiği ve desteklediği savaşların insan hakları ve kadın hakları normlarını ihlal ettiği iddiaları pek de şaşırtıcı değil. Hepimizin hatırlayacağı üzere, ABD 2001'deki Afganistan işgalini, Afgan kadınlarını Taliban'dan koruma gerekçesiyle savunmuştu (Abu-Lughod, 2002). Irak ve Afganistan'da, son olarak da Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle Müslüman kadınları "kurtarma" kararlılığı gösteren ABD, Filistin söz konusu olduğunda bu yaklaşımı sürdürüyor. ABD'nin açıklamaları ile politikaları arasındaki bu tutarsızlık, özellikle Filistinli kadınların haklarının göz ardı edilmesi açısından dikkat çekici. Bu durumun paradoksal yanı ise, kadınların güçlendirilmesinin ABD'nin sivil toplum destekleri ve Orta Doğu ile Kuzey Afrika yardım politikalarının merkezinde yer alması. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konuları, bölgedeki politikaların temel gündemlerinden biri olmaya devam edecektir.

Gazze'deki savaşın siyasi etkisi, on binlerce kişinin öldürülmesi, milyonlarca insanın yerinden edilmesi ve aç bırakılması, evlerin, hastanelerin, okulların ve üniversitelerin yıkılmasıyla ölçülemez boyutta. Bu

“Kamala, Filistin’i özgür bırak, oyumu kazan.”
yazılı pankart taşıyan eylemci, ABD, 2024.

Kaynak: Aashish Kiphaty, Alamy

soykırım, Amerika’nın “kurallara dayalı uluslararası düzeni” koruduğuna dair efsaneleri çürütürken (Sadiki, 2024), kadın haklarına olan bağlılığına ilişkin anlatıyı da paramparça etmiştir. BM Kadın Birimi Filistin Ofisi Özel Temsilcisi Maryse Guimond’un temmuz ayında ifade ettiği gibi, “Gazze’de kadın olmak için güvenli bir yer yok” (UN Women, 2024). Bu noktada, ABD’nin kadın haklarını temel bir politika olarak savunmadığı iddia edilebilir. Nitekim ABD; İsveç (daha önce), Kanada, Fransa ve diğer devletlerin aksine kendisini “Feminist Dış Politika (FFP)” olarak adlandırılan politikanın bir tarafı olarak ilan etmemiş ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak haklar, temsil ve kaynakları önceliklendirme sözü vermemiştir. (Bu, dünyanın en büyük askeri gücü için çok büyük bir tutarsızlık olurdu.) Dolayısıyla, Fransa, Almanya ve Kanada gibi müttefiklerinden farklı olarak, ABD’nin Gazze örneğinde FFP ilkelerini ihlal ettiği söylenemez (Saleh, 2024).

Aynı zamanda ABD, dünya genelinde kadınların rollerini ve haklarını ilerletmek için öncü bir güç olduğunu iddia ediyor. Ulusal Demokrasi Vakfından

(National Endowment for Democracy) ABD Uluslararası Kalkınma Ajansına (USAID) kadar çeşitli Amerikan kurumları, toplumsal cinsiyet eşitliğini programlarının bir bileşeni olarak tanımlıyor. Hatta USAID’in 2023 yılından itibaren “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve Kadınların Güçlendirilmesi Politikası” bulunuyor ve bu politika, diğer hedeflerin yanı sıra, dünya çapında toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti (GBV) sona erdirmeyi amaçlıyor (USAID, 2023). Amerikalı yetkililerin Filistinli kadınlar konusundaki sessizliği tam da bu nedenle dikkat çekicidir. Özellikle Ukrayna, Afganistan ve daha yakın zamanda Sudan’daki kadınlara verdiği desteği vurgulanan ABD’nin (ABD Dışişleri Bakanı Antony Blinken tarafından) bu tavrı oldukça tezat bir tablo ortaya koyuyor (ABD Dışişleri Bakanlığı 2024).

Kadınlar ve 2024 Seçimleri

ABD’de, özellikle bu seçim sezonunda, kadın haklarına dair söylemler iç politikada da öne çıkmaya devam ediyor. Gazze’deki soykırımın yanı sıra, temmuz ayında Amerika’da ve küresel medyada en

Kamala Harris, 2017 Kadın Yürüyüşü'nde konuşma yapıyor, 2017.

Kaynak: Kamala Harris, Facebook

çok konuşulan konulardan biri, Başkan Joe Biden'in başkanlık yarışından çekilmesi için yapılan baskılara direnip direnemeyeceğiydi. Nihayetinde kadın Başkan Yardımcısı Kamala Harris'in aday gösterilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliği tartışmalarını medyanın ilgi odağı haline getirdi. Kamala Harris'in kampanyası, Hillary Clinton'ın 2016'da Donald Trump'a yenilmesinden sonra daha önce hiç olmadığı kadar mümkün olan, "ilk" kadın başkan olma ihtimaline odaklıydı.

Bu nedenle Harris'in yolsuzluk ve dolandırıcılık yanında cinsel saldırı iddialarıyla da (Graham, 2024) yargılanan Donald Trump'a karşı yürüttüğü kampanyada, kadınların güçlendirilmesi gibi canlandırıcı bir mesajı vurgulamayı seçmesi şaşırtıcı değildir. 2024 Demokratik Ulusal Kongresini (DNC) izleyenler, Demokrat Parti ve Biden yönetiminin anneliğe saygı duyduğunu ve kadınları savunduğunu düşünebilir. Nitekim, kadın oylarını hedefleyen Hillary Clinton'dan Oprah Winfrey'e ve Kamala Harris'e (PBS, 2024) kadar pek çok konuşmacı açık bir şekilde feminist temalara değindi: Konuşmacıların gözyaşları içinde anlattıkları hikayeler annelerin temel etkisini, kadın hakları savunucularının tarihsel mücadelelerini, eğitimde ayrımcılığın önlenmesinde yaşanan sıkıntıları, klişeleşmiş "cam tavan"ı ve bedensel özerkliğin kut-sallığını vurguladı.

Filistinli kadınların belgelenmiş ve kamuoyuna mâl olmuş acılarının kasıtlı olarak ihmal edilmesi, ABD'nin dış politika söylemlerindeki tutarsızlıkları açıkça yansıtıyor.

*Filistinli anne ve
yeni doğmuş bebeği,
Refah, 2023.*

Kaynak: Abed Zagout, Getty Images

Bu noktada, İsrail'in "çocuklara karşı savaşının" ve annelere yönelik saldırısının üzerinden yaklaşık 11 ay geçmişken, Amerika'nın, bilhassa öncü kadınlara yönelik bu uzun övgü dizisi ve kadınların üreme haklarıyla ilgili çalışmalar yapması, oldukça sarsıcıdır. Otokrasiye karşı mücadele etmek, Amerikan demokrasisini örnek almak ve özgürlükleri yurtiçinde ve yurtdışında savunmak isteyen bir parti aslında hep var olan çelişkilerini sergiliyor. Yani bu tutarsızlıklar yeni değil. Bir asırdan fazla bir süre önce, Amerikalı kadın hakları savunucuları sadece kadınların oy hakkı için değil, aynı zamanda militarizme karşı da mücadele etmiş ve tüm bunları yaparken de annelerin ve çocukların korunmasını savunmuşlardı. Ancak 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında, Amerikan feminizminin ilk dalgasını oluşturan ABD kadın oy hakkı hareketi kapsayıcı ve eşitlikçi olmaktan uzak; siyah ve göçmenlere yönelik ırkçılığın destekçisiydi (Watkins, 2016). Dolayısıyla Clinton'ın yorumları, en azından siyasi parti elitleri için, bu kez Arap/Müslüman veya Filistinli kadınları içermeyecek şekilde uluslararasılaştırılmış seçici kaygı mirasının devam ettiğini gösteriyor.

Demokratik Ulusal Kongre konuşmacıları ve destekçileri, Harris yönetiminin ABD'nin tiranlığa karşı mücadelesinde "yeni bir sayfa" açacağı konusunda dikkat çekici bir şekilde ısrar ettiler. Ancak kongrede konuşmacıların vurguladığı liberal feminist söylem, bir dizi (illiberal) ilke ve uygulamayı pekiştiriyordu: dışlama, insanlıktan çıkarma ve dizginsiz şiddet. Hillary Clinton, kadınların oy kullanmasının yasak olduğu bir dünyaya gelen Chicago doğumlu annesi Dorothy'yi örnek göstererek geçtiğimiz 104 yıl boyunca "her nesil meşaleyi ileriye taşıdı" dedi. Şimdi ise Kamala Harris "gelecek burada (the future is here)" kampanyasıyla başkan olmaya hazırlanıyor (TIME, 2024a). Ancak görüyoruz ki bu "gelecek" tüm insan haklarını, özellikle kadın haklarını kapsamıyor. 1994'te "kadın hakları insan haklarıdır" diyen aynı politikacı, şimdi ABD yapımı bombalarla İsrail'in saldırısı altında olan kadınların durumunu görmezden geliyor. Clinton'ın insan hakları ve kadın hakları söylemi, ABD destekli İsrail soykırımında bariz bir şekilde yok oluyor.

Anneliğe yapılan övgü; eski Başkan Obama'nın büyükannesi, kayınvalidesi, Michelle Obama'nın annelik rolü ve Kamala Harris'in kendi annesi gibi figürler aracılığıyla da öne çıkarıldı. Barack ve Michelle

Filistinli kadın eylemciler, 2015.

Kaynak: Mohamad Torokman, Reuters

Obama'nın arka arkaya yaptığı konuşmalarda, "an-nesi, benim annem ve sizin anneleriniz için de bir saygı duruşu" sözleriyle bu amaç vurgulandı (Obama, 2024). Medya patronundan politik kampanyacıya dönüşen Oprah Winfrey de aynı ekibe katıldı. Rakibi Harris'in aksine, kadınların bedenleri üzerinde özgürlüğünü güvence altına alacağına ve bu özgürlüğün Amerikan rüyası ile iç içe geçmiş temel bir ulusal mit olduğuna dikkat çekti. "Çünkü eğer bu konuda özerkliğiniz yoksa, Amerikan rüyası diye bir şey yoktur," diyerek dramatik bir şekilde cümlesini yarıda kesti ve kendi bedenini işaret etti (TIME, 2024b). Ancak bu tür bir özerklik, Filistinli kadınlar söz konusu olduğunda, USAID gibi ajanslarda bile dikkate alınmıyor. Öyle ki bir çalışan, Gazze'de hamile kadınların açlıktan ölmesiyle ilgili hazırladığı sunum sebebiyle işten çıkarıldı (Musgrave, 2024). Kalkınma bürokratlarının kendilerinin yaptığı eleştirel analizler, özellikle kadınlara yönelik insani ihlallerde İsrail'in sorumluluğunu belirttiğinde kabul görmüyor.

(Filistinli) Kadınlar Nerede?

Kadınların bedenleri üzerindeki "özerkliği" ABD'de oy kazandırsa da söz konusu Filistin olduğunda onlar

için pek bir önem arz etmiyor. Serene Khader'in (2018) emperyal müdahaleleri meşrulaştıran Batılı "misyoner feminizm" dediği şey bile seçici bir şekilde Filistinli kadınları tamamen görmezden geliyor. ABD'nin Orta Doğu'daki temel çıkarlarını Hollywood tarzı bir gösteriyle ifade eden DNC, "toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması"nın sinsi gücünü hatırlatmıştı. 1990'larda BM tarafından öncülük edilen bu yaklaşım, toplumsal cinsiyete dayalı dışlanma ve ayrımcılığa çözüm olarak kadınların mevcut politika süreçlerine ve eylemlerine basitçe dahil edilmesini öngörüyor. Aynı yukarıdan aşağıya yaklaşım, uluslararası demokrasi ve kalkınma yardımlarının da temel taşı haline gelmiştir. Amerikalı bir kadın başkan, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması için gösterişli bir başarı olmaz mı?

Bir ölçüde, ABD'nin resmî söylemi, çatışma durumlarında kadınların daha fazla dahil edilmesini amaçlayan kadın, barış ve güvenlik (WPS) gündemi ile kök salmış kadın güçlenmesi konusundaki küresel söylem ve politikaları yansıtmaktadır. Ancak radikal olmaktan uzak olan ve emperyalizm, neoliberalizm ve otoriterliğin yapısal eşitsizliklerine meydan okumaya cesaret edemeyen bu sınırlı gündem bile

Filistin ve diğler Arap ortamları söz konusu olduğunda ciddiye alınmamaktadır. Uluslararası uzmanlar tarafından hazırlanan güncel bir rapor, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin özellikle Gazze, Sudan ve Yemen gibi yerlerde WPS gündeminin uygulanmasına olan bağlılığının belirgin bir şekilde eksik olduğunu vurgulamaktadır (UKRI GCRF, 2024, s. 59). Soykırım sürecini yöneten mevcut ABD yönetiminin bir parçası olan Demokratik Ulusal Kongre, üst düzeyde minimal değişimle elde edilebilecek bu cinsiyet eşitliği anlayışıyla uyumlu bir mesaj yayımladı: “Soykırımı mümkün kılan emperyalist hegemonik bir gücün başına bir kadın getirin ve kadınların kurtuluşunun sağlandığını ilan edin”. Görülüyor ki toplumsal cinsiyet eşitliği de dahil olmak üzere ABD tarafından benimsenen demokratik normlar her zamankinden daha şüpheli.

Tüm bunlar, ABD siyasetinde bir partiyi diğlerine tercih etme niyeti taşıyor. Gerilim yükselirken bu sıkı başkanlık yarışında hangi adayın kazanacağını tahmin etmek zor. Esasında bu analizdeki amaç, bir ABD yönetiminin siyasi retoriğindeki tutarsızlıkları kısa ve öz bir şekilde ortaya koymaktır. Bu durumda, kadın hakları konusunda ifade edilen taahhütler ile gerçek politikalar arasındaki çelişkiler dikkat çekiyor ki bu haklar nihayetinde güvenli bir şekilde doğurma hakkı ve yaşam hakkı ile başlamalıdır. Cinsiyet eşitliği, her ne kadar ABD ve uluslararası politikada bir moda terimi olsa da Gazze’den sonra, bırakın kendi kaderini tayin etmeyi, Filistin söz konusu olduğunda temel hakların bile Amerikan gündeminde yer almadığı artık daha açık bir şekilde ortada. Kadın hakları söyleminin, tıpkı demokrasi vaatleri gibi içi boş ve anlamsız olduğu, bu korkunç ve benzeri görülmemiş soykırımın çok ötesine uzanıyor. Amerika’nın silahlarıyla donatılmış savaş alevleri bölgeyi sararken, tüm Orta Doğu’daki siyasi ve sivil toplum bu gerçeğe kulak vermelidir.

Cinsiyet eşitliği, her ne kadar ABD ve uluslararası politikada bir moda terimi olsa da Gazze’den sonra, bırakın kendi kaderini tayin etmeyi, Filistin söz konusu olduğunda temel hakların bile Amerikan gündeminde yer almadığı artık daha açık bir şekilde ortada.

Kaynakça

- Abdus Salam biographical. (2024). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/1979/salam/biographical/> adresinden erişildi.
- Abdus Salam facts. (2024). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/physics/1979/salam/facts/> adresinden erişildi.
- Abu-Lughod, L. (2002). Do Muslim women really need saving? Anthropological reflections on cultural relativism and its others. *American Anthropologist*, 104(3): 783-790.
- Achilli, L. (2015). Becoming a man in al-Wihdat: Masculine performances in a Palestinian refugee camp in Jordan. *International Journal of Middle East Studies*, 47, 263-280.
- Ahmad, I. (2011). Religion and labor: Perspective in Islam. *The Journal of Labor and Society*, 14, 589-620.
- Ahmed Zewail biographical. (2024). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/1999/zewail/biographical/> adresinden erişildi.
- Ahmed Zewail interview. (1999). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/1999/zewail/interview/> adresinden erişildi.
- Amnesty International (2021). "Like we were enemies in a war." <https://xinjiang.amnesty.org/> adresinden erişildi.
- Alencar A., Tsagkroni V. (2019). Prospects of refugee integration in the Netherlands: Social capital, information practices and digital media, *Media and Communication*, (2), 184-194.
- Arrondel, L. & Coffinet, J. (2019). Le patrimoine et l'endettement des ménages français en 2015: Enseignements de l'enquête européenne HFCS et comparaisons internationales. *Revue de l'OFCE*, 161(1), 49-75.
- Ayyash, A. (2020, Ağustos 17). *The Turkish future of Egypt's Muslim Brotherhood*. The Century Foundation. <https://tcf.org/content/report/turkish-future-egyptsmuslim-brotherhood/> adresinden erişildi.
- Aziz Sancar biographical (2015). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2015/sancar/biographical/> adresinden erişildi.
- Aziz Sancar interview. (2015). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2015/sancar/interview/> adresinden erişildi.
- Bao, G. (2002). Mechanics of biomolecules. *Journal of the Mechanics and Physics of Solids*, 50(11), 2237-2274.
- Beauchemin, C., Ichou, M. & Simon, P. (2023). Trajectoires et Origines 2019-2020 (TeO2): Présentation d'une enquête sur la diversité des populations en France. *Population*, 78, 11-28.
- Blanchard, B., & Miles, T. (2018). China mounts publicity campaign to counter criticism on Xinjiang. https://www.google.com/url?q=https://www.reuters.com/article/idUSKCN1MCOIL/&sa=D&source=docs&ust=1718122531396533&usg=AOvVaw3K_KHtKKACWO1qQ3KPCZOO adresinden erişildi.
- Bujar, K. & Ariton, R. (2024). The role of civil society in cultural heritage Republic of North Macedonia as a case study. *South East European Journal of Sustainable Development*, 8(1), 8-17.

- Cengiz, M. (2022). Türkiye’de göç meselesinde rasyonel siyasi akıl ihtiyacı. Al Sharq Strategic Research. <https://research.sharqforum.org/tr/2022/05/25/turkiyede-goc-meselesinde-rasyonel-siyasi-akil-ihtiyaci/> adresinden erişildi.
- Chouliaraki, L. (2006). *The spectatorship of suffering*. Londra: Sage.
- Cook, S. (2023, Temmuz 3). China’s foreign PR enablers. The Diplomat. <https://thediplomat.com> adresinden erişildi.
- ÇSGB.(2024).Sendika Üyelerine İlişkin 2024 Temmuz Ayı İstatistikleri.<https://www.csqb.gov.tr/media/95469/2024-temmuz-ayi-istatistigi.pdf> adresinden erişildi.
- Demir, I., Olgun C.K., & Ozsoz, C. (2023). Confronting the first-level digital divide in the digital age: a comparison between public and private university students in Turkey. *Journal of Economy Culture and Society*, 67, 135-153. <https://doi.org/10.26650/JECS2022-1213957>
- Derrida, J. (2012). *Specters of Marx: The state of the debt, the work of mourning and the new international*. Routledge.
- Ebu Mezied, E (2024). Etrafımızdaki dehşeti neden kaydediyoruz?. <https://vesaire.org/etrafimizdaki-dehseti-neden-kaydediyoruz/> adresinden erişildi.
- Erdoğan’dan “Sayın Esed’e: “Bu dargınlığı, kırgınlığı bitirelim istiyoruz” (2024, Temmuz 12). Serbestiyet. <https://serbestiyet.com/haberler/erdoganda-sayin-esede-bu-darginligi-kirginligi-bitirelim-istiyoruz-174051/> adresinden erişildi.
- Erdoğan, N. (2019). *Geleceğin Türkiye’sinde yükseköğretim*. İstanbul: İLKE Yayınları.
- Erdoğan, N. (2023). Giriş: Türkiye’de yükseköğretimde son yüz yılda yaşanan değişim ve gelişmeler. N. Erdoğan (Ed.) içinde, *Türkiye’nin yüzyılı yükseköğretim*. İstanbul: Nokta Yayınları.
- Freedom House Kyrgyzstan. (2015). Заявление Фридом Хаус О Законопроекте «Иностранных Агентов» В Кыргызстане. <http://freedomhouse.kg/utverzhenie-zakonoproekta/> adresinden erişildi.
- Ganie, Mohd. T. (2022). Claiming the streets: Political resistance among the youth. In M. Bhan, H. Duschinski, & D. Misri (Eds.), *Routledge Handbook of Critical Kashmir Studies*, 97-114.
- Graham, D. A. (2024, Eylül 13). “The cases against Trump: A guide.” *The Atlantic*. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2024/09/donald-trump-legal-cases-charges/675531/>
- Günenç, Ö. F. & Karadeniz, S. (2015). Eğitim ve kentlilik: Filistin mülteci kampları. B. Akgün, S. El Fakih, A. Uysal ve M. Şahin (Ed.) *IV. Arap-Türk sosyal bilimler kongresi eğitim ekonomi kalkınma* içinde. İstanbul: SDE Yayınları.
- Hakan Fidan’dan “Suriye ile normalleşme” açıklaması: “Gönüllü olmadıkça kimseyi zorla göndermeyeceğiz” (2024, Temmuz 14), Gerçek Gündem. <https://www.gercekgundem.com/guncel/hakan-fidandan-suriye-ile-normallesme-aciklamasi-zamanin-ruhu-bizi-baris-aramaya-zorluyor-469998> adresinden erişildi.
- Hamidi, I. (2024). Exclusive: European push to end long isolation of Syria’s regime. *AlMajalla*. <https://en.majalla.com/node/321644/documents-memoirs/exclusive-european-push-end-long-isolation-syria%E2%80%99s-regime> adresinden erişildi.
- Han, B. (2024). *Sürünün içinde: Dijital dünyaya bakışlar*. Zeynep Sankartal (Çev.). İstanbul: İnka Kitap.
- Haq, I. U., & Tanveer, M. (2020). Status of research productivity and higher education in the members of Organization of Islamic Cooperation (OIC). *Library Philosophy and Practice (e-journal)*, 3845.
- Herzog, A. (2021). Dilemmas of political agency and sovereignty: The Omelian allegory. *Theory, Culture & Society*, 38(4), 71-88.
- Human Rights Watch. (2015). Kyrgyzstan: ‘Foreign agents’ bill violates rights. <https://www.hrw.org/news/2015/05/21/kyrgyzstan-foreign-agents-bill-violates-rights> adresinden erişildi.
- Human Rights Watch. (2023). Meta’s broken promises: Systemic censorship of Palestine content on Instagram and Facebook. https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2023/12/ip_meta1223%20web.pdf adresinden erişildi.

- Hussain, A., & Saaliq. (2023, Kasım 8). India bars protests that support the Palestinians. Analysts say a pro-Israel shift helps at home. <https://apnews.com/article/india-kashmir-protests-israel-gaza-f4b431716dec1550522db2e49630d9e> adresinden erişildi.
- Hülaku, S. (2024), Suriye’de Türk TIR’larına provokatif saldırı! Suriye TIR saldırısı son durum ne?. GDH Digital. <https://gdh.digital/suriye-tir-olayi-son-durum-ne-suriyeliler-turkiyeden-gelen-tirlara-saldirdi-119116> adresinden erişildi.
- ILC. (2022). Unions and collective bargaining. *Islamic Labour Code*. <https://islamiclabourcode.org/unions-and-collective-bargaining/> adresinden erişildi.
- Ilo, T. (2018). The civil sector in the Republic of Macedonia in recent decades. *Civil society and social change: inclusion and influence* içinde. Donevska Maria, Mojanchevska Katerina, Ilijevska Klimentina, Iloska Aleksandra, Trajkovski Ilo, Rahik Bisera (Ed.). Skopje: Citizens Association For Research, Communications And Development Public.
- International Center For Not-For-Profit Law (ICNL). (2014). Анализ проекта Закона Кыргызской Республики «О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты Кыргызской Республики» (проекта закона «об иностранных агентах»). <http://www.icnl.org/research/library/files/Kyrgyzstan/analysisfa.pdf> adresinden erişildi.
- Jailobaeva, K. (2013). NGOs in Kyrgyzstan. Social research centre. American University of Central Asia. http://src.auca.kg/images/stories/files/kanykei2_eng.pdf adresinden erişildi.
- Javaid, A. (2023, Kasım 29). Why does the Palestinian cause resonate with Kashmiri Muslims? *Sputnik News*. <https://sputniknews.in/20231129/why-does-the-palestinian-cause-resonate-with-kashmiri-muslims-5613579.html> adresinden erişildi.
- Jiang, X., Zhou, C., Su, J., & Li, N. (2024). Enhancing durability of superhydrophobic surfaces via nanoparticle-induced bipolar interface effects and micro-nano composite structures: A femtosecond laser and chemical modification approach. *Surfaces and Interfaces*, 53, 105094.
- Kalter F., Irena K. (2014). Migrant networks and labor market integration of immigrants from the former Soviet Union in Germany”, *Social Forces*, 4(92), 1435–1456.
- Kanjwal, H. (2023). *Colonizing Kashmir: State-building under Indian occupation*. Stanford University Press.
- Karadeniz, S. (2018). *Kamp kimlik ve biyosiyaset*. İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Kaufmann, K. (2018). Navigating a new life: Syrian refugees and their smartphones in Vienna. *Information, Communication & Society* 21(6), 882–898.
- Khader, Serene J. 2018. *Decolonizing universalism: A transnational feminist ethic*. Oxford: Oxford University Press.
- Khoja, J. (2020). Digital media in refugees’ everyday life and integration. (Master Thesis). Lund University, Department of Communication and Media.
- Kose, C., Sancar, A., & Jiang, Y. (2023). Genome-wide transcription and repair maps of *caenorhabditis elegans*. *Biorxiv: The Preprint Server for Biology*.
- Le Guin, U. K. (1973). *The ones who walk away from Omelas*. United States: New Dimensions.
- Legrain, P. (2014). *Immigrants: Your country needs them*. ABD: Princeton University Press.
- Leurs, K. (2017). Communication rights from the margins: Politicising young refugees’ smartphone pocket archives. *International Communication Gazette*, 79(6/7), 674–698.
- Lucas, S. (2018). Syria daily: “10 million trustworthy people better than 30 million vandals”. *EA Worldview*. <https://eaworldview.com/2018/08/syria-daily-10-million-trustworthy-people-better-than-30-million-vandals/> adresinden erişildi.
- Maggio J. (2007). Political theory, translation, representation, and Gayatri Chakravorty Spivak, *Alternatives* 32(4), 419–443.

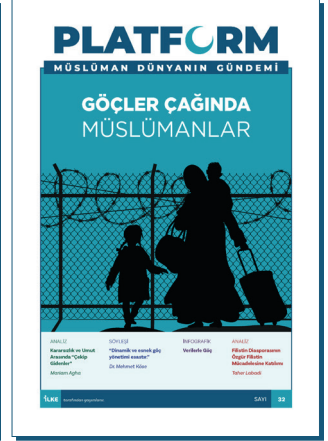
- Masood, B., & Ehsan, M. (2018, Haziran 26). The valley on campus. *The Indian Express*. <https://indianexpress.com/article/india/kashmir-valley-protest-on-campus-afzal-guru-naseem-bagh-shopian-4624268/> adresinden erişildi.
- Matthews, P. T., & Salam, A. (1952). The intermediate coupling theory of the pseudoscalar meson-nucleon interaction. *Physical Review*, 86(5), 715.
- Moungi Bawendi facts. (2023). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2023/bawendi/facts/> adresinden erişildi.
- Moungi Bawendi podcast. (2024). The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/chemistry/2023/bawendi/podcast/> adresinden erişildi.
- Musa, E. (2024). Suriye devlet başkanı Esed, Putin'in özel temsilcisi Lavrentiev ile görüştü. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-devlet-baskani-esed-putinin-ozel-temsilcisi-lavrentiev-ile-gorustu/3259167> adresinden erişildi.
- Musgrave, S. (2024, Mayıs 31). "He made a Powerpoint on mothers starving in Gaza. Then he lost his government job." *The Intercept*. <https://theintercept.com/2024/05/31/usaid-powerpoint-gaza-israel-resign/> adresinden erişildi.
- Najam, A. (2015). Science, society & the university: 5 propositions. Guessoum, N. & Osama, A. (Ed). *Science at the universities of the Muslim world* içinde. Muslim World Science Initiative, Islamabad.
- Naqash, R. (2017, Haziran 5). Lessons in dissent: How students on campuses have shaped politics in Kashmir over the decades. *Scroll.in*. <https://scroll.in/article/838842/lessons-in-dissent-how-students-in-campus-hve-shaped-politics-in-kashmir-over-the-decades> adresinden erişildi.
- Obama, B. (2024, Ağustos 21). "Our remarks at the 2024 Democratic National Convention." *Medium*. <https://barackobama.medium.com/our-remarks-at-the-2024-democratic-national-convention-4b1f8a9dce8c> adresinden erişildi.
- OECD. (2019). *Going digital: shaping policies, improving lives*. OECD Publishing: Paris. <https://doi.org/10.1787/9789264312012-en> adresinden erişildi.
- OECD. (2021). *Development co-operation report 2021: shaping a just digital transformation*. OECD Publishing: Paris, <https://doi.org/10.1787/ce08832f-en> adresinden erişildi.
- Oldac, Y. I. (2022). Global science and the Muslim world: overview of Muslim-majority country contributions to global science. *Scientometrics*, 127(11), 6231-6255.
- Özcan, K. & Şenses, N. (2022). Ürdün'deki Filistinliler: Göçler, statüler ve haklar. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(2), 15-56.
- Özer, S. (2022). Bakan Akar: Suriye sorununun bütüncül şekilde çözülmesi gerektiğini vurguladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/bakan-akar-suriye-sorununun-butuncul-sekilde-cozulmesi-gerektigini-vurguladik/2775001> adresinden erişildi.
- Pandit, H. (2019). Schools of resistance – a brief history of student activism in Kashmir. *Postcolonial Studies*, 22(1), 95-116. <https://doi.org/10.1080/13688790.2019.1568171>
- PBS. (2024, Ağustos 23). "Read Kamala Harris' full speech at the Democratic National Convention." <https://www.pbs.org/newshour/politics/read-kamala-harris-full-speech-at-the-democratic-national-convention-2> adresinden erişildi.
- Raina, M. (2007, Haziran 24). Reborn: Kashmir campus politics. *The Telegraph*. <https://www.telegraphindia.com/india/reborn-kashmir-campus-politics-after-a-decade-and-a-half-university-approves-revival-of-student-activism/cid/701330> adresinden erişildi.
- Refas, S. (2022). Transnational economic behavior of Muslim diasporas in the West: The case of French Muslims. *Journal of Islamic Economics*, 2(1), 24-46.

- Robinson, M. S., & Küpper, J. (2024). Unraveling the ultrafast dynamics of thermal-energy chemical reactions. *Physical Chemistry Chemical Physics*, 26(3), 1587-1601.
- Sadiki, L. (2024, Eylül 9). "The Gaza war...Is not taking place?" *Aljazeera Centre for Studies*. <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/gaza-war%E2%80%A6-not-taking-place> adresinden erişildi.
- Saleh, L. (2024, Ocak 16). "Palestine: A 'test' for feminist foreign policy." *LSE Engenderings Blog*. <https://blogs.lse.ac.uk/gender/2024/01/16/palestine-a-test-for-feminist-foreign-policy/> adresinden erişildi.
- Sami, H. G. (2021). The city and its martyrs: Cairo as the site of an alternative historiography in Omar Robert Hamilton's *The City Always Wins*. *Journal of the African Literature Association*, 15(3), 379-393.
- Sarwar, R., Hassan, SU (2015). A bibliometric assessment of scientific productivity and international collaboration of the Islamic World in science and technology (S&T) areas. *Scientometrics*, 105, 1059-1077.
- Schiavenza, M. (2019). Why it's so difficult for journalists to report from Xinjiang. <https://asiasociety.org/blog/asia/why-its-so-difficult-journalists-report-xinjiang> adresinden erişildi.
- SESRIC. (2023). *OIC economic outlook 2023: The rise of the digital economy and bridging the digital divide*. <https://sesricdiag.blob.core.windows.net/sesric-site-blob/files/article/856.pdf> adresinden erişildi.
- Shi, J., Shen, Y., Pan, F., Sun, W., Mangu, A., Shi, C., ... & Lindenberg, A. M. (2024). Solution-phase sample-averaged single-particle spectroscopy of quantum emitters with femtosecond resolution. *Nature Materials*, 1-7.
- Simonida, K. (2011). Has the strategy contributed to improving the dialogue between government and civil society? *Civic Practices*. (13).
- Sontag, Susan (2004). *Regarding the pain of others*. Londra: Penguin Books.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun konuşabilir mi?* E. Koyuncu (Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Syed, J. (2008), An Islamic perspective of industrial relations: The case of Pakistan. *Journal of Management Spirituality and Religion* 5(4), 417-440.
- Szokolczai, Á. (2017). Permanent (trickster) liminality: The reasons of the heart and of the mind. *Theory & Psychology*, 27(2), 231-248.
- The Diplomat. (2024, 15 Nisan). Kyrgyzstan adopts law targeting foreign-funded NGOs. <https://thediplomat.com/2024/04/kyrgyzstan-adopts-law-targeting-foreign-funded-ngos/> adresinden erişildi.
- The UKRI GCRF Gender, Justice and Security Hub. 2024. *Gender, justice and security: Structural challenges, feminist innovations and radical futures*. <https://thegenderhub.com/wp-content/uploads/2024/08/GJS-Report-1.pdf> adresinden erişildi.
- TIME. (2024a, Ağustos 20). "The Full Speech Hillary Clinton Gave at the 2024 Democratic National Convention." <https://time.com/7012534/read-hillary-clinton-2024-dnc-speech-full-transcript/> adresinden erişildi.
- TIME. (2024b.) "Read Oprah Winfrey's full 2024 Democratic National Convention speech. <https://time.com/7013825/read-oprah-winfrey-2024-dnc-speech-full-transcript/>
- Trade Unions Worldwide (2024). *QERY*. <https://qery.no/trade-unions-worldwide/> adresinden erişildi.
- TÜBİTAK (2024). <https://tubitak.gov.tr/tr/burslar/doktora-sonrasi/arastirma-burs-programlari/2219-aziz-sancar-yurt-disi-doktora-sonrasi-arastirma-burs-programi> adresinden erişildi.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2023) *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*.
- Ulupınar, E. (2023). Aziz Sancar (Özel sayı). *Osmangazi Tıp Dergisi*, 97-110. doi:10.20515/otd.1395771
- UN Women. (2024, Temmuz 18). "Press briefing: Media briefing at the United Nations headquarters by Maryse Guimond." <https://www.unwomen.org/en/news-stories/press-briefing/2024/07/media-briefing-at-the-united-nations-headquarters-by-maryse-guimond-un-women-special-representative-in-palestine-about-her-visit-to-gaza> adresinden erişildi.

- US Department of State. (2024, Temmuz 9). "Secretary of state Antony J. Blinken at the NATO Women, Peace, and Security Reception." <https://www.state.gov/secretary-antony-j-blinken-at-the-nato-women-peace-and-security-reception/> adresinden erişildi.
- USAID. (2023). "2023 gender equality and women's empowerment policy." <https://www.usaid.gov/gender-policy>
- van Deursen, A., & Helsper, E. J. (2015). The third-level digital divide: who benefits most from being online? *Communication and Information Technologies Annual* içinde (Studies in Media and Communications, Vol. 10), Emerald Group Publishing Limited: Leeds. ss. 29-52. <https://doi.org/10.1108/S2050-206020150000010002>
- van Deursen, A., & Van Dijk J. (2019). The first-level digital divide shifts from inequalities in physical access to inequalities in material access. *New Media & Society*, 21(2), 354-375. <https://doi.org/10.1177/1461444818797082>
- Yetişkin, E. (2013). *Postkolonyal düşünce ve madun çalışmalarından neler öğrenebiliriz?* 13. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi, Ankara, 4-6 Aralık 2013, Türk Sosyal Bilimler Derneği.
- Yorgun, S. (2011) Grevsiz toplu pazarlık hakkı ve aidat bağımlılığı kıskacında memur sendikaları. *Sosyal Siyaset Konferansları* 60(1), 145-168.
- Yorgun, S. (2019), İslam ülkelerinde sendikal haklar ve yaşanan sorunlar. *Çalışma ve Toplum* 3, 1707-1736.
- Yorgun, S. (2020). Müslüman toplumlarda sendika, toplu pazarlık ve grev hakkı. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, 297-322.
- Yorgun, S. (2023). Sendikaların toplu pazarlık yetkisi ve kamu toplu dış sözleşmeleri çerçeve anlaşma protokolü'nün hukuki boyutu. *Çalışma ve Toplum* 1(76), 97-120.
- Yıldırım, Mehmet A. (2023), Moskova'daki dörtlü görüşmenin ardından | Seçimlerden sonra Türkiye dış politikasında nasıl değişimler beklenebilir? *Medyascope*. <https://medyascope.tv/2023/05/11/moskovadaki-dortlu-gorusmenin-ardindan-secimlerden-sonra-turkiye-dis-politikasinda-nasil-degisimler-beklenebilir/> adresinden erişildi.
- Yıldırım, R. ve Yeşilata, B. (2020). İslam işbirliği teşkilatı ülkelerinde yükseköğretime dayalı insan kaynaklarının analizi ve planlanması. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 10(3), 474-487.
- Walton, A. (2024). Social media users are bypassing censorship on Palestine. *New Internationalist*. <https://newint.org/social-media-censorship-palestine> adresinden erişildi.
- Watkins, V. (2016). Votes for women: Race, gender, and W.E.B. Du Bois's advocacy of woman suffrage. *Phylon*, 53(2): 3-19.
- Wolfe, P. (2006). Settler colonialism and the elimination of the native. *Journal of Genocide Research*, 8(4), 387-409. <https://doi.org/10.1080/14623520601056240>
- World Bank. (2021). Beyond unicorns: harnessing digital technologies for inclusion in Indonesia. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36018/162061.pdf?sequence=5&isAllowed=y> adresinden erişildi.
- Азаттык Үналгысы. (2016). "Тыңчы" мыйзамын парламент колдогон жок. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_ngo_parlaiment_law/27730911.html adresinden erişildi.
- Бектанова, А. (2016). Генезис гражданского сектора в Кыргызстане. *Проблемы Современной Науки И Образования*, 3(45), 97-101.
- Жусупов, Б. (2008). Проблемы Политизации Некоммерческих Неправительственных Организаций В Кыргызстане. *Вестник КРСУ*, 8(3), 42 - 45.
- Кашин, А. А. (2012). Статус иностранного агента. *Бухгалтерский учет в бюджетных и некоммерческих организациях*, (21), 17 - 22.
- Курманов, З. (2004). О Проблемах Партогенеза В Кыргызстане. *Центральная Азия и Кавказ*, 5(35), 14.
- Мотинов, Д. (2015). Денонсация соглашения с США: реакция соцсетей. <https://kloop.kg/blog/2015/07/22/denonsatsiya-soglasheniya-s-ssha-reaktsiya-sotssetej/> adresinden erişildi.

- ООН. (2024, Nisan 5). ООН: новый закон Кыргызстана об «иностранных представителях» может подорвать работу НПО. <https://news.un.org/ru/story/2024/04/1451056> adresinden erişildi.
- Посольство США в Кыргызской Республике. (2015). Кыргызская Республика: Результаты поддержки, оказанной США. Ответ на денонсацию двустороннего соглашения от 1993 года. <http://clc.to/G9mJDw> adresinden erişildi.
- Посольство США в Кыргызской Республике. (2015a). Кыргызская Республика: Результаты поддержки, оказанной США. Ответ на денонсацию двустороннего соглашения от 1993 года. <https://kg.usembassy.gov/ru/denunciation-bilateral-agreement-of-1993-ru/> adresinden erişildi.
- Правительство Кыргызской Республики. (2015, Temmuz 21). Постановление Правительства Кыргызской Республики «О денонсации Соглашения между Правительством Кыргызской Республики и Правительством Соединенных Штатов Америки относительно сотрудничества по облегчению оказания содействия от 19 мая 1993 года, подписанного в г.Вашингтон». <http://www.gov.kg/?p=59956&lang=ru>ПравительствоКыргызскойРеспублики adresinden erişildi.
- Фирдоус, Д. (2015). Гражданское Общество В Контексте: Взгляд На Примере Кыргызстана. *Центральная Азия и Кавказ*, 18(2), 103 – 119.
- Чоротегин, Т. (2015). Кыргызстандагы демократиячыл күрөштүн карлыгачы – ҚДКга чейрек кылым. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_democratic_movement_25th_anniversary_blog/27029594.html adresinden erişildi.
- 24.kg. (2023, Haziran 14). Цифра дня. 29 тысяч 130 некоммерческих организаций работают в Кыргызстане. https://24.kg/obschestvo/270279-tsifra_dnya29tyisyach_130_nekommercheskih_organizatsiy_rabotayut_vkyrgyzstane/ adresinden erişildi.

Platform: Müslüman Dünyanın Gündemi Dergisi

Platform: Müslüman Dünyanın Gündemi Röportajları

İnternet Sitemizi İncelemek İçin: platform.ilke.org.tr

 platform.ilke.org.tr

@ platform@ilke.org.tr

   [@platform_ilke](#)

Platform: Müslüman Dünyanın Gündemi, Müslüman toplumların fikrî, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel gündemine dair güncel ve özgün perspektifler sunmak amacıyla İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı TODAM bünyesinde çıkarılan dijital bir yayındır.

Platform, alanında uzman isimlerin kaleme aldığı derinlemesine analizlerle Müslüman toplumların gündemini geniş bir yelpazede ele alır. Analizlere ek olarak infografikler, röportajlar, söyleşiler, kitaplık ve çok kapsamlı bir veritabanı ile okuyucuya bütüncül bir perspektif sunar.

 platform.ilke.org.tr @ platform@ilke.org.tr   @platform_ilke

İLKE
ilim kültür eğitim vakfı

todam
TOPLUMSAL DÜŞÜNCE VE ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Adres: Aziz Mahmut Hüdayi Mah. Türbe Kapısı Sk. No: 13 Üsküdar/ İstanbul
Telefon: +90 216 532 63 70 E-posta: todam@ilke.org.tr Web: ilke.org.tr/todam